

A

SÁROSPATAKI REF. FŐISKOLA

HÁROMSZÁZADOS ÜNNEPE

JULIUS 8-án 1860.

EMLÉKKÖNYVBE

FOGLALTA

ERDÉLYI JÁNOS.

Ara 1 uj forint.

A
SÁROSPATAKI REF. FŐISKOLA
HÁROMSZÁZADOS ÜNNEPE

JULIUS 8-án 1860.

—
EMLÉKKÖNYVBÉ

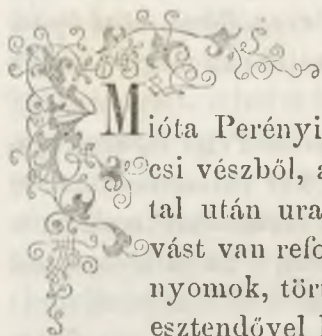
FOGLALTA
ERDÉLYI JÁNOS.

—
SÁROSPATAK.

NYOMTATTA JÁGER KÁROLY A REF. FŐISKOLA BETŪIVEL.

I.

Az iskola történetéből.

Mióta Perényi Péter, menekülve a mohácsi vészből, a harc áldozata Palóczy Antal után ura lett Sárospataknak: folyvást van reformált iskola itt. A világos nyomok, történeti adatok mégis csak öt esztendővel később azaz 1531-ben kezdődnek, s ha szorosán vesszük a történelmi jelentőséget, a sárospataki iskola háromszázados fenállásának ünnepe 1831-ben fogott volna legalkalmasabban megtartatni, vagy ha épen főiskoláról kell beszélünk, 1849-ben, mert 1549. év volt ama szerencsés időpont, melyben Perényi Gábor, Péternek fia és az iskolának második alapítója, Kopácsi Istvánt, a legelső kezdetbeli tanárt, visszahozá Nagybányáról Sárospatakra, s vezetése alatt felsőbb tanfolyamot héber és görög szentírás-magyarázattal, tulajdonkép istenészeti szakot is nyitá.

Amaz országos meghasonlás közepett, mely a mohácsi vésznapok után nagyainkat pártokra szaggatta, Perényi Péter főfő szerepet játszik. A tör-

ténetírás dolga kideríteni a valót, s menteni vagy terhelni Pétert. Egyben mindamellett előre is meg kell nyugodnunk iránta, hogy vallotta és tisztelte a meggyőződés, a lelkisméret szabadságát. Lehet, hogy azon idők szerint ez nem minden, de mégis sok; kérdés: van-e nagyobb nála? Mert azon kor alkotmány és nemzetiség miatti küzdelmei legfőleg emlékezetté váltak, feláldozó törekvései hiába voltak; s csak egyetlen alap, ugy-mint a lelkisméret szabadságának alapja, mutatkozik mindazon időtül fogva oly erősnek, melyre nemzetiségi s alkotmányos vergődések közt építeni, mily nagy gondolat volt, jobban megítélhetjük ma, mint akármikor azóta.

Ezen alapra építé Perényi Péter a sárospataki oskolát, ezt hagyta örökül intézetének, mint alapítói hagyományt; ezen eszme van lerakva falaiiba, törvényeibe, szellemébe, s ha ez igaz, a mit könnyű kétségbe vonni, de lehetlen eltagadni: ugy a sárospataki főiskolának, igenis, van története. Hogy van: mutatja minden nyom, minden adat. Ám nézzük védurait, igazgatása módját, tanait, szokásait, erköleseit a hanyatlás vagy emelkedés korszakain bár: mindenütt ugy találjuk, hogy egész története ama hagyománynak, mint szent örökségnek, megőrzése körül szövődik. Ez úton állnak jóltevői sorában a türelmes II. Miksa császár és királyon kívül az erdélyi fejedelmek, hazafias lelkületű főurak, és Lorántfy Zsuzsána mellett nem egy izben a hölgyek, kik mint a gondviselés küldöttei jelennek meg viszontagságai közepett. Ez úton volt lehető, hogy háromszáz év óta, jogosan, nem jogosan, többször azoníttatott a szabad gondolkodással, noha meglehet, hogy a

legavasb hiedelmek és tanok foglaltak benne főhelyet.

Igy reá nézve az alapítása óta elfolyt századok nemcsak események ideje, melyek az évek során igénytelenül követik s váltják egymást, hanem történetek folyama is, melyek belé szólnak az idő kérdéseibe, az uralkodó vélemények eligazodásába, és a gyakorlati élet adataival megrakva mennek át elménk előtt, engedvén láttatni a mozgó erőt. Mégis legfőbb az állhatatosság, akár azon időben, mikor Buzinkay és Pósházi vándorbottal kezükben vezették az iskola ifjait, akár idős Csécsi János napjaiban, ki hasonlóan érezte a bujdosás háborúságait, mind a legujabb időkig, melyekben a protestáns egyház függetlensége valóságos tűzpróbára tétetett, s megállván a veszedelmet, győzelemre, a szabad skótokéhoz hasonló szabad egyház győzelmére, viradott.

De, elnézvé az egész világ alakulásnak eredt arculatán, érezni oly valami nyugtatlanságot, mely az elméken unalom és remény változataiban lett uralkodóvá: jól esik, valóban igen jól esik látni az ellenkezőt; látni, hogy még sem foly szét minden az idő, egy két század levegőjében, hogy van némi állandóság a világi dolgok között, ha nem több, legalább egy két századra mutató, egy reformált iskola példájában, melyet bizony akár fölemészthettek volna bajai, hányatásai; ez oly édes, hogy szinte köszönettel tartozunk a gondviselésnek, a miért próbára tevén hitünket, meggyőződésünket, adott alkalmat visszaemlékezni és intézetünk háromszázados fenállásának ünnepére a haza és hit történetében jogos és feldönthetlen alapra mutathatni.

A mi 1831-ben nem történt, 1849-ben a hazai állapotok felfordultsága miatt nem történhetett, 1859-ben a birodalom zaklattatásai közepett elmaradt, hadd történt legyen meg 1860-ban. Nekünk ez is nagy esztendő: Lorántfy Zsuzsána elhalásának esztendeje, második százada. Illő megemlékezni mind az édesre mind a keserűre.

Előkészületek.

A háromszázados ünnepély megtartásának gondolata 1858-ban ragadá meg a közfigyelmet. A tiszánineni egyházkerület jónak tartá nem szalasztani el a korszakiasság alkalmát s megbizást adni azon egyházkerületi küldöttségnek, mely számvevőszék alakjában vezeti a főiskola ügyeit, hogy készítene tervet az ünnepély megtartása iránt. A küldöttség szívesen eljár tiszteben 1859. január végén; intézkedett is, de megállapított határozatai közül csak egy ment életbe, t. i. a főiskola történetének (írta Szombathi János, ily cím alatt is: Magyar Prot. Történelmi Emlékek) kiadása, az ünnepély pedig azon események következtében, melyek Olaszország részéről súlyosodtak a birodalomra, a Miskolcon, május elején 1859. tartott kerületi gyűlés hallgatag megegyezése folytán elmaradt, várva jobb időkre.

Ha mondjuk, hogy kivált a Kazinezy-ünnepök óta, rendkívüli érdekeltség mutatkozott minden iránt, a mi kegyelet dolga, egyszersmind kijelentjük, hogy az elmaradt háromszázados ün-

nepély előíze mind jobban sürgette az elméket, s nem hagyta nyugodni a letett vállalatot. Folyó évi májusban újra együtt volt a tiszáninneri kerület Miskolcon, s egyházi alkotmányos cselekvényei között, a mennyiben halál és viszontagság miatt üresedésbejött hivatalait szabad és szabályos választás útján betöltötte, püspökét, fő és algonodnokait megválasztotta, lelt reá időt, hogy az ünnepély tartását megvitassa, elhatározza, s annak részletekben leendő kivitelét egy újabb küldöttség által terjesztse maga elé.

A küldöttségi munkálat beadatott. „Mi ezen ünnepélyt,“ írta a küldöttség, „mi ezen ünnepélyt, mint a mely főiskolánk háromszázados életét hiven tükrözendi elő, s mint hiszszük, a kegyelet és buzgóság gyümölcseit is megtermendi főiskolánkra nézve, minél nagyszerűbbé s ünnepélyesebbé ohajtjuk tenni. Ennélfogva ugy a tudomány valamint a testvériesség érdeke is azt kívánván, meghívandóknak véleményezzük a Magyar Tudományos Akademiát, Nemzeti Muzeum igazgatóságát, az Erdélyi Muzeum elnökségét, valamint a többi testvér egyházkerületeket és főiskolákat, ágostai hitvallásu atyánkfiait, különösen ezek felsőbb tanintézeteinek igazgatóit; nem különben a kolozsvári és marosvásárhelyi testvér főiskolák elüljáróságait“.

Eme széles alap azonban még kiebb terjesztett a gyűlésen és gyűlés után, részint különös meghívások által részint az újságlapok útján egyetemesen. Hogy a tudomány és testvériesség jelszavát mikép fogja föl és minő széles körre tágítja ki a mai magyar közvélemény, onnan fog megtetszeni, a hol mintegy földrajzi képét fogjuk

adni az ünnepélynek. Mert adataink szerint oly tova eső helyekről és testületekből is nyilatkozott a részvét, a hová gondolni távol sem mertünk, vagy tolakodás gyanúja alá esőnek tartottuk volna. Igazán a nagyszerű mindig tulesap a mértéken, szembe sem tünik, hogy a szerénység korlátai átlépvék. Előre így gondolkozni vakmerőség lett volna, most ezt bevallani öröm.

Az ünnepély nagyszerűségére több körülmények munkáltak együvé. Ki látá egyszerre gyász és örömnünetet? Mégis így volt. Az idő paradoxokban, véletlen összetalálkozásokban itt is magyarázta magát. Néhai főt. Apostol Pál volt szuperintendens halotti emlékününepe az egyházkerület részéről épen ez időben vala megtartandó. A boldogult híven szolgált, s megtörve a kor és bajok által, összeroskadt az élet terhe alatt épen azon lépésnél, melylyel az elnöki széket foglalandá el a tiszáninni egyházkerület véneinek tanácsában mult marcius 14-én. Bevégezte, szabályosan elkészítette hivatalos iratait a magas kormányhoz s egyebüvé. Utolsó tette pecsételés volt, hűségének megpecsételése. De a leveleket már más küldte el, neki többé seki nem válaszolt. A gondviselés ebben is láttatá bölcsességét; és az egyház dolgai a rendkívüli időben, rendkívüli halál esetére sem akadtak fel avagy csak egy rövid percre sem, és a végzettelmes pillanatban és körülmények között annál inkább kiemelkedett az elhunytnak emlékezete. Máskor meghalni egy szuperintendensnek emberi sors, most esemény volt, mely nem arra hagyott gondolni, ki volt, mi volt az elhunyt, hanem hogy lesz mint lesz ezután. Emberben az

ügy látszott szenvedni; ezért volt Apostol Pál emlékünnepe magában is hívogató.

De a háromszázados fenállás gondolata, öröme és emléke mégis nagyobb eszmékkel foglalá el a közvéleményt. A tervező választmány neveket mondott, s férfiakat nevezett ki az eszmék hordozóivá. Főgondnok báró Vay Miklós ő nagyméltósága mellett, ki alkalomra vonatkozó beszéddel fogá megnyitni az ünnepélyt, többen kérettek meg az iskola multját, befolyását tolmácsoló szónoklati és költői művek előadására, énekek készítésére, az algondnok zárbeszéd mondására. Birá egyházkerületünk a művészet ihletettjének ifj. báró Vay Miklósnak ígérletét, hogy Lorántfy Zsuzsánának, a sárospataki főiskola nagyasszonyának, a hölgyek hölgyének, mellszobrát egy, a Nemzeti Muzeuumban feltalált eredeti, olajfestvény után a háromszázados fenállás örömnepére elkészítendi. Lelkesedéssel fogadott ígérlet!

Csak mellékesen mint találkozási alkalmat s kölesönös érülközési pontot, említjük a lakomát s ennek tartása iránti rendelkezéseket, de sokkal inkább kiemeljük azon jelentőséget, melyre méltatja immár közönségünk a fehér asztalt, azon arányban, mennél inkább el van terelve a zöld asztaltól. Bizonyos, hogy mindezek összesen és egyenként elmeszítő várakozással hatottak a közvéleményre, melynek képei között érdem szerint-e vagy szerencséből, nem vitatjuk, a sárospataki főiskola képe töretlenül maradt meg több mint három század óta.

A későbbi rendelkezések tánc, zene iránt ha vonzották is a közönséget, csak arra valók vol-

tak, hogy neveljék a már is nagyot, az összejövétel tömegességet, hogy a roppant számú látogatókat befogadni utoljára bálterem, lakomai asztal, templom, maga a város szűk és minden kicsiny legyen mint a csep, s egyedül az ünnepély nagy mint a tenger.

A szokatlan élénkség, mely Sárospatak csendes utcáin július elején mutatkozott, senkinek sem volt meglepő, ha tudjuk, hogy Sárospatak inkább termelő mint kereskedő vagy iparos hely, s még csak egy becsületes vendégfogadója sines, a hol tisztességes utazó étkezhetnék, vagy a lehető legkevesebb ellátási kényelmet találhatná. Hasonlóul nincs benne avagy csak középszerű terem, hol táncmulatságot fuladás nélkül lehetne rendezni. Azonban ez mind tulvan a köznép felfogási erején. Ő rendkívülit lát a minde kis élénkségben, s faggatta eszét: mi lesz mindebből. Országgyűlés, koronázás, tudja Isten miféle mozgalmak voltak eszében, s láttuk a naiv gondolkodást politikai eszmék körül. De hagyjuk ezt.

Legelsőbb is a főiskola kertjében egy nagy deszka szín építésére méretett ki mint egy huszonnégy ölnyi hosszú és nyole ölnyi széles helyiség. A hantos pázsitot egy pár nap alatt ebéd és táncteremmé varázsolni, nap és eső ellen biztossá tenni volt a feladat. Meglón. A nyers hant felszántott, elegyengettetett, sima padozat jött reá, fedél deszkából és gyékényből fölé, háromszinű díszítmény köröskörül az oldalakon. A mesteremberek sürgése forgása, elkezdve a szőnyegestől le az utolsó hantegyengető napszámosig, közbámulás tárgya volt; s az ember egy pillanatig valamely

amerikai telepítvényben gondolta magát, hol a munkára s építésre nézve azt tartják: ma jókor, holnap késő.

Az egy pár ezer embert magába foglaló terem körül ideiglenesen konyhák, sütő kemencék, kamarák is rendeztettek hasonlóul deszka fedél alá, melyeket mihamar szakácsok és ezek segédei foglaltak el s tartottak hatalmukban egy pár napig. A rögtönzés minden alakban mutatkozott. Ezalatt a várost és piacát drágaság lepte meg. Mindennek felszökött az ára. Egy borju 2—3 frt. máskor, 8—9 frtra emelkedett. A boltok nem győzték hozatni, mérni a kelméket, főleg a hazaiságra vagy ünnepélyre vonatkozó szineseket. Először ugyan mindenki tartózkodva költekezett, utoljára úgy bement a vásárlásokba, hogy nem is alkudott, csak fizetett. A mesteremberek hasonlóul kezdék érezni becsüket, jóllehet előre tudták, hogy pár nap mulva ismét műhelyen kívüli munkára fognak menni a mezőre. Szóval igen észrevehető volt, hogy a népetlen, faluszerű város egy percre nagy városi alakot öltött; s mindezt ama nagy épületnek köszönhetni, mely a várkastélyon kívül, hol annyi nevezetes történetiség nyomai, egyedül mutat valamely nagyobb szerüt s jelenleg mintha versenyezni akar na vele, hogy Sárospataknak mint régen úgy ma is lenne története. Ez az iskola.

Most azonban jöttek a hírek színház, panorama s egyéb mutatványok felől, egymás ellen. Rosz helyiségek béreltettek ki deszkasátornak; honnan nem sokára feliratos zászló lengett ki a közönség esalogatására. Narancsárusok, sipládások, hátaló és házaló zsibvásárosok jártak keltek fel s

alá. Gyanús arcu idegenek, kiknek szeméből zseb-
metszés olvasható, koldusok, szerencsevárók, al-
kalomlesők mutatkoztak. Ide kelle még gondolni
a tömérdek vendéget, velük járó felsőbb, alsóbb
rendű cselédséget; és remegni folytonoson az idő-
járás miatt, mert rendszeren minden nap esett, s ha
zivatar találná szétverni az ünnepélyt, a lako-
mát, táncmulatságot: hová menekülne a tömér-
dek nép!

A jelentkező körülmények szerint a város
belső csendjére, a vendégek ellátására fordított
ügyelés is mind jobban kitetszett. Ki kell emelni
e részben a városi hatóságot, mely különösen a
város terére, és azon vegyes válaszmányt, mely
polgárok és tanárokból alakulva, az ünnepély rend-
jére, díszére fogott ügyelni. — A mi a városi ható-
ságot illeti, ez midőn az iskolai igazgatóság által
megkerestetett, hogy némiben segítségére legyen,
a polgármester által ugy nyilatkozott, hogy
bizonyos tevékenységi tért csakugyan igényel
magának és e részben minden készségét fel-
ajánlotta. Legelsőben is nemzeti zászlókat és
kivilágítást rendelt a középületekre; magánosok
házánál mindkettő a tulajdonos jóakarátának
hagyatván fel. A város alsó és felső végén az
országutra egy-egy diadaliv felállítást határozta,
a szükséges költséget megszavazta, a kivített ön-
ként ajánlkozók vállalván el. Remek gondolat volt
azon két emelkedett ponton, mely Sárospatakot
az országuton érkezőknek eltakarja s mintegy
völgybe ejti, nemzeti zászlót tüzni fel nagy szál-
fára. E két pont egyike, a Tokaj felé vivő uton,
pityergő nevet visel. A másik, mely az ujhelyi
vonatra esik, akasztódomb, a régi akasztófától,

mely ezen állott. E két pontig szokták a gyermekek szüléiket kikisélni gyalog vagy szekeren, hol elválva egymástól könyekre fakadni százados tapasztalás. Innen a pityergő név. Most mindkettőn nemzeti zászló lobogott, egész nyugtalansággal vert szellőt magának, magasságában, honnan a szem igen messzire beérhető. Utazók, vendégek a legprózaibb gondolkodásból is oly emelkedettségre lőnek ragadtatva e látványon, hogy kivált a ki Patakon tanult, nem állhatta meg örömkönyezés nélkül, míg süvegvéve haladt el mellette valamennyi.

Most jött a beszállásolás iránti rendelkezés. Legelőbb is a jelentkezett vendégek nevei jegyzékbe foglaltak, betűrendben, s a diadalivek bejárásánál letétettek. Itt mind az alsó mind a felsőnél harminc hat polgár volt elfoglalva, tizenkettő állandóul, nyolc óra hosszat egy folytában. Ezek a jövő vendégeket fogadták, nevüket kérdezték, utasították. Gondjuk ki volt terjesztve még arra is, hogy megtudják, minők a lovak: zabosak-e vagy füvesek; s mind két esetben értesítést adtak. Hasonlóul itt osztatott ki az ünnepély sorrendje s más tudnivalók. Mondani sem kell, hogy eleinte minden jól ment, de mikor a vendégek száma szokatlanul nőtt és nőtt, a rendelkezések legjobbika sem volt elegendő a zavar ellen; aztán mi történt, el sem lehet számlálni. Mert a vendégek egyike elfogadta, másika nem az utasítást, és ment régi ösmerősehez, barátjához, kényelemre semmit nem számítva. A szives gazda várt tiz, tizenkét vendéget, s kapott negyvenet, ötvenet. Bár ez a szokott magyar vendégszeretet gyakorlását nehezítette, mégis a legkényelmesebbé lett a szükség

és kényszerűség által, mert senki sem várta mit adni lehetlen volt: békés ellátást, s a gazda fel lön mentve töprengésétől, a vendég követelésétől. És bizonyosan legboldogabb helyzet, midőn semmi követelésünk egymáson. A rendetlenség helyre hozta magát annál könnyebben, mert a városi lakosság előre lemondott minden kényelemről, s vendéglátását az atyafiság, testvériség bizalmas körén belül gyakorolta mindenki.

És mert a tömegbe mindenféle ember elvegyülhet: gondolkodva lön a biztonságról. Sárospatak városa elosztatott négy utca kapitányságra, vagyis őrségekre. Ezek voltak 1) kovácsutca és a majorok köze, 2) piacutca és cigánysor, 3) héce és fazekassor, 4) alsó és felső hostát. Minden polgár maga és a város érdekében is állónak hívén a felvigyázást, minden utcarészből éjjelre negyven, nappalra husz polgár volt állandóan őrségen, annak köztudomásra juttatása mellett, hogy a kinevezett felügyelőknek mindenki engedelmeskedni szives kötelességeül üsmerje, utasítatván más részt a felügyelők, hogy az öröket, kik minden utcában kijelölt helyen fognak állani, szemmel tartsák, szükség esetében azonnal elészólíthassák.

Hasonlóul volt rendelkezve netaláni gyuladás esetére vizipuskákról, vizes hordók és szekerekről, ezen kívül minden egyes polgárnak tiszteül tétetvén házát kapitányvizzel ellátni. A város területén az ugynevezett berki legelőt az egész ünnepegy elfolyásaig huszonkét oda rendelt egyén őrizte éjjel nappal. A bál éjszakáján a főiskolai kertet szintén őrség foglalta el kívül és belől, akadályozni bárminemű összekoocanást, kellemet-

lenséget. — Hogy mindezek nem hiába voltak megtetszik azon hiteles adatból, mely szerint két nap alatt részint tetten kapott, részint gyanúba vett s magokat igazolni nem képes egyének hatvan hárman fogattak el, kik messzi földről csavarogtak ide alkalmatlankodni a nagy alkalmon; s ezen elővigyázati rendszabályoknak és intézkedéseknek köszönhető, hogy semmi olyas nem történt, a mi hasonló összejöveteleknél rendőrséggel bíró nagy városokban is szinte kikerülhetlen.

Az ünnepély sorrendje kinyomatva az alsó és felső diadalkapuknál kinekkinek kezébe adván, megadta a kellő utasítást. A vegyes választmány mint rendező bizottmány ezalatt maga részéről el volt foglalva az ünnepély megtartásának helyiségeivel, ezeknek feldíszítésével, a teendők szép és ékes rendével. Bárminő pontossággal volt is kiszámítva hely és idő, mégis változások mentek a megállapított sorrendbe a roppant számú összesereglés miatt.

Mert tudni kell, hogy Sárospatakon emlékezetet haladó idő óta szabadon látogat minden iskolai ünnepélyt a köznép, épen úgy mint a legfelsőbb rend. Közönséges mesteremberek, földművelők és általában a legszegényebb sorsu szülékre nézve is áll itt a szabály: a ki előbb, az elsőbb. A pataki iskola nemcsak Perényiek és Rákóczyak kegyéből él, hanem az utolsó falusi napszámos filéreiből is, azért minden reformált ember jogot tart hozzá; minek az a következése, hogy az itt összeseregleni szokott ünnepélyi tömeg nem pusztán bámuló, hanem valóságos érdekllett fél, s ha a lépcsőket, vagy terneket elfoglalja, kellemetlen dolog lenne kizavarni belőle csak azért, mert ta-

lán nem épen előkelő. Ebből igen gonosz következtetést fogna huzni a közvélemény. Hogy ez nem mese, példák mutatják. A ki tehát valamely kivételes buzgósággal merne föllépni mint rendező, hihetőleg maga fogna rendre utasíttatni olyan által, a kitől nem is várná.

Ezen körülmény az ünnepély vezetésével megbízott választmányt, s illetőleg az igazgatóságot két csinyre kényszeríté. Egyik volt mindjárt a főiskola épületében a küldöttségek elfogadási helyének megváltoztatása: nem a terem, hanem a szabad ég alatti udvar. Másik volt a Lorántfy Zsuzsána szobrának leleplezése nem az iskola udvarán vagy termében, hanem a templomban. A program szerint egyik sem fogott volna megtörténni.

Egyébiránt az ünnepély programja következő volt:

1. Dél előtt 8 órakor a főiskolai előljáróság az iskola nagy termében lesz szerencsés a testületek küldötteit fogadni.
2. Az ünnepélyes menet a harmadik harangozás alatt indul a főiskolából a kovács-utcán át a városi templomba.
3. A jeladás előtt félórával a templom kovács-utca felőli ajtaja hölgyek számára megnyitják. A többi ajtók az ünnepélyes menet odaérkezéseig zárva maradnak.
4. A templomajtóban a rend felett a végre megbízott férfiak fognak örködni.
5. A templomi szertartás menete: 1) Közének, 37. dicséret (Jüvel szentlélek ur Isten) 1—3 verse. 2) Karének. 3) Főtiszt. szuperintendens ur imája. 4) Karének. 5) Egyházi beszéd. 6) Karének, melynek végeztével a halotti gyászünnepélyt mintegy tíz percnyi szünet rekeszti be. 7) Karének. 8) Id.

báró Vay Miklós ur ő excellenciája beszéde. 9) Karének. 10) Árvay József képezdei igazgató tanár beszéde. 11) Karének. 12) Kiscsoltói Ragályi Károly főiskolai világi algonodnok ur beszéde. 13) Karének. 6. Ezután a piac-utcán át vonul a menet az iskolaépületbe, hol Lorántfy Zsuzsána szobra lelepleztetni fog. A leleplezésénél karének leend a Himnus, szaval n. t. Tompa Mihály ur, végre a Szózat énekeltetik. —

A történeti nevezetességekben dus, a természettől is bőven áldott kisváros, Sárospatak a zempléni Középhegylján egy nyugotdélről keletészakra vivó országut mentében, a Bodrog partján, emelkedett talajon fekszik. Ha egész házai alá tolakodik a tiszai, vagy alföldi nagy síkság, ellenkezőleg felülről a bortermő hegyek mintegy negyedórai távolságra szöknek vissza tőle. Hegy alatt és síkság fölött helyzete gyönyörű. A hegyek amfiteátrum alakjában kerekednek fölbe s egészen a Hernád völgyeig, mely a Bodrog völgyével párhuzamosan siet lefelé, terjednek. Ez irányban semmi biztos közlekedési vonal; Zemplén itt elzárva Abaujtól. Más oldalon a Bodrogköz alsórése, borítva gyakran, mint ez idén is, a Tisza és Bodrog özönétől, Szabolcs felé teszi bizonytalanná s lehetlenné is annak idejében a közlekedést úgy, hogy Sárospatakot csak a rajta végig futó országut köti össze az alsó és felső vidékekkel. Egy állandó tenger a sikon: és megvan a magyar Thermopile.

E szerint két diadalkapu elégséges volt, hogy ünnepélyes legyen a bevonulás, s egy kocsii se jöjön látatlanul vagy mellékuton. Ezen körül-

mény arra nézve is kedvezett, hogy könnyebb volt számba venni az érkezők számát.

Julius 7-kén, azaz szombaton és 8-kán vagy vasárnap délig, hiteles összeírás szerint, érkezett a felső, Ujhelytől vezető vonalon ezer három száz hat szekér, kocsiszakadatlan sorban úgy hogy már Ujhelyben megtorlott az utca velük; az alsó, vagyis Tokajtól eső uton egy pár hián három ezer jármű. Az első vonal hozá Szatmár, Felsőszabolcs, Bereg, Felsőzemplén, Ung, Felsőabauj, Sáros és Szepes urait, az alsó a többi Magyarország és Erdély küldöttéit, képviselőit és pedig a tiszai vasut és vele összeköttetésben levő francia pályáról, kik a gömöriekén s e vidékre eső vendégeken kívül fogadott alkalmakon jövének, melyekről nem kelle gondoskodni.

A szomszéd Bodrog- és Hegyköz lakói gyalog jöttek sereggestül, hogy, mint mondani szokták, csak a csonka béna maradt otthon. Akár a házsám és vendégei, akár a kapuk melletti órallók után vessük össze az ünnep látogatóinak számát: könnyű szerrel mondhatni, hogy legalább is 24—26 ezer ember fordult meg Sárospatakon július 7. 8-kán, kik közül 12—13 ezer volt olyan, mely két éjtszaka meg is hált, míg a többirészint egyik részint másik érdek, bál vagy pusztá bámulás végett, fel és alá hullámozott az utcákon a nélkül, hogy lett volna üres csak egy percig is szoba valahol a városon. Így vasárnap példaul a reformált templom legalább is hat ezeret fogadott hajója alá, sőt a kollégium imaterme, udvara, folyosói is el voltak telve várakozók által azon reményben, hogy ott fog lelepteztetni Lorántfy Zsuzsána mellszobra; mindamellet az utcán annyi nép tolongott

mint különben, s a tömegnek egy hía sem lát-
szott.

A közönség mozgalma pedig nem volt tolon-
gás, nem sietés, nem sétálás. Egyik sem volt eszé-
ben senkinek; hanem azt ezeren meg ezeren fog-
ták észrevenni, hogy nem várt arcokat látnak,
ösmert nem ösmert alakokkal jönnek össze, melyek-
nek tartását, beszédök hangját mintha látták, hal-
lották volna, vagy legalább olyanról és úgy ejte-
nének egy két szót, a mi egyiknek vagy másik-
nak innen vagy onnan jöttéről tanukodnék. „Ez a
beszéd szatmári, amaz gömöri; ez dunántuli, amaz
erdélyi, vagy épen székely sat.“ „Ez a Baradláról
beszél, amaz a borszéki savanyuvizről, ez a Bala-
ton lecsapolását, másik a Felsőtisza szabályozását
emlegeti sat.“ Az emberek vetettek egymáshoz,
sejtették egymást; szóval a közönség mozgalma
oly megmegállapodó volt mint az örvényé, mely
gyűrűjébe szedi, a mit lehet, haladni s nem ha-
ladni vele; s a sárospataki ünnepély tulajdonkép
a találkozás ünnepélye volt.

Hogy is ne!

Találkozni csak kisvárosban lehet. Menj Pest
avagy Bécs, még inkább Páris és London tömegébe,
hirlapi jelentésekből, rendőrségi tudósításokból
fogod érteni, hogy régi jó barátod, ismerősöd meg-
érkezett. Indulsz látogatására: szerencse, ha le-
led; lépcsóket mászni, bérszolga után tudakozódni
megunod; legföljebb látogatási jegyet hagysz
számára s meghalhattok mindketten a nélkül
hogy ugyanazon városban egymással szót vált-
hatnátok. Erészben a mi kisvárosunk egészen más-
képen szolgált. És e találkozások tették az ünne-
pet szív szerint is valóban kellemessé. Mindenki

emlékezett. Könyes szemekkel volt látni barátot barátja keblére borulva, kik talán ez iskola falai közül kikerültök óta nem találkoztak. Igen sok lelte itt megvénültnek egymást az utolsó együtt-létel óta. Még a kövek is átmelegültek s melegítének. Julius 8-kán reggeli 8 óra körül érkezett a felső vonalon egy kocsi, rajta két előkelő születésű férfi. A mint az iskola előtt megállottak, az egyik felszökvén ülőhelyéből, könyes szemekkel, tárt karokkal az iskola falainak fordulva, ily szót rebegett a sokasághoz: „ez a mi édes anyánk, ezt kell nekünk szeretni s pártfogolni!“ A tömeg felvillanyozva e szók hallására, roppant éljenzésbe s lelkedésbe töre ki.

Egy tekintet Erdély és Magyarország földképére sokat magyaráz. A Marosvásárhely, Vukovár, Pápa, Komárom, Szepesség, Marmaros közé eső vonalok a megjelent képviselők s nyilakozott rokonszenvnek földirati vonalai. Ez nagy föld, ez meszsze föld; kellett valaminek lenni az ünnepélyben, hogy vonzó ereje annyira elhatott. — Hasonlóul sokat magyaráznak az egyes családnevek. A Tisza két oldalára eső tős gyökeres családok mindegyike képviselve, s némelyike több tag által is. De a vallásos felekezeti korlátai sem voltak visszatartóztatók. Katholikus és óhitű testvéreink, sőt a héber atyafiak is, személyesen és küldöttségkép egyiránt nyilváníták részvétöket, rokonszenvöket. A főiskolai épület legtetetjén héber kéz varta zászló lengett, mely legnagyobb volt valamennyi között.

Vessünk egy pillanatot a város arcára. Szombaton reggel, s így az ünnepély előtti napon, tüzetek ki a zászlók egyenként, apránként. Már szólottunk a két lobogóru, mely a láthatár szélein

felvonatott. Bent a városban a hercegi várkastélyon, a ref. templom tornyának négy oldalán, a főiskola tetején és ablakaiban, egyes magán házakon mutatkozott a honi szín. Nehány lak részvétlennek látszott. Nem igaz; ott héberek szállásoltak, s tudjuk, hogy nekik meg kell szentelni a szombatot és azon nem tenni semmi dolgot. Alig lehet képzelni azt a derűtséget, mely a nemzeti zászlókrul minden házra, minden arcra lemosolygott. Ily földiszítés okozá, hogy volt idegen elég, a ki Sárospatakat igen igen szép kisvárosnak találá. Gyönyörű csalódás! Igazán Sárospatak szebb volt mint valaha. Rövid ideig tartott szépsége — egy nap — mint a Tisza virágzása.

A kovácsutca, melyen az országut végig szalad, meglehetősen áttekintést enged a szemnek a két egymással szemben álló sorház között. Ez Pataknak legvárosiasb része. Igaz is, hogy vigan lejte végig rajta a reggeli szellő, melynek északkeletre mindig nyitva áll. A zászlók kicsinye nagy lobogott; és a kicsinye még inkább mint a nagy. Az öreg zászlók nem érkeztek az aprókkal. Egy kis jó idő annyit ért, mint máskor sok. A közönség szereté meglolni alkalmait. Abban mindenki megyezett, hogy igen jól esik szétekinteni és látni, a mit lát. Pilleszerű tarkaság, lengeség még a legtörpébb házon is: hogyan ne volna hát szép Patak városa!

Azonban Patak szép soha nem volt, hanem, érdekes igen is és lelkesedett ma kifogás nélkül. — A főiskolai ifjuság bevégezte már vizsgáit, s gond nélkül enyelgett, élcelt, bámult, találkozott, ösmerkedett és ösmergetett. Az irodalom és művészet embereit látnia volt legérdekesebb. A városi

polgár félretevé napi dolgát, gondját, s engede az örömárnak, mely a sokaságot vitte; mutogatás mutogattatá magának a főpapokat és nagyurakat.

Estve idősb báró Vay Miklósnak, mint a főiskola új főgondnokának vala üdvözlét viendő fáklyás menettel s ő nagyméltósága a hercegi várban volt elszállásolva. Nincs ennél szebb lak Magyarországon. Báró Vay a palotának Bodrog felé eső részét foglalá el, hol még most is olvasható felirások vannak a Perényiek korából. Így a szállás egész történeti jelentőségű. A fáklyás menet az országuton végig a főiskolától indula tömeges tömegben. A várkastély kerti bejáróján, egy szűk kocsin vonult be a főépület elé, hol egy kardal elzengése közben id. b. Vay Miklós ó nagym. az erkélyen megjelenvén, kilenc száz ifju nevében hódolat és tiszteletteljes szavakkal üdvözlötetett iskolanagy Berzevici Endre által. Az üdvözlő beszéd elmondása után gondnok ur emlékezetes szavakban köszönte az ifjuság részvétét, hódolatát; föl-kérvén összesen mindnyájokat, hogy legyenek hű védői a nyolc század óta alkotmányos hazának és a protestantizmusnak. Ezután az egész sokaság indult vissza felé s öt hat ezer ajk zengette a „Szózatot“ a főiskolaig, hol az égő fáklyákat máglyába rakván, folyt az ének azok elhamvadásaig. A legnagyobb rend és csend mindenfelé, holott egész éjszaka járt kelta a nép; különben nem tehetvén, mert nagy résznek nem is lett volna hová fejét lehajtani. Midőn más nap reggel azaz július 8-án némelyek, a rend és szer barátai, különös kíváncsiságból, a fáklyás menet helyszínére vagyis a várkertbe kirándultak megtekinteni: hogyan dulta szét virányait az üdvözlő és özlő sokaság: nagy

meglepetéssel vették észre, hogy az egy lányi magas korláton, mely inkább csak jeleli mint elválasztja az útat a gyeptől, alig lépe által egy két nyom, s nagy szólván egy szál fű sem volt meghorogadva. Soha ily kis városban oly nagy rendet!

Az ünnepély.

Julius 8-ka oly nap a sárospataki főiskola történetében, minővel fenállása óta kevéssel dicséskethetik. Vannak ugyan emlékezetei főleg a mult század utolján és a jelennek kezdetén, hogy névszerint Vay József főgondnok alatt az aratási vizsgák alkalmaira a két testvér haza előkelő protestans nagyai, ugy a világi mint az egyházi részről, fényes gyülekezetekben látogatták meg Patakot; mikor a tanítás rendszere, módja, tárgyai fellett tanácskozáván, a protestans tanügy körülbelül ezekben nyerte mértékét, irányát, s magok az egyházalkotmányosság elvei vették induló pontjukat. A mai ünnepélynek mindezeknél magasb jelentőséget ad a protestans egyház legközelebbi válságos multja, a mennyiben a haza közérdekei szorososan kapcsolatba fűzettek vele. A híres államférfi Guizot nevezetes szavai teljesültek itt be. A szabadság, mond ő, valahányszor kiköltözik a politikai világból, rendesen a vallás szentélyébe veszi magát. Valóban az oltár joga, mely szerint az üldözöttek bánthatlanul menekültek oda, ma is áll. Ember az Istent hívja tanubizonyságul s vallja maga és emberek között bírójának. Nem esuda ennélfogva, ha a protestans egyház autonómiaja széles értelművé van kiterjesztve, s a világ viszontagságai között megfáradt elmék, mint

az oltár közelébe a menekültek, enyhülést lelni sietnek várfalai közé.

Ugy kelle pedig történni az ünnepélynek, hogy külsőleg, formailag is nyilvánítottassék a szívek érzelme. Az adott, rendszabály értelmében főgondnok b. Vay Miklós azzal kezdendé meg az ünnepélyt, hogy a különböző testületek küldöttségeit fogadandja el a főiskola imatermében. Ez az épület második emeletén van, de a lépcsők hozzá, a mindenféle hallani és látni vágyó közönség által oly sűrű tömötten valának ellepve, hogy lehetlen volt odáig felhatolni, s az igazgatóság kénytelen kellett is a program ellenére, az iskola nagyobb udvarát szemelte ki elfogadó terem gyanánt. B. Vay Miklós és Zsarnay L. főgondnokok körül némi kör alakulván a szabad ég alatt: jöttek a küldöttségek.

1. A tiszáninnen i egyházkerület megyei nevében Szakal László felsőborsodi esperes monda üdvözlő beszédet, mély hittel s nagy állhatatossággal, melyek a t. szónoknak valóságos lelke szerinti biralma i. Az egyházmegyék részéről különösen az abauji az, melynek legtöbb joga és címe volt elmerülni az örömben, mert a sárospataki főiskolának második kiüzetése után Gönc és Kassa, ezen megyébe eső helyek, adának szállást, és pedig amaz hét, emez nyole esztendeig. Tudjuk, hogy Kassa szívesen fogá látni az iskolát falai közt miden időre, de lehetlen volt visszatartani a bujdosókat, s engedni kelle a honvágyának, mely Sárospatakra, e magyar Sionba, mint Pósházi nevezé, ellenállhatlanul vonzotta őket.

2. A Magyar tudományos akadémia t. gr. Dessewffy Emil elnök képvisel b. Seny-

nyei Pál, b. Kemény Zsigmond, Zsivora György, Gönczy Pál, Kovács György és Morócz István tagok kíséretében. Az elnök egy harminc éves intézet nevében üdvözlé a háromezred esztendőskolát, mint oly nagy idő óta egyik bölcsőjét a magyar tudományosságna és irodalomna. Kiemelé a gróf azon viszonyt, melyben maga részéről áll az iskolához, boldogult kedves emlékezetű nevelője Németh József után, ki ez iskola növendéke volt s kinek köszönheti a görög klasszikai irodalom ösmeretét és köszönheti Kövynek, hasonlótl ez iskola hires tanárának, mit a magyar jogból tud.

3. 4. 5. 6. Az erdélyi tudományos intézetek ugymint Muzeum, nagyenyedi, kolozsvári és marosvásárhelyi iskolák részéről gróf Mikó Imre vezette a küldöttséget, melynek tagjai voltak gr. Gyulai Lajos, gr. Kun Géza, Gyulai Pál, Nagy Péter, Mentovics Ferenc, Szabó Sámuel, Péterfi Ferenc, Finály Henrik, Makfalvi Dózsa Miklós, marosvásárhelyi theologus, ifj. Dósa Elek, Moldován György, Pásztohi Lőrinc. Az ünnepély legünnepeltebb férfja, kétség kívül Mikó Imre gróf, özönlő sokaságban vonzotta maga felé a hallgatókat. Mindenki ohajtá hallani az ismért ismértlen hazafit és tudóst. „Nem csak azon részvét kifejezése végett jötünk erdélyiekül“, mondá, „melyet a sárospataki iskola iránt vele rokon irodalmi és tudományos intézeteink érzenek, hanem egyszersmind tanúsítására azon benső egységnek, mely a két testvér haza fiai és érdekei között mindenha létezett, melyet vér és közös alkotmány, történet és sorsazonosság, közös dicsőség és szenvedés pecsételt

meg, s melyet valaha felbontani egyikünk vagy épen mind kettőnk sirján lehetend"! E szavak mély hatást gyakoroltak a közönségre, mely erőszakkal toladóván a grófot látni, mármár összeszorítá az elnökség előtti kört, mikor a gróf fölemeltetvén, üdvözlésekkel s éljenzésekkel borított valamennyi társával egyetemben.

7. A nemzeti színházat Egressy Gábor Feleky és Szerdahelyi képviselik. Az első szónokolt, kiemelve mint szépművészeti intézet tagja örömét azon, hogy a testvér, a tudomány muzsája Sárospatakon háromszáz éves korában is folyvást ifjú erőben virágzik annyi vihar ellenére, mely falai fölött elzúgott. E beszéd tulajdonkép a hazai művészet üdvözlése volt a hazai tudományossághoz, levén mindkettőnek közlönye a nemzeti nyelv, a nemzeti hang, mely nem pusztán légből mondott zaj, hanem a mely eszmét, igazságot hirdet. A tudománynak szép alakra van szüksége, hogy tetsző legyen a benne foglalt eszme. A híres görög böcs midőn köztársaságából kizára a művészetet, csak mondta ezt, de nem követte, mert művész volt maga is, mint író, művészileg tudván bánni a nyelvvel. A művészet tény, a mely törvényekre hallgat; e törvények birtoosa a tudomány. Imé a közös kapocs, mely mindkettőt bensőleg egybefoglalja, külsőleg a szép nemzetiség három színe adván reájok világítást.

8. A távoleső dunántuli egyházkerületet Nagy Mihály szuperintendens vezette; oldalánál Tóth Lajossal, a pápai főiskola gondnokával.

9. A tiszántuli szomszéd egyházkerület, élén a főpap Balogh Péter és Zsombory Imre segédgondnok, számos tagok által volt képviselve.

Egyháziak közül Mészáros István, Rátkay József, Bakcsy László esperesek, Révész Imre, Könyves Tóth Mihály, lelkészek, Csanády Sándor, Lónyay Menyhért, Tisza Kálmán, Vállyi János segédgondnokok, gr. Vay Dániel.

10. A dunamelléki egyházkerületből Török Pál szuperintendens elnöklete alatt megjelentek Miskolcзы István esperes, Szalay Sándor, Békássy József, Szilády László lelkészek, Ballagi Mór, Filó Lajos, Peti József pesti tanárok, Günczy Pál gimnáziumi igazgató; gróf Ráday László, gróf Teleki Gyula és Sándor, Polgár Mihály világi főjegyző. Szónok Török Pál különösen azon oldalról üdvözlé a főiskolát, hogy a legutóbbi mult időben, a válság korszakában első sort foglalá el a küzdők között, védvén tántorodás nélkül az iskolai önkormányzatot, s első lehelvén a szunyadó egyházi és iskolai irodalomba életet. Jól illett ez üdvözlésre b. Vay viszonti megjegyzése, hogy ha érdem egy háromszázados iskolának védni a protestantizmust és irodalmat, nem kevesebb érdem ujat alapítani, mit a pesti főiskola alapításával a dunamelléki egyházkerület tön, s ebben senkinek több része mint épen az ernyedetlen buzgalmu szónoknak.

11. Az ágostai hitrokonok középponti bizottmánya; és

12. Az ágostai bányakerület vezetői, b. Prónay Gábor, b. Podmaniczky Frigyes, Székács József. A két küldötség egységes érzellemmel nyilvánítá üdvözlétét Székács által az ünnepeelt főiskola iránt, ugy tüntetvén fel ezt mint a két protestans felekezet uniójának jelképét, hol mint tudatik, rendesen elfoglalva tartatik egy ta-

nári szék ágostai rokon által. Mi a jövő, cél és irány ez ügyben, ékesen volt előadva.

13. Felsőszabolcsi egyházmegye élén Rátka y József esperes, Litkey József főjegyző.

13. Debreceni főiskola képviselői Kallós Lajos, Kovács János, Lugossy József, Tóth Mihály, Veres László, Szegedi Sándor Ladányi Gedeon tanárok.

15. Debrecen városa küldöttségét Szigethi Szöllősy János h. polgármester vezeté.

16. Hajdukerületből Lengyel János, Gaal Mihály, Szabó Zsigmond, Sáffrány Lajos, Kovács Endre, Nagy Imre.

17. Hadház városa követői Barta Mihály lelkes, Szabó Zsigmond hadnagy, Katona Géza orvos.

18. Nyíregyháza városából Szabó Dávid, Kömives Károly, Kovács Gerő, Bodnár-István, Szakay Endre, Riszdorfer János, Sztruhár Károly.

49. Az eperjesi kollégium képviselői Ujházy Albert, Kubinyi Albert, Vandrák András, Schmidt Endre, Krieger Ágost, Meliőrisz Miklós, Pap Kálmán, Benczur József, Keller Ferdinánd.

20. Nagykőrösről, egyház és iskola részéről Ádám Gerzson, Deák József, Nagy József, Szilágyi Sándor, dr. Károlyi Sámuel, Pinter György, Mészáros Gerzson.

21. Kiskun Halasról a gimnázium képviselői Gaal Endre, Papp Károly tanárok.

22. Miskolc városát Jekelfalussy Lajos polgármester vezetése alatt 56 tagból álló küldöttség által láttuk fényesen képviselve.

23. Szatmár városából Kis Gedeon.
24. Kassai egyház részéről Bárczay József főgondnok, Bárczay Ödön, Mesko Sándor, Karsa György és Bosnyák György algondnok.
25. Eger városából Csiki Sándor.
26. Kecskeméti egyház és iskola nevében Bulesu Károly, Pólya József tanárok.
27. Heves Nagy-kunság Bán Zsigmond, Lipcsey Gábor, Lipcsey Péter képviselőkkel.
28. Makóról Kovács József, Kis Gedeon, Tóth József.
29. Miskolczi egyház és gimnázium részéről megjelent: Kun Bertalan, Misley Károly, Palóczy László, Kun István, Szalay Zsigmond, Szécsi Kolosy Sándor, Sücs György, Horváth Antal, Horváth Lajos, Laczay József, Bathó István, Pásztor Dániel, Vágó József, Léva József, Solymosy Sámuel, Kun Pal, Orbán János.
30. Hegyaljai ágostai esperesség Nagy Mihály esperes elnökölete alatt.
31. Nagybánya küldöttei Kovács Lőrinc, Dancs Tamás.
32. Kassai jogakademia küldöttei Szerdahelyi Károly, Szentmiklósy Miklós, Berzeviczy Géza.
33. Pesti ifjuság háromszáz hetvenkét, ird 372 felsőbb tanodai, egyetemi és prot. theolog. intézetbeli ifju nevének aláírásával.
34. Patak városából Sebeczky András, polgárm. Rozgonyi József, Bodnár Ferenc, jegyző, Oláh Miklós ügyvéd, Laczay Dániel.
35. Sátoralja-ujhelyi izraeliták. Szónokok Schvartz Vilmos.

36. Rimaszombat városából Dapsy Vilmos, Széplaki Lajos, Baksai István, Csider Antal, Szügyi Gábor, Miklovics Ferenc, György Frigyes, Terhes Lajos, elemei tanító, id. és ifj. Káposztás József, Tóth József, Severlay Károly tanárok.

37. Félegyháza képviselői Vitányi József, Juhász Nándor, Rakovszky István.

38. Soproni ágostai főtanoda.

39. Pozsonyi ágostai főiskola.

40. Kézsmárki licealis gimnázium.

41. Petrahai egyház.

Lehet gondolni, hogy ennyi küldöttség járulása oly különböző helyekről, a himetlen bizalom és őszinte érület adtak valamint sőt igen sokat az ünnepély magasztos voltához, s ezek tették azt országyszerűvé. Azonban az alkalom megtalálta emberét. Báró Vay ő nagyméltósága ékesszólással mint szokott, s vezéri magatartással, mint kellett, fogadás bocsátá el a küldöttségeket, melyek közül egy sem ment el szives üdvözlés és jó szó nélkül, mi ne a testvériség, atyafiság rokonérmének lett volna viszonzása, megerősítése. Meg kell azonban jegyezni, hogy az utóbbi helyen említett három testvér iskola, ugymint soproni, pozsonyi és kézsmárki, nem élő szóval, hanem barátságos üdvözlő iratban nyilatkoztak a távolból. Különösen a soproni főtanoda igazgatósága kiemelve az iskolai évnek vége felé közeledését, mint reá nézve elmulaszthatlan kötelesség teljesítését említi az országos nagy halott gyászisteni-tiszteletének megtartását, a niklai és füredi ünnepélyeken is jelen voltát. A kézsmárki iskola üdvözlő irata mellett Bene Sámuel tanártól egy alkaikus mértéken irt

latin ódával volt szerencsés főiskolánk meg tiszteltetni, következő jelmondat vezérigéi alapján: Sume superbiam quaesitam meritis (Horác). Hasonlóul a Sárospatak tövében fekvő ref. egyház Petrahó küldöttsége, távolabbiaknak engedvén az elsőséget, nem nyerhete időt a személyes, elő szóvali tisztelgésre. A harangszó közbejött, s következett az egyházi szertartás. De látta Patak és az egész ünnepélyi közönség, mint jöve népsége nemzeti zászló alatt és a Szózat zengésével meghozni hódolatát. A munkás, takarékos, rendszerető nép lelkeszével együtt jöve fel, egész zarándokijárdalattal, hogy annál buzgóbb színezetű lenne üdvözléte. Tisztos arcu nép, melyet ha elbarnított is a nyári munka, de még egyszer oly magyarázó kifejezéssel ruháza fel a szép alkalom öröme. Egyforma magatartása, falusias nemzeti öltözete nem ellentétet ugyan, de mégis feltűnő különbséget vegyít az ünnepély urias tömegébe; s az ő divatból soha ki nem ment népi viselete fél dicsekvés volt emennek öltözetéhez képest, mely csak nem régiben fogadtatott el divatosnak. Tehát összejött az ó és új, a hagyományos és divatos és mindkettő egy vala. Összejött egy öreg intézet árnyékában, mely az időnek sok viszontagságait látta feje fölött, a változásnak ezer fájdalmát érzette életében, az átalakulásnak számtalanszor türte ki megrohanásait fenállása óta, és öntapasztalásból azon szilárd meggyőződésre jutott, hogy rendeltetésének felfogásával, követésével áll s vesz minden intézet, kiesiny vagy nagy, hogy a nevelés, tanítás minden országban tüntet föl valamely sajátságot, magaszerűséget, hogy az iskolának is végcélja az élet és hogy a divatnak sehol oly kevés helye

mint az iskolaiügyben, mert más a ruhán fordítani, más az elmén tenni kísérleteket, és a petrahai tisztességes falusi népnek sokkal több hazaiságáról tanúsít az, hogy soha le nem veté magyar köntösét, mint a műveltebb felsőbb rendnek, hogy most rendkívüli előszeretettel kapta fel azt.

Azonban senkit se illessen szemrehányás! Azért édes a jelen, hogy felejtet mindent; együtt hagy élni régít és újat; s ha így: kimaradhat-e a jövőendő? Elég az hozzá: nem lehet megmondani, mi volt akármikor is szebb, mint az a nemzeti viselet, mely ünnepélyünknek egyik adta szép hazaiasságát. A magyar öltözet körüli előítéletek megváltoztak. Könnyű, kényelmes lón a férfiaknak, eléggé kiemelő, pompás a hölgyeknek. Helyesen! Csak művészi gond járuljon az öltözethez is, mint a franciáknál, hol a divatárusnő minden reggelre új gondolatokkal ébred föl, és a keleties magyar divat feltartandja magát; mert régi dolog, hogy valóban dús képzelődés az, mely szerint a magyar alkotó elme saját alakjait a ruházatra nézve is, idegen izlés majmolása nélkül, kimetszette. A kinek erről az élet után lett volna szüksége meggyőződnie: csak a sárospataki ünnepély alkalmával kellende széttekintenie. Különösen a hölgyek fejékei, a férfiak alá esüggő felöltönyei, a füvegek kolcsag és sastollai, árvalányhaj bokkrétái, az utca közepére kinyúló zászlók árnyékában és lobogásai közt, oly tekintettel ajándékozáék meg a nézőt, melytől, mint szokták mondani, hízik a szem. Volt látni, hogy a viselet új, és az ember sokvidéki. Szerencsére a magyar köntös nem egy szabásu, mint az egyenruha, mint a nyugotiak egykori szolgáló divata. Ruhájában egyénisé-

gét festheti mindenki. A szín, a szabás, az ékités mindenkinek tetszésére hagyható. Lehet észrevenni, hogy más a szatmári, más a gümöri divat és más a fővárosi viselet. Elsőbbiek egészben fogadták el a honi szabást, emez csak részben. Így a hölgyek is. Noha mindenki meg van győződve, hogy Sárospatakon július 8-ikán csak magyaros öltözet volt lehetséges: mindamellet élesb látásuak nem állnak el tőle, hogy valóban vettek észre két urat, ki magas kalapot viselt.

Mig ezek így történtek az utcán és sétahelyeken, minő az iskolakert, főleg a várkastély parkja, vagy a küldöttségek tisztelgése alatt: másfelől az „Aranykönyv“ állt nyitva mindenki előtt a főépület előcsarnokában a jelenvoltak nevének beírása végett. De pár ezer névnel alig van benne több. Annyi minden teendő volt egyetlen napra kiszabva, hogy egyiket a másik miatt lehetlenné vált véghezvinni: így volt a nevek beírásával. Nem volt elég idő, pedig a bársonyba kötött szép könyv szétszedetett, hogy többen és több helyen írjanak belé. Hanem nyitva lesz utólagosan is, a kinek tetszik. Az Aranykönyv ugyan már július 7-én elindítatott; legelőbb is a várban fordult meg, hol a világi és egyházi főgondnokok (idős b. Vay M. és Zsarnay L.) neveik után, az első lapon mindjárt Patak asszonyának neve is sajátkezüleg írva olvasható, szórul szóra így: Regéczi herczeg Breczenheim Ferdinánd özvegye, született Szwarczenberg Karolina herczegnő.

A felirt nevek ott fognak pompázni az iskola lehető jövődjén keresztül. Gondoljunk csak száz évvel későbbre: mi jól fog esni az ivadéknak olvasni bennünket, a kik együtt voltunk, mikor már

nem leszünk! A jövődőségnek emlék kell és adat. Ábrándos kegyelettel irvák be ide egész családok: atya, anya, gyermek, még a csecsemő is; egész társaságok, azaz a mint és a kinek társaságában jöttek, hogy együtt legyenek a könyvben, kik egymást szerették az életben, együtt voltak az ünnepélyen. Vajha csak egy is megérhetné a beirtak közül a negyedik százados ünnepet, hogy élő ember kötné össze az idők távolságát! — A főiskola előtt a déli szögletnél egy kis könyvkereskedés is rögtönöztetett, melyben a magyar Prot. Egyháztörténelmi Emlékek első kötete vagyis a főiskola története a szerző, néhai Szombathi János tanár, arcképével, Vay József rövid életrajza és arcképe, a háromszázados ünnepély emlékérme, a főiskola régi épületei, melyek már szétbontattak, Szücs István rajza után s több emlékaruk voltak kirakva s eladóban. Az emlékermek nagyban fogytak, s utoljára egy fl. helyett ötöt is megadtak volna érte.

Bizonyos hogy az összesereglett gyülekezetnek fele sem tudta, utoljára nem is akarta tudni, mi történik az ünnepély érdekében. Ezt ki kelle lesned, tudakoznod és megelégedned, hogy hallottál valamit attól, a ki hallott mástól. Ehez járult a sok költött, az ujságokban is előre kürtölt hír külföldi fejedelmek, név szerint az angol királyné képviseltetése, rendkívüli egyének jelenléte felől; mintha a sárospataki ünnepély még a japáni császár tudtával is történnék; holott az oly régen készült, oly igénytelenül ajánlkozott a közönségnek, hogy a kik megtisztelték látogatásukkal, távol voltak minden, a nap eseményeihez tartozó nyilvánkozási viszketetgtől, fitogatástól, s ez volt épen

az ünnepély nagy jelentősége, erkölcsi méltósága. Mindamellettsok ember ohajtá látni az angol királyné, Cousa herceg sat. küldötteit, s másokat. Egyet sem láthattak. Utoljára egy szélyesen öltözött ifjat csakugyan megtett a nép Cousa herceg képviselőjének, ki az egész táncmulatság folytán is azon cim alatt forgott a bálteremben, s volt elég bámulója.

Nem fog, ugy hiszszük, más mint jelenrajzi és nyilvánosságí szempontból vétetni, ha ide jegyzünk néhány nevet, a mint részint személyes ismeretségből, részint a hivatalos bejelentés, leginkább pedig saját bejegyzés után összegyűjthettük. A főuri osztályból következő családok voltak képviselve: Andrássy, Barkóczy, Desewffy, Gyulay, Károlyi, Kemény, Kun, Mikó, Pallavicsiny, Podmaniczky, Prónay, Ráday, Sahlhausen, Sennyey, Teleki, Vay, Wesselényi, Vécsey.

A nemesi családokra következő nevek esnek: Adorján, Apagyí; Bay, Balásházy, Bárczay, Beniczky, Bekény, Bernát, Berthóty, Berzeviczy, Berzsenyi, Bessenyei, Bodó, Borbély, Bornemisza, Boronkay, Both, Botka, Bónis, Bujanovics; Csanádi, Cseleji, Chernel, Csicsery, Csiki, Csoma; Darvas, Dercsényi, Décesey (Középszolnokból), Diószeghy, Dobozy, Dókus; Elek, Erdőhegyi; Fáy, Fekésházy, Füzeséry; Galambos, Gábiel, Gencsy, Gulácsy; Halász (Pest), Hámos, Horváth, Hubay; Ibrányi, Inczedy, Izsépi, Jakabfalvay, Jármy, Jekelfalusy, Juhász; Kandó, Kazinczy, Kállay, Keczer, Kende, Kolosy, Komáromi, Korda, Korláth, Kossuth, Körtvélyesi, Kubinyi, Kulin, Kun; Lossonczy, Lónyay, Lövey; Madarasi, Majos, Malonyay, Mariássy, Matolai, Mándi, Meczner, Megyeri,

Mezősy, Mikecz, Mocsáry, Mokesay; Nagy, Naményi, Nemthy; Okolicsányi, Olesváry, Orosz, Ónodi; Palóczi, Patay, Pethő, Petrovay, Pilisy, Piller, Pongrácz, Puky; Ragályi; Semsey, Somosy; Szathmári, Szemere, Szentimrey, Szentiványi, Szentmiklós, Szentmarjai, Szepessy, Szikszay, Szinyei, Szirmay, Szögyény, Szunyoghy; Tahy, Téglásy, Törös, Thuránszky; Ujházy; Vass, Vályi, Vállyi, Vendéghi; Zalay, Zoltán; Zsoldos, Zsombori.

Az egyházi rend minő számban volt képviselve, lehetlen másképp mint vázlatban adni. A ref. szuperintendenciák püspökei, és egyházi küldöttei, a tiszáninneri esperesek és lelkészek, kiket szinte meghaladtak a tiszántuli vidékről Bereg, Szabolcs és Szatmár papjai, kik nagy részben sárospataki tanulók voltak, több mint ezerig menő számmal voltak jelen.

Az irodalmat, egyházit és profánt vegyesen, minden karbeli nevezetességek képviselék, névszerint Andrassy M. gróf, Adorján B. Ballagi M. Balogh Zoltán, Bulcsu K. Dessewffy E. gróf, Dobos J. Édes Albert, Filó L. Finály, Gönczy P. Gyulai P. Kallós L. Kemény Zs. báró, Kovács Gy. Kun B. Ladányi G. Lévay J. Lónyay M. Lugossy J. Mentovich F. M. Pap Lajos, Morócz I. Miskey K. Nagy J. (szomotori), Nagy P. Nyilas Samu, Pásztor D. Peti J. Podmaniczky Fr. báró, Révész I. Simon J. Szentpétery S. Székács J. Szilágyi I. Szilágyi S. Künyves Tóth M. Tóth M. Tompa M. Török P. Vandrák E. Veress L. Zsivora György.

Az ország politikai nevezetességei közül szintén volt szerencsénk igen tisztos és tiszteletre méltó férfiakat látni. A megyei és országgyűlési

életből üsmertebbek a főgondnok b. Vay Miklós és testvére Lajos, gr. Desseffy Emil, b. Sennyey P., az Andrassy grófok, b. Vécsey Pál, az ősz Palóczy László, Bernát Zsigmond, amaz Borsod, emez Ung állandó képviselője több országgyűlésen; a két Lónyay (Gábor és Menyhért), Jármay Imre, Botka Imre, Mándy Péter, Fáy Gusztáv, Szentmiklósy Antal, Kazinczy András, Szathmári Király József, Ragályi Károly, Miksa, Ferdinánd, Bónis Sámuel, Komáromi József, Horváth Gábor, Zalay Alajos, Kemény Zsigmond b., Piller László stb.

Az istenitisztelel.

A mint a ref. torony harangjai megkondultak, minden emberben megdobbant a szív oly valaminek érzésére, a mit a kegyelet szó alatt jobb emberhez méltót szoktunk érteni. A program pontja, mely a hölgyek iránti kimélet kifejezése, most mutatá üdvös voltát. A templom mind három ajtaján úgy a város mint az iskola részéről egy-egy felügyelő állott, mindnyájan tekintélyes férfiak: mégis a nővilág nagy része nem magalában ment be a templomba, hanem egymás vállán. A hölgyek is csak úgy tolakodtak, mint a férfiak. Hogy több értékes ékszer hullott és veszett el, mondani sem szükség. Erélyes őrállók nélkül nem ugyan más nemű, de agyonnyomási halál következhetett volna.

A sárospataki ref. templom igen nagy közönségre van számítva, de most az egyszer kicsiny volt. Ritka így látni templomot. Valóban meg-

érdemelte volna belseje, hogy lefüstessék. A papi szónokszék előtt földszint egy alkalmas emelvény szintén szónokok számára, zölddel bevonva, az urasztala melletti szabad téren állott. A köröskörül folyó karzat tele. Az első sorban ülők kényelmét, a kik mindent láttak, a hátok megett levők, a kik mindent akartak látni, tették kényelmetlenné. Fejeik, mintegy kifüggöttek a karzataból, melynek párkánya fölött néhány emberréteget lehetne fölfedezni. A földszinti ülőhelyek hasonlóan elvalának foglalva; sőt a falak felé esők felállottak a székek végeire, s mármár összeért fejök a karzatabeliekkel s az egész templom szinte afféle képet adott, mintha emberfejjel lett volna kitüzdelve. Boldognak érezte magát, a kinek egy kis helyecske jutott. Elvesztett karperec, a tolongásban leszakadt öltöny, pártá, fejdísz hozzá képest számba sem jött. Az ember néha oly kevéssel megelégszik! — Az ablak, valamennyi, feltáratott; senkinek sem jutott eszébe a léghuzam, melytől egyébiránt oly féltékenyen óvakodunk. Várakozás és nyugtalanság rezgett a léghuzam, a szívekben, sokaság nesze az oszlopok körül és megett föl a templom mennyezeteig. Az elüljáróság, mely rendesen utóbb jár, alig jutott helyéhez, melyet bajosan lehetne föltartani számára. Midőn végre elfoglalá ülését, szemben a katedrával, megzendült a gyönyörű közének: Jövel szentlélek ur Isten, Luthernek egyik legszebb éneke. Ez és valamennyi elzengendő többi ének ki vala nyomtatva és osztogatva. Első példa, hogy nem diktáltak. Vajha soha ne diktálnának többé! Ez ének magába foglalá a közönség érzelmeit mind a gyászra, a mennyiben néhai főt. Apostol

Pál szuperintendens halotti istenitisztelete tartott, mind az öröme, a mennyiben háromszázados ünnep is szenteletett. Utána és rövid szünet mulva zendült meg a főiskai éneklő kar gyászéneke, s tulajdonképen itt kezdődött a gyászszertartás; mert Sárospatakon régi szokás ott látni az ünnepély valódi kezdetét, hol a harmonia megzendül. Mesterileg volt szerkesztve a buzgó ima, melylyel főt. Zsarnay Lajos szószékbe lépven kellő magasságig emelte a lelkeket a kettős buzgóság ünnepeére. Az alapigeül választott versek Máté evangyeliomából (20. r. 25—26. versei) megragadák a közfigyelmet. „Jézus pedig előszólítván őket, mondja: Tudjátok, hogy a pogányoknak fejedelmek uralkodnak azokon, és a kik hatalmasok, hatalmaskodnak azokon. De nem úgy leszen ti köztetek, hanem a ki ti köztetek nagy akar lenni, legyen ti szolgátok. És valaki ti köztetek akar első lenni, legyen ti szolgátok“.—Minő elmélkedésre adhatott alkalmat a fölvetett szent lecke, abból legyen némileg következtetve, hogy az új főpap szólott közvetlen főpapi elődjéről, s midőn ennek emlékét megújította és szentesítette, ugyanakkor előrajzát adá ujonnan elfoglalt tiszti körének, a szuperintendensi hivatalnak, melynél se nagyobb se szebb kitüntetés nem érhet protestáns egyházi férfiut, mert főpapi rangot ad, melynél nincs elsőbb, és mert a hivek szabad választásával töltetik be. A szuperintendens kötelességei állam és egyház irányában lőnek pedig, mint a leckéből is kivehető, nyomosan, lelkesen fejtegetve a korszerűség zámatával és a folyó idők szelleméhez képest. — A beszédet újból harmonia követé s egyuttal bezárá a gyászistentiszteletet, hogy kezdődjék az öröm-

ünnepe. Erre mintegy tiz, tizenöt perenyi szünet következett, melynek lefolytával az urasztala melletti állványon idős báró Vay Miklós alakja emelkedett a közönség fölé, kinek rövid, de lelkes és valóban nagy hatású szónoklatára megnyittatott az emlékünnepe. Ezután megint Luther szellemével találkozánk, a mennyiben világhírű éneke („Erős várunk nekünk az Isten“) dallamára és változatában irt versek énekeltettek, azon erős hit és megnyugovás kifejezésével, mely Luthernél is tolmácsoltatik, ki hasonlóul Dávid zsoltárai, különösen a XLVI. által (Az Isten a mi reménységünk) hagyta ihletetni magát.

A mostan föllépett szónok, Árvay József képezdei igazgató tanár, nagy várakozások között jelent meg a középtéri emelvényen. Neki jutott a szép szerencse, hogy az ünnepelt intézetről szóljon, s beszédével mintegy fénypontját tegye az egész nap diszelgéseinek. Történeti átpillantás a multon, idők, események derüje és zivatarra az iskolán, irányok és haladás kimutatása életén, nagy lelkek és elszánt elmék befolyása kormányzatán voltak lerajzolandók előadásában, valamint elérendő az a cél, hogy figyelmet kössön és részvétet keltsen az ő anyaintézet iránt, s ne legyen oka megbánni a hallgatóságnak fáradságát, sőt eszmékkal, gondolatokkal megrakva legyen módja eltávozni szónokszéke elől. — Mennyire volt megfejtve a feladat, s elérve a szónoki cél, nem áll tisztünkben taglalgatni. Elég, hogy a művelt magyar világ legszebb közönsége hallgatta őt, s nyilatkozott is azonnal fölöle a közhaza előtt. De felirjuk igen is, épen a szép közönség örök diszére, hogy megértette a szónokot, kiérzette szavai hord-

erejét s megmegrezdült minden szónál, kifejezésnél, melyre suly volt fektetve, szónoki süker számítva. Ha ez nem szerencse, ugy semmi sem az a szónokra nézve. Annyit mégis meg kell említeni, hogy bár protestans, különösen reformált felekezeti ünnepély volt az egész, mindamellett semmi szín, semmi lehellet a valláskülönbségből nem volt a beszédben, de sőt inkább oly szellem és értelem ömlött el rajta, mely korunk egyenlő hangulatát annyira jellemzi, teljesen kifejezi; a minthogy az ünnepély már eddig is hazai s nemzeti ünnepélynek van elismerve, s e címet maga ezen alkalmi beszéd a legméltóbbjogon segítette kiérdemelni. Az igazán tanári, a tudomány felügyelése alatt és a felvilágosodás ihletései által sugallott beszéd volt.

A tulajdonképi háromszázados ünnepélyt, melynek a szónoklat tevé főmozzanatát, berekeszté Ragályi Károly algondnok egy, a hosszas hallgatás után is villanyozó hatásu, a főiskola iránt és érdekei körül lelkesedett zárbeszéddel, s még mind nem volt elégtéve a programm előrajzának, s a közönség még mind nem szünt meg élvezetre várni. Lorántfy Zsuzsána mellszobrának leleplezése volt még hátra, s két ragyogó névnek munkás részvéte. Mondjuk-e, hogy az egyik méltó fényű költőnk Tompa Mihály, ki a mi nagyasszonyunk emlékezetét dicsőítendő tollával, szavával, s a másik ifj. b. Vay Miklós, nemes ivadéka azon családnak, melylyel iskolánk több mint egy század óta bensőséges viszonyba forradott össze; s most művésze azon arcnak, melyet annyian ohajtának látni, ösmerni: Lorántfy Zuzsánaénak. Az ifju báró-tul már eddig is több művészi erekljét nyert in-

tézetünk. Legelőbb is Komnai Ámos János mellszobrát, azon hires tanárét, ki az európai nevelés-tudományban a legnagyobb sikerrel forgott, alkotott és teremtett, s ugyancsak Lorántfy Zsuzsána alatt és által jöve Sárospatakra, 1650-ben, hol négy évig rontá a régit, épité az ujat, s európai lendületet ada köztünk az iskolaügynek. Ha ma is ennyi dicséret illeti ezt a nagy nevelőt, annyival inkább illetheté több a mult század fagyos és szentes tunyálkodásai közepéből, mikor a sárospataki főiskola elvirágzását az ő eltávoztában siratták, míg nevét s hatását teljesen feledésbe hagyák merülni; nekünk ifj. báró Vay épen ez alakot emelé ki, s lehet, hogy követendő példaul is adá élénk, ha talán ezáltal is segítették elé valamilyes újabb virágzás. Másik ereklyét, ugyancsak tőle, Berzsenyi mellszobrában mutatja könyvtárunk; elég elég áldozat, hogy az ifju művészretömegek letenek legyen várakozásban.

A mellszobor a főiskola helyiségében fogott volna felavattatni, de remény sem levén hozzá, hogy a roppant sokaság miatt, mely egy tü leszurásaig betölté az udvart, folyosókat s termeket, megjelenhessék mellette a hivatalos személyzet: az, valóságos mesteri fogással, titkon kihozatott a főiskolából, s egy más utcán a templomba vitetett. Letétetvén az állványra, Külcsey Himnusza zendült meg fent a karban. Rövid perc mulva Tompa M. magas férfias alakja tünt föl a szobor mellett. Egyazon iskolának növendéke és költő lehetni, egy magaselmű s fejedelmi magyar hölgynek, ki épen amaz iskolát fejedelmileg pártolta, ápolta, magasztalni emlékezetét: kell-e több az ünnepély s a művészet sikeréhez? Hol igy van át meg áthatva

a lélek, bizonyos, hogy ragadni fogja magával az elméket; ugy is történt. Tompának ada Isten érzeni, a mit érez, megírni, a mit megír, elmondani. Előbb ugyan kétes volt hangja, mintha rezgésében kereste volna eltalálni a kellő mértéket, magasságot, nyomatot; de aztán bátor, nemes előadása, s költeményének tartalom és érzetdus menete, sőt az a vallásos kenet, mely a hit és szeretet asszonyához sőt magához a költőhöz, mint egyházi férfihoz is oly igen méltó és természetes, többször kapá meg a figyelmes hallgatóságot, s mintegy külsőleg is csendes morajban s megindulásban hagyta kitörni a művészeti élvezetet. Nagy, igen nagy és szép dolog magaét, magának és szépen mondani el az embernek. — Megjegyzendő, hogy az ünnepély alatt többször nyilatkozott a közvélemény: ugy van, helyes, igen! hallható kifejezésekkel.

Mit szóljunk a szoborról, mikor az maga szól magáról és mesteréről! Lorántfy Zsuzsána teli arc, kissé emelkedve hajlott orr, mély lelki csendre, tulajdonképen valódi emberszeretetre mutató vonásokkal az egész ábrázaton. Termete bizonyosan ama tiszteletre méltó matrónai természetnek látszik, melyet fülösleges érzélgés, méltatlan szenvedés soha sem csigázott; de sőt az ép, egészséges gondolkodás mindig ugy őrzött meg, hogy ohajtsuk: mennyire szerettük volna látni, üsmerni. Valódi magyar hölgyalak. Hogy alakjának nevet és fényt adott, a régi római hölgyek, a Gracchusok és Coriolánok anyja is megüsmerné. Sohasem volt nő magasb felfogásu az iskola és' nevelésügy körül Lorántfy Zsuzsánánál. Őt igen kedves fia, Zsigmond, halála sem volt képes leverni ugy mint egykor azon való keserősége, hogy a tanulók fél-

remagyarázták vagy nem méltatták igyekezeteit. Nemes szív, nagy lélek; és ezt volt szerencsénk a művészet kifejező ereje által látni, érezni, midőn Vay művéről a lepel lehullott, ezt tanúsítá az ünnepélyes cselekvény pillanatában az a sok ezer szem, mely Vayt találta, nem találta, de kereste, az a sok ezer kéz, mely fővegével felé intett, kendőjével felé lobogtatott. Az utcai harsány éljenzés csak folytatása volt a templomi hallgatag érzületnek.

Végül Vay Ilona, b. Vay Lajos leánya, tőn koszorút a szoborra, Kun Erzszi pedig nemzeti színbe öltözött hat kis leány társainak köréből, egy háromszinű zászló átadásához, mely b. Vay Miklós főgondnokot, mint az egyház és iskolaügy előkelő bajnokát illette, monda szívélyes beszédet. A zászlót Sárospatak polgársága készítette, ajánlékozta, egyik oldalon az ország, másikon a Lorántfy család címerével, a mint a pataki vár déli oldalán ma is látható, kő faragványban. A beszédet rövidsége is megengedvén s ünnepélyessége is megérdemelvén, ime ide írjuk.—„Nagyméltóságú báró és főgondnok ur! Midőn Nagyméltóságodnak e zászlót, mint a hazai hűség és lelkesedés jelvényét általadjuk, szerencsésnek érezzük magunkat oly állásponton üdvözölni Nagyméltóságodat, honnan vissza és előre tekintve, ezen reformált főiskolának zivataros és fényes multjában egyszersmind biztató jövődjét is láthatjuk. — A mi nagyszonyunk szobra Nagyméltóságod elnöklete alatt megkoszorúzva azt jelentse nekünk hogy a sárospataki reformált főiskolának sohasem volt nagyobb jóltevője mint Lorántfy Zsuzsána, körével egyetemben, és a Vay család, melynek Nagymél-

tóságod is egyik szerencsés ivadéka. — Mélyen meghatva mondjuk Nagyméltóságod által a világnak, vajha mondha'nók a multnak, hogy Lorántfy Zsuzsána Sárospatak főiskolájában őrszellem gyanánt él s ennek ma is felejthetlen védasszonya; s úgy hiszszük, hogy midőn magunkat kifejezzük, Nagyméltóságod mindnyájuuk közérzelmét átveszi, s egyuttal érzi, hogy maga is azok sorában áll, kiknek egyikét ime mostan épen dicsőíti. Fogadja Nagyméltóságod e zászlót s vele tiszteletünket. — Zendült a szózat. A közönség oszlott.

Ezek történtek a reformált templomban.

A lakoma.

A mitől sokan rettegtek, az eső, mely hetek óta zápor s nem zápor alakjában zúgott és lanyhált, július 8-án is elkezdte permetezni. Mégis kedvezett az ég, s a kis eső csak kellemessé tévé a legmérséket utána. A lakoma ingere, mely egy pár hét óta egyre nőtt, ebédjegyek után láttatá az embereket. Azonban a jegyek elfogytak; kereső volt elég. Sőt volt vendég, a ki megbetegedett, vagy legalább úgy érezte magát, mint a számüzött, hogy jelen nem fog lehetni. Volt tisztos éltos öreg ur, ki országos hivatalt viselt, s oda nyilatkozott hogy tányért kész váltani, adni, csak bent lehetesen. Volt, ki megfizet, bár ne egyék, csak lásson, halljon. Volt, ki négyszerte, ötszörre fizette volna meg a bemenetelt. Mind hiába. Ezenkívül hire menván a közönségben, hogy kik fognak felköszönteni: a szép szó hallása ellenállhatlanul vonzá a tömeget az ebédlő terem felé. Tudva volt, hogy id. b. Vay fog legelsőben is szólani, aztán

lesz emelve pohár az erdélyiekért, a Magyar. Tud. Akademiáért, az ágostai testvérekért, s az iskolák közül kivételesen a debreceni és marosvásárhelyiért, mint a melyekhez régi és szent emlékek fűzik a sárospatakit, melynek, tudniillik „a sok haboktól hányatott pataki scholának,“ bujdosásában az előbbi ugyan nyugodalmat, pihenő szállást, az utóbbi, a gyulafehérvári rövid tartózkodás után megállapodást, állandó menedéket ada, s elfogadván mint jó föld az anyamagot, belőle új főiskola gyanánt születék föl sat., tudva, legalább remélve, hogy Mikó, Dessewffy, Tisza, Török stb. fognak viszonyüdvözeteket hozni: a lakoma, mint olyan, elnyészett a szellemi érdek mellett, úgy gondolkozván igen sokan, miképen a szentkönyv régen megírta: „nem csak kenyérrel él az ember, hanem igével is.“ Soha ily telhetlenséget, fáradhatlanságot a lelki élvezetben. E nép mintha most hallana először beszédet, nyilatkozatokat, s azok becsét úgy felfogta volna egyszerre, mint a hol legalább is egy pár század óta nyilvános szószabadság uralkodik! De pedig nem úgy van. Sőt inkább régi nélkülözésre igenis a nyilvánosság és szólásszabadság utáni epedés tört ki az emberekből nem ugyan rendetlenséggé, hanem majd azzá, s volt, kinek e mohóság tetszett, legalább ilyen voltam én magam. „Ne tolakodjanak, barátim!“ mondám egy tömegnek, mely az ajtón, lassan mint a láva, tolult elébb elébb.“ — „Mi is akarunk hallani, uram, azért jöttünk ide.“ — E válasz oly hangon ejtetett, hogy lehetlen volt ellene szólni; s a láva sistergett és tolult belebb. Talán a kinek a templomban kényelmes ülés jutott, sem érezte jobban magát, mint ezek, meghuzhatván magukat a

lakomázók háta megett. A megelégedés életnagyságu képei voltak valóban,

A hatszász vendéget tizenkét asztal fogadá, három osztályban. Középen a teremben két asztal nyult keresztül, rajtok fehér zászlócska; ezektől a bemenőnek balra, terem hosszát, öt asztal vörös jelzászlóval; jobbra ismét öt, zöld színűvel. Ki minő színű jegyet kapott, olyan asztalhoz ült. Volt eset, hogy a vendég nem gondolván az adottjeggyel, foglalt helyet kedve szerint. Ez okozott némi zavart, de ki bírjon rendet tartani annyi nép között! A rend bizonyos merevséggel járt volna és a merev török. Az elhelyezkedés, az üsmérsök csoportulása s a rokon elemek együvé csinálása, jegyek ki és átcserélése, szóval a kedély éssziv jogainak kielégítése oly nyugtalanná s mozgalmassá tévé a vendégsereget, hogy sokáig jött, ment az ember, s megesett hogy a honnan elment, még nem volt, a hová ment, már nem volt étel, s talán hírét sem látta némelyik az ebédnek. Hogy ily esetben jóllakva menni asztalhoz legtanácsosb, tapasztalatból üsmert igazság. Vegyünk ide minden kisvárosi ügyetlenséget, mely felszolgálás dolgában a sok, utcáról fogott vagy botesinálta pincérek igyekvő, semmit nem tevő futkosása miatt oly igen természetes, mikor a vendégek egyikének étele, másikának itala, harmadikának semmie, s ez az mi a rosznál is roszabb; vegyük a mindezek fölötti kedélyes és epés, méltó és meg nem nyugtatható boszankodásokat: csakugyan igazat kell adni egyik rendező azon tréfás, a kiszolgálás miatti aggodalmak és előkinok között született alkalmi észrevételének, hogy a lakoma előtti napon, mint a színészi előadásoknál, legjobb volna pró-

balakomát rendezni s gyakorlatilag tanítani be az asztali felszolgálás mesterségét.

A terem népsége apródonként rendezkedék, s a hatszáz vendég szinte nyugodtan vevé már az asztal élvezeteit, melyek közé Mányi Lajos zenekara fűszerül a legszebb dalokat játszotta, midőn kihangzott egy szó: „Uraim!“ Minden szem oda lett függedve id. b. Vay Miklóstra, ki Mikó Imre és Desseffy Emil grófok között az első fehér asztalnál a főhelyet tartá. Igazán el volt feledve étel, ital, zene, s mindenki a szónok felé s köré törekedett. Az elme szikrái, a szeszély ötlete, az élc gunyora és nedélye, a képzelődés virága és a kedély játéka már előre meg voltak sejtve, lesve, kitalálva. A komolyság és tréfa, a méltóság és játék mulattató, gyönyörködtető változata nem kevésbé szivárványozá a roppant és fényes társaságot mint a nemzeti színű ékítés a termet, melynek deszkafalát óriási kanyarulatban köröskörül futá. Ha szót, beszédet ugy lehetne mutatni s láttatni, mikép alakot és színeket, legtalálóbbr jellemzéssel mondhatnók, hogy az egész ugy tünt fel mintha nagyító üvegen, górcsövön láttuk volna mindezt. Láttam pénzcarnoki csoportulást, zsina-gógai tömötséget, zsufolt színházat, fuladásig megtelt gyülestermet, vásárszíni sokadalmat, s még ezt kelle látnom, hogy együtt és egyszerre lássam valamennyit. Mikor egy egy országos nevezetesség fölemelte szavát, zudult a népség mindenfelől, mintha zsilípet eresztettek volna meg. — Báró Vayé volt az első felköszöntés, ily formán:

„Korunk egyik legszebb találmánya a fényírás; a művészet kellőleg tudván a világosságot fölhasználni, képes kevés percek alatt érzékeink elé állítani s állan-

dósítani a különben mulékony jeleneteket, változékony helyzeteket. Kísértsük meg mi is e mesterséget; ragadjuk meg az értelem s fölvilágosodottság minden jót s szépet állandósítani tudó fényugarát s vessük ennek segédelmével mélyen sziveinkbe mai ünnepélyünk emlékét. A gyászhangokat, melyekkel az megnyittatott, honunk s ehez mindig hű egyházunk történelmi gazdag teréni tarlózás váltotta föl; szentelénk aztán pár pillanatot a művészeteknek; szobor, költemények s énekek által dicsőítvén jeles elhunytaink érdemeit; ezek mellett hálás emléklapokra bizók azok becses neve feledékenységtől megóvását, kik mai részvéttanúsító jelenlétök által honunk helybeli tudományos és intézete barátinak vallák magukat.

„Ezekben tükrödzik vissza a mai napon történeteknek külérzésekre hatott fényirati képe s e képnek állandó emlékére emelem félszázados tokajival telt poharamat, oly ohajtással azonban, hogy ha annak különárait elhalaványítaná is netalán az idők hatalma, de a fölött, mi lelke s szelleme vala együttlétünknek, ne diadalmaskodhassék soha emberi erő!

„Minden felekezetségen fölül emelkedett vallásosság, imáival az egekig ható honszeretet és a többi... éretetek, ti nemzetem kincsei, folyvást sejtett bálványai mai ünnepünknek, éretetek ürítem magyar őszinteséggel Isten s emberek hallatára áldomás imapoharamat.

Kevés szünetre másodikul Török Pál fogaszót, fordulván Palóczy Lászlóhoz, ki, szerinte, a tiszáninneri egyházkerület bölcs Nesztora s becsületességeért Angolországban nagypecsétőr fogott volna lenni, következőkben:

E nap emlékét legjobban s legbiztosabban örökíthetjük, ha olyat mondunk, határozunk és teszünk, mi jólétünket századokon át fentarja, gyarapítja, mi hitünk és buzgóságunk zálogaul szolgál. Nagy hiányát érezzük az egyházi és iskolai pénztárnak. Mi lehetne e nap, ez ünnepély szebb emléke, mint ha ennek megalapítását a mai naptól számíthatnók. Egyházi ünnepélyünkön Isten ártatlan kis leánykát küldé közénk, ki a mai nap emlék-

zászlaját b. Vaynak nyújtotta át, s ezzel ki lön mutatva, kit kell ezen ügy vezetőjeül választanunk, s fölkérnünk. Seregeljünk e zászló alá és zászlóvivő köré, s tegyünk szent fogadást elhatározásunk teljesítésére. Éljen b. Vay ő nagyméltósága, egyházunk dísze, éljen derék fia, ünnepélyünk lelkes művésze.

Palóczy felé, mint a kihez volt intézve az elébbi szó, fordult a várakozás. Ki ne ösmerné ezen országos nevet a törvényhozási szónoklaton és a jegyzői toll vitelén kívül, miért egy Czuczor dicsőíté versével, a pohárköszöntésekről is! Beszéde összefogá a gyász és öröm ünnepét s monda igen teljes, tiszta hangnyomattal:

Sárospatak harangjai ma gyászra és egyszersmind örömrre hittak össze bennünket. Gyászünnepet tartottunk Apostol Pál szuperintendens fölött. Lefizettük a hála adóját iránta, ki egyházunkat a zivatarok közt erős kézzel és buzgóan vezette, és végső körleveleért is megérdemli, hogy áldassék emlékezete. Mint egyházi szónokot Pál apostolnak nevezték, de én bebizonyítom, hogy a katedrában különb volt szent Pálnál a mi Apostolunk, Ugyanis Pálnak a bibliában találtató levelei nehezek. száraz, unalmas modoruak; s egy helyen olvassuk, hogy valamely Eutikhes nevű ifju elaludt rajtok, hogy föl kellett ébreszteni. A mi Apostolunk predikációja alatt senki se aludt el, se meg nem unta magát. — Üdvözlöm a sárospataki főiskolát, mint annak alkalmasint legidősebb jelenlevő növendéke. 1793 szept. 1-jén irtak be az iskolai anyakönyvbe ¹⁾, 1810. jul. 8-án hagytam el falait, minek ma épen ötvenedik éve. Legyen az Isten ez intézet jogainak garantírozó hatalmassága, s tartsa meg hoszas időkig.

Erdélyi János sárospataki igazgató tanár Mikó grófért s az erdélyiekért emele poharat:

„A testvér Erdélynek az a nevezetes szerencséje volt a magyar tudományosság történetében, hogy ren-

¹⁾ Ezen adat az ismert hitelességű khronolog szájából annál nevezetesebb, mert a sárospataki oskolai anyakönyvben nincs meg.

desen megelőzte Magyarországot; s egyben mégis, mi ide vág, hátra volt maradva egy kis ideig. Erdély nagy tudományu és műveltségü férfiakkal, magyar nyelvü fejedelmi udvarral, műkinésekkel dicsekkhetett, de muzcuma olyan, minőt e szó mai értelme kíván, nem volt. Azonban a legújabb időben e cél felé egy nagy lépés történt, mely fölér három stádiummal. A halhatatlan emlékü gróf Kemény József végtelen becsü gyűjteményt szerze öszsze végtelen anyagi áldozattal s még ennél több talentommal s átadá hazájának, minél kedvesebbet nem adhata. De e hagyaték mármár elhagyandá Erdélyt, kiesendett Erdély kezéből. Olvastam Scipió nagy elmejelenségéről, hogy midőn az afrikai partokra kiszállott volna, a tengerbe zuhant, azonban el nem veszté eszméletét s a partba kapaszkodván, fölkiáltva mondá: Afrika te teneo! enyém vagy Afrika, csak azért is enyém vagy. Az Erdélyi Muzeum ügye is már már elesendett, ha nincs férfitu, ki a legjobb időben nem mondja vala: enyém vagy, miénk vagy, csak azért is miénk vagy. És Erdélynek van Muzcuma, van intézete, mely annyira belsőleg tartozik a nemzet és műveltség életéhez, mint a természet munkásságához azon örök törvények, melyek zaj nélkül mozgatják az egeket, mégis a bölcsek elméjének a sférák zenéjét engedik hallani és élvezni.— Nagyméltóságú Mikó grófot sokkép érdeklik e szavak. Azt a mit maga alkotott, maga vezérli, keble minden tüzével, éltető erejével ápolja, mint a puszták pelikánja saját fiait. Ha talán igaz, hogy a mai világ anyagi és prózai, s ez értelemben lön a galamb a szerlem madara a régiéknél, a pénzosarnoki tudósítások hordozója mai nap: feledjük e madarat s vegyük jelszavul a pelikánt s mondjuk, hogy Isten Mikó grófot s vele háromszázados ünnepünk ünnepelt látogatóit, mint az Erdélyi Muzeum képviselőit sokáig éltesse, különösen a tudomány és műveltség ol-tarán szíve vérével áldozó Erdélynek saját véréből — az alkhimisták tréfái nélkül — kerekedett drága gyöngyét, az Erdélyi Muzeumot, miden tudományos intézetével együtt az idők végeig virágoztassa.“

Mikó gróf viszonzásul a nevelés és oktatás szabadságáért ivott:

A nevelés- és oktatásügy szabadságáért emelek poharat. E szabadság a polgárisult emberiség közjoga, mitől őt megfosztani annyi lenne, mint a testi élettől elvenni a léget, a kenyeret és vizet; ez ellen fölszólal az ész, tiltakozik a mívelt világ lelkismerete, Isten sem tűri el hosszasan, mint a mi az örök fejlődés és tökély ellenére van.

Egy eszme sincs az emberi tudás birodalmában, mely az emberiség nemesbítésére többet tett volna, mint e szabadság. Ez állításom legerősb bizonyítékát adja a történet. Avagy nem az országok és népek tudós férfiai s tudományos haladásai voltak-e irányadói a földgömbön a szellem fejlődésének hajdan, nem azok e ma, s nem azok lesznek-e a jövőendő századok során?

„E szabadság ereje működött három századdal ezelőtt őscink szívében, midőn a nevelés és oktatás ügyének biztosítására roppant áldozatokat tettek, a tudományak új meg új hajlékokat építettek s föntartásukra és gyarapításukra honszerte fölös tőkét gyűjtöttek össze.

„Letűnt évezredek tanúsága vitte rá őscinket ama szabadság áldásainak megismerésére: a nem egy izben folyt mátyrvér s hosszú századok során tartó vellelcsnek nemzeti és erkölesi nagy sikerei, valamint más nemzeteknél is látott dieső példák vérünkbe, lelki természetünkbe olvasztották bele az ahoz ragaszkodást; az utolsó évek küzdelmei pedig — melyeknek az eszme igazságán és a jog érzetén kívül semmi egyéb táplálója nem vala — e bátor küzdelmek, mondom, épen nemzeti kultussá emelék azt. Egy hit, egy meggyőződés éltette e haza protestansait és nem protestansait a közelebbi idők kételyei között, azon erős hit és meggyőződés: hogy a mint lelkünk szabad, szellemünk szárnya le nem köthető, a mint tanodáinkban minden ködarab a mienk, tanítóink kenyere a mi buzgóságunk földében termett: ugy nevelésünknek és tanításunknak szabadnak

kell lenni, független kebelbeli ügyünknek kell maradnia mindenha!

„Meg vagyok győződve, hogy e nézetben nemzetünk, sőt e hon minden fölvilágosult fia osztozik. Hogy e meggyőződésnek a multban szintoly erős alapja van, mint hiszem, hogy az a jelenkornak egyetemes gondolkozását fejezi ki, bizonyítják a két izben kötött bécsi, kassai és linzi békekötésck, bizonyítja a jelenre nézve azon kitartó elszántság s nemes magatartás, melylyel önkormányzatunk közfogalmában, annak köszön-tésem tárgyává választott egyik sarkalatos ágát: nevelés- és oktatásügyünk függetlenségét minden protestans és értelmes hazafi, mint egy szív, egy lélek védte.

„Mi, az erdön túl, nem teheténk semmit a közös ügy védelmére; de rokonszenvünk, szeretetünk, aggodalmaink és reményeink veletek, körülöttetek voltak mindig, sorsotok a mienk is volt, bajaitokat folyvást együtt éreztük.

„A testvéri jobbnjujtáson kívül, ezen érzelemnek nyílt kifejezhetőse is oka annak, hogy mi, örömetek ez ünnepére — mely a mienk is — eljöttünk.

„Poharat emelek azért s iszom a ti egészségtekre és arra, hogy a magyarok földjén a nevelés és oktatás ügye szabad legyen mindenha!“

Ragályi Károly, főiskolai algondnok a magyar nemzet egyik ledrágább kincsét, a M. Tudományos Akadémiát üdvözlötte :

A magyar nemzetnek legüdvösb intézetért s leg-féltőbb kincséért a Magyar Akadémiáért emelem poharam. 1825-ben felébredt a magyarnak nemzeti érzelme, és életrevalósága dicső fényben nyilatkozott a felejtethetlen országgyűlésen, hol a lelkes honfiak egymással vetélkedve megalapíták e magyszerű intézetet, melynek magasztos feladata: a magyar tudományosságot a világ közmíveltségének színvonalára emelni, ott folytonosan nemcsak föntartani, s hanem elébbre is vinni, az egyesekben nyilatkozó szellemi erőket egy nemzeti egészzé olvasztani, egyesíteni, különösen pedig anyai nyelvünket, mint a nemzetiség legnemesebb szellemi kifolyását, mi-

velni, terjeszteni, a nemzeti irodalom előhaladását nemcsak őrszemmel tartani, hanem egyszersemind szellemi és anyagi eszközökkel is segíteni. Ezennel örömmel és ünnepélyesen nyilvánítjuk, miként a M. T. Akadémia ezen nagyszerű feladatnak folytonosan eleget tesz, s midőn Kazinczyt az író, Széchenyit az államférfit ünnepélyekkel tiszteli, csak azt tanusítja, hogy ismeri a nemzet lelkületét, közvéleményét, s eljárásával viszhangra talál minden honfikebelben, jó példával meggy elé a kegyelet dolgában, hála, és köszönet érette! Isten éltesse jelenlévő küldöttjeit fejenként, különösen jelenlévő elnökét, gróf Dessewffy Emil ő nagyságát, ki tudományával, lánghevével, ritka jeles tapintattal ad irányt kormányzatának, kinek egyik legszebb törekvése házat szerezni a honban, hogy ne legyen ezen nagy intézet vándor a hazában, kinek szíve minden verése a Magyar T. Akadémia jobblétéért dobog, ki szívében és lélekben ezen nemzeti intézetnek él, az úr Isten számos évekig éltesse!

Gróf Dessewffy Emil értette és felfogta e szókat s felállván monda:

Midőn ezen poharat fölemelem, hogy a sárospataki főiskolára felköszöntsem, előbb hálámat kell kifejezmem a hazafiui rokonszenv és méltánylás azon meleg nyilatkozátiért, melyeket a M. Akadémia irányában kegyetektől, uraim, hallani szerencsés lehettem.

Ezen intézet halhatatlan alkotója, gróf Széchenyi István, azon céllal léptette azt életbe, hogy ezen hazának sulya, az erkölcsi és értelmi s a tudományos és nemzeti miveltség széles és erős alapjára fektetve, legyen megszerezve. Ma azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ezen nagy cél, vallás- és fajkülönbség nélkül, mint megoldandó nemzeti feladat, vagyon elismerve. És innen magyarázható azon szívemelő és példátlan buzgóság, mely Akadémiánk iránt az anyagi téren legujabban nyilvánult és a mely, ha szellemi támogatás által tartósan ki fog egészíttetni, Akadémiánknak mélyebb és szélesebb hatását kimaradhatlanul be fogja következtetni; innen magyarázható azon általános részvét is, mely a mai ünnep iránt nyilatkozik és ez ad neki

jelentőséget. Azonban azon dieséreteket, melyek az előbb érintett siker miatt személyemre halmozattak, visszaadom hazámnak, mely gyenge szavamra erőteljesen, férfiasan és nemesen felelt és azt eszközölte, hogy a szenvedések és nélkülözések között megizmosodott hazafiui közszellemnek szerencsés szószólója lehettem, irigylendő inkább, hogysem dicsérendő, hogy a gondviselés kegye mellett ily kedvező percben köthettem össze nevemet egy nemzeti nagy ügy megszilárdításával. Ha a főnnebbiek szerint az Akadémiának szélesebb és tágasabb kör van kijelölve, mint más hazai, rokon célu közintézeteinknek, senki sem érezheti nálánál mélyebben annak szükségét, hogy másutt is és nemesak az ő körében minél élénkebb és vidorabb legyen a tudományos élet és mozgalom. És érzi az Akadémia, hogy mivel tartozik ezen főiskolának azért a jelenben, örömteljes bizodalommal sejtji, hogy hasonló hálára lesz neki jövőben is kötelezve, és érzi egyszersmind, mivel tartozik neki ezért a multban, — tudja különösen, hogy a hazai tudományos életnek sokáig ezen főiskola egyik tényezője volt, tudja, hogy a maiaknál sokkal nehezebb körülményekben irodalmunk egyik központja vala, mely régen megkezdette azt, a mit az Akadémia ma csak folytat, és hogy ezen kezdetek ezen ösvénytörés és ut egyenetlés nélkül nekie az elébe szabott téren sokkal több és nagyobb nehézségekkel kellene ma küzdenie. Ki nem ismeri ezek fölött azon nagy szolgálatokat, melyeket az olyan hazai tudományos és tanintézetek, melyeknél az önkormányzás elve volt gyakorlatban és köztöttek különösen ezen sárospataki is, az által tőnek a a magyar nemzetiségnek, hogy a nemzeti nevelés és tanítás rendszerét hozták be és követték? Azon sok ezerek, kik itt ezen szellemben és irányban neveltettek és oktattattak, kivitték magokban ezen szellemet a gyakorlati életbe és ott terjesztették. Azon nagyszámu országos férfiak, megyei emberek, ügyvédek, 'hitszónokok, néptanítók, szóval mindazok, kik itt nyertek oktatást, ezen szellemet szítták magokba s terjesztették magok körül kisebb és nagyobb körben, a nép minden rétegeiben; az innen ki-

került tanítványok közül a később jeles tudósok és írók ezen szellemet törekedtek oltani irodalmunkba, és így lőnek a sajátlag magyar művelődés alapkövei letételének hatályos munkatársaiává. A magyar protestantizmus azon szerencsés helyzete, hogy a hitelveivel egyező önkormányzást, melyet neki saját szilárdsága és kitartása megszerzettek volt és alkotmányos törvényeink biztosítottak, a közoktatás körében is az államhatalom egyenes beavatkozása nélkül, ámbár annak fölügyelése mellett, gyakorolhatta, iskoláit a magyar közéletben kiváló jelentőségű és hatásvú tényezőkké képezte ki. Ezen közéletben s annak minden nemein keresztül ugyanis mindenha végig vonult az önkormányzás éltető, alakító, örökifju elve. Azon körülmény, hogy a magyar alkotmányos életben és a protestantizmus beléletében ugyanazon elv volt gyakorlatban, hogy ezen elvek kölcsönösen egymásra hathattak és egymásba szövödtek, nagy befolyású volt művelődésünk összes menetére, nagy különösen megyei és községi életünkre, melyek pótolhatlan becsüt csak most, midőn nem élvezzük, kezdjük megérteni, — de nagy volt egyszersmind általánosan alkotmányos életünkre és az alkotmányosság eszméire, melyek a gyakorlati élet mezőjén most érvényben nincsenek és pihennek ugyan, de csak azért, hogy kebleinkben annál mélyebb gyökereket verve, megtisztulva, átszűrve és idomítva, egykoron megerősödött és szilárdult életképesség jeleit adhassák; azon eszmékre, melyek a százados élvezés folytán annyira azonosultak összes valónkkal, hogy azok maradékainkkal együttszületnek s reájok mint a lélek tulajdona mennek által. És ez megfejtethi még azoknak is, kik nemzetiségi eszmemozgalmainkat és a hazai közérzület jelenségeit megérteni nem tudják vagy nem akarják, hogy miért tekintette mindenkoron és valláskülönbség nélkül minden magyar államférfiu és gondolkozó ember a hazában a protestánsok törvényesen biztosított jogállását a hon alkotmányos élete kiegészítő részének, miért nézte ama jogállást a különböző vallásfelekezetek között kötött örökös békeszerződésnek, melynek sértetlen megtartása az összes nemzet becsütében álló dolog,—ez fejtheti meg,

hogy midőn ezen jogállás fenyegetettnek látszott, miért voltak általánosak az aggodalmak, és midőn a fellegek elvonulni látszanak, miért lehet általános az öröm. A százados joggyakorlatban született és fölnevekedett jogérzet, a vallásbeli felekezettesség agyarkodásait és tusáit nálunk régen elnémította, s a nagy és közös nemzeti ügyek és érdekek körül létre hozta azon egyértelműséget és összehangzást, mely valamint legfőbb kincsünk a jelenben, úgy jövődő felüdülésünknek is legmulthatlanabb föltétele.

A pataki főiskola mai napon annyi érdekekkel halott történeteiből tudjuk, hogy az, ép úgy, mint általánoson nemzetünk, viszontagságok és küzdségek között állott fönn és maradt meg, küzdségek között erősödött, küzdségek között fejlődött és haladott az időben és idővel azon állapotig, mely őt a sajátlag hazai miveltségnek az említett nagy szolgálatokat tehetni képesíté. Ha e szerint ezen főiskola viszontagságos életének történetei, mint a mi saját történetünk hű visszatükörzői, a tudomány minden barátja előtt nagy érdekekkel bírnak, és ha ezen iskolának mint hazai tudományos intézetnek érdemei enyészhetnek és tagadhatlanok, nem kisebbek azok az általános miveltség terjesztésének szempontjából sem.

Ezen fogalom iránt kell azonban előbb tisztába jönnünk. Az újabb időkben egy egészen új fajtája állott elő a miveltség, az ugynevezett kultúra terjesztőinek és ezek egy egészen új és terjedelmes irodalmat keletkeztettek. Ezek magoknak föladatul azt tűzve, hogy a kelet népeit fogják a középeurópai miveltség körébe belevonni, megfoghatólag nekünk estek ezen szellemi vándorlásaikban és hennünket kitünő figyelemre méltattak. Elbálltak ezek között mindenek előtt az ethnografusok. Ezek látva, hogy hazánk egy nagy ország, melynek lakói nem mind egyazon nyelvet beszélnek, hanem azért mégis ugyanazon egy haza polgárainak érzik magokat, azt mind egyformán szeretik, annak érdekeit mind hazai szempontból fogják föl, hogy békében élnek és ámbár nem mind egy nyelvűek, de egymást jól értik mégis, egy szóval, hogy nyelve nem mindegyiknek

magyar, de szíve mindegyiknek az, azt mondták: ez nem jól van, ez akadálya a kultúrának, az ethnografia a politikai egység érzetét és öntudatát ignorálhatja, de a nyelvkülönbségeket nem, tehát ezen népfajokat újból kellene alakítani, és mindegyiknek meg kellene adni az egyenjogúságot. Neki mentek tehát s azt tanácsolták, hogy az ethnografiai tudomány szerint a földabrazsból csupa szigeteket kellene csinálni, számtalanokat természetesen a népvegyület tarkaságánál fogva, és mindegyiknek külön színt adni. Jöttek ezek után a statisztikusok. Ezek azt mondták: valódi szégyene a tudománynak, hogy ezen ország még most is terra incognita, hogy lakóinak száma fajkülönbségre nézve még ma sem tudatik, hogy városainak, helységeinek nevei oly érthetetlenek. Azt tanácsolták tehát: az lenne legjobb, ezen ország statisztikáját olyan emberek által deríttetni ki, kik egészen ismeretlenek az országban, kik a nép szokásait, gondolkozásmódját nem ismerik, a legnagyobb résznek nyelvén nem beszélnek, kiknek tehát tudatlanságuk ép oly nagy, mint elfogultságuk s e mellett tanácslották, hogy a városok és helységek nevei fordítottassanak által németre, így például Sárospatak lenne „Kothiger Bach,“ Török Szent Miklós „Türkirscher Heiliger Nikolaus,“ Füzes Gyarmat, „Zahle Colonie“ stb., a mi pedig a nép számát fajkülönbségre nézve illeti, azt mondták: legjobb lenne az emberek neveiből kutatni ezt ki, ha p. o. valakit nem hívnak Vargának, Papnak, Kovácsnak, Feketének vagy Fejérnek, az már eo ipso ne irassék a magyar rovatba, hanem abba, a melyhez nevének hangzása legközelebb esik; ellenben p. o. ha valakit Kollernek, Schmidtnek, Sauernek stb. hívnak, legyen az a legkörmonfontabb magyar különben, irassék a németek rovatába; mely új és az eddigi statisztikai tudományokban ismeretlen módokkal bizonyosan a leghitelesebb adatok fognak kiderülni. Ezek után a pedagógok jöttek, ezek nekünk mint ujságot mondták, mély bölcseséggel — noha magunk is igen jól tudjuk és érezzük — hogy ezen ország tanintézeteiben sokak és nagyok a hiányok. Tanácsolták tehát, hogy azokat többől meg kell változtatni,

mindenekelőtt tehát minél több német tanárt kell alkalmazni, ezek terjeszszenek tudományt és ismereteket üres vagy nem üres padok előtt, az mindegy, megértve vagy meg nem értve a hallgatók által, az mindegy; az általok terjesztendő kulturának fensősége és súlya oly nagy, és vonzó ereje oly varázshatású lesz, hogy az illetők fejébe minden esetre utat fog magának találni. Jöttek elvégre a kulturális politikusok, s ezek ezt mondták nekünk: nektek hisztóriátok nincs, nektek alkotmányotok nincs, nektek multotok nincs, — nektek csak jövődötök lehet, de az is csak úgy, ha lemondva szerkezeteitekről, jó szerivel bévezettetitek magatokat általunk, és teljesen belé olvadtok a középeurópai kulturába azon Középeurópába, mely ezen világrész egyensúlyát föntartani van hivatva, azon egységes német kulturába, mely az általános szabadságnak lesz a maga idejében bölesője. Az ujnemű tudósok ezen négy fajtaját neveztem én egykor a kultura fanatikusaiknak. Mennyire követtettek tanácsaik, bizony nem tudom, és nem ide tartozik, de annyit örömmel tudok, hogy nálunk vizshangra nem találtak, és tudom azt is — mert hiszen egyszer másszor találkoztam a kultura némely ily apostolaival — hogy ha például az ethnografushoz fordultam, megtudandó, mik volnának tehát azon jogok, miket az általa ajánlott egyenjoguság foglalna magában, mélyen hallgatott. Én ebből azt gyanítottam, hogy ezen tudósnak oly szótára lehet, mely előttiünk egészen ősmertlen, és hogy abban az egyenjoguság a jognélkülözés egyenlőségét jelenti. Ha továbbá a statisztikussal álltam szóba, mindjárt meggyőződtem, hogy előtte ez ország ép oly terra incognita, mint valaha, és hogy azon adatok, melyek az ő kulturális módszerivel gyűjthetők, az igazság elferdítésével azonosak. Ha továbbá a pedagóggal találkoztam, és kérdeztem: hiszi-e, hogy a tudományok és ismeretek mintegy tölesérrel kiöntése elegendő, ha nem hatunk oda, hogy legyen ki azokat befogadni és fölvenni magába hajlandó? A tudós mélyen, noha méltóságosan hallgatott. Ha végre találkoztam a kulturális politikussal, és figyelmeztettem, hogy az ő módszere egyenesen az ellen-

kezőjét szülné annak, mire ő törekszik, ha kérdeztem, hogy mutassa meg nekem a középeurópai birodalmat, ismertessen meg annak egyensúlyával, hadd láthassam egységét: ezen nagy tudós mélyen hallgatott, és azzal eresztett el, hogy a középeurópai birodalom, a geográfiai tudományok haladásának folytán, bizonyosan fel fog fődöztetni, és a német egység annak idejében bizonyosan létre jönni, — tekintve kivált a vajadások nagy hosszadalmasságát és unalmasságát.

Szerencsénkre, uraim, a magyar mivelődés emeltyüi, és köztük ezen sárospataki főiskola is, mindenkoron más szempontokból fogták föl a miveltség terjesztésének föladását. Régen átlátták ezek, hogy a miveltség terjesztésének feljebb általam futólag eszetelt módszere, ha alkalmaztatnék, végeredményként nem mutathatna föl egyebet, mint hogy általa az emberiség oly tagokkal szaporíttatnék, kik elsatnyult jellemöknel fogva naponkint alkalmatlanabbak öndolgaik intézésére, vezetésére, kormányzására, naponkint mélyebben sülyednek az anyagi-ságba s öntudatlan gépiességbe. Tudták ugyanis, hogy a keresztyén emberi társaságnak oly tagokra van szüksége, kikben az emberi és erkölesi méltóság öntudata fölébresztve és a jogérzet ki legyenek fejtve, ezek pedig karöltve járjanak a szabadság szeretetével, hogy így a közrendnek is meg legyenek szerezve azon alapjai, melyeken nyughatik az egyedül, ha az ember nem fejlődésének nem lenyügözője, hanem paizsa és biztosítéka akar lenni. Tudták e fölött, hogy a hazának hazafiakra, a megyei, községi és családi életnek férfiakra van szüksége, kik helyöket emberül betölteni, a társaság hasznos polgárai lenni tudjanak. Ezen célra való tekintettel terjesztették tehát az ismereteket, intézték a közoktatást. Tették ezt a nélkül, hogy az általános miveltség behatásai ellen elzárkozni vagy azokat magoktól elutasítani kívánták volna. Sőt mint a méhkasból szerte szárnyalnak szét a szorgalmas méhek, hogy a virág nedveit magokba szívva és mézzé idomítva, megtakaríthassák: úgy igyekeztek a tudományos virágzás honaiba, hogy az onnan hozott kincsekkel a magokét gazdagíthassák.

De tudták azt is, hogy az emberi értelem haladásainak összes sommája, mely az általános műveltséget képezi a XIX-dik században az összes emberiségnek kincse, és nem tulajdona kirekesztőleg egy nemzetnek sem, hogy ezen kincshez mindenki hozzáférhet, kinek keblét a jónak, szépnek és nemesnek vágya dagasztván, ezek ihletései között közeledik hozzá; — és tudták azt is, hogy minden nemzetnek vagyon egy, a gondviselés által reá bízott saját kincse, ez pedig a nemzetiség, melyet emelni, nemesíteni végzetszerű kötelesség, s bármiért esérébe adni önfertőztetés nélkül nem lehet.

És ha igaz, hogy minden rendszerek és elméleteknek az élet a legigazabb próbaköve, el kell ismernünk, hogy bármennyire érezzük is, hogy azon módszert, melylyel eddig művelődésünket terjesztettük, nagyobb tökélyre vittünk, erőfeszítéssel kell, eredményei miatt mégis pirulnunk okunk nincs; sőt igazsággal mondhattam, gondolom, el, hogy annak emeltyűi között ezen sárospataki főiskolának érdemei, az általános műveltség szempontjából is, kitűnök és tagadhatlanok. A Magyar Akadémia, mint tudományos intézet, csak rokoszennvel kísérheti azon küzdelmeket, melyek a lelkiismeret szabadsága mellett folynak, és csak örülhet sikereiknek, és a mennyire érezi a szellemi munkásság szabadságának szükségét magára nézve, ép oly buzgón kívánja azt másoknak is.

A sárospataki főiskola virágzására köszöntöm e poharat! Adja az Isten, hogy eddigi főállásának éveit sokszorozhassa, hogy folyton fejlődve, gyarapodva, tetézhesse a hazai műveltség körül eddigi érdemeit ujakkal, s a közelismerés édes jutalmától buzdítva, működését gazdag és áldásteli sikerek követhessék!

Az akadémiai elnök után szólott Zsarnay Lajos, tiszáninzeni szuperintendens, a magyar ref. egyházkerületekért.

Ily remek toaszt után, mely a tudósoknak nagy tanuságul szolgál, egy tudományos intézet örömeihez illő, engedjék meg, ha röviden fejezem ki tisztelő s jót kívánó érzelmemet azok iránt, kikhez főiskolánkat a testvéri szeretet, kegyelet és hála érzelme szorosabban

csatolja. Főiskoláunknak nem csak a tiszáninneni reformált egyházkerület volt kezdetül fogva szülő anyja s dajkája, hanem hasonló gondnal, hűséggel és áldozatkészséggel pártolták, építették és ápolták azt mind a magyar mind az erdélyi több testvér reformált egyházkerületek is, a melyek mint jelenben úgy ezelőtt is szívesen vettek részt sorsunkban, velünk együtt gyászoltak és örültek. A több reformált egyházkerületek hiveit, azoknak külső és belső előljáróit, különösen a kiket itt személy szerint van szerencsénk üdvözölhetni, főtiszteletű Nagy Mihály dunántuli, Balog Péter tiszántuli, Török Pál dunamelléki szuperintendenseket, a hit, hűség és feláldozó szeretet megpróbált bajnokait az ur Isten éltesse!

Gróf Károlyi Ede a napjainkban mind jobban előtérbe jövő politikai nemzetiség s vallásos szabadság eszméjét üdvözölte, mignem Ballagi Mór eszmék helyett egyénekre is áttérően élte az egri káptalan képviselőit és egri érsek Bartakovics ő nagyméltóságát. Tisza Kálmán, a vallásos egyenjoguság tisztelője, mindamellett ohajtja, hogy legyen protestans mindenki, levén viszonyok, mikor ez kötelesség és protestálnunk kell minden ellen, mi hazánk lételét, üdvét fenyegeti. Erősítse Isten minden honpolgár lelkét e célra, hogy teljesíthesse kötelességét mikor szükség, hallgatással, mikor szükség, szóval, tettel. Vitéz Vince sátoralja-ujhelyi prépost, Ballagi köszöntésére viszonzásul a legszebb virágot igyekvék tűzni a nap koszorújába. Ez az egyetértés, melynek ott van élete, hol a tudomány és erkölcs folytonos fejlődésben van. Mint tudományos és erkölcsi intézet azaz iskola ünnepén, élte azt, ki az iskolának főgondnoka, s az egyetértésnek egyik bizományosa: b. Vay Miklóst.

Szóltott Ragályi Károly, poharat ürítvén Patak nemesszivű asszonya Breczenheim herceg-

nő, született Schwarzenberg Karolina egészsége, jóléteért; mire Tisza Kálmán szive mélyéből üdvözlötte az erdélyieket, különösen ama történeti nagy szerepét hozván fel a testvér országnak, hogy a gondviselés csudálatos utjain, épen az elszakadt testvér oltalmazta meg Magyarországon is a protestáns vallásszabadságot és alkotmányt. Bónis Sámuel pedig a minden pártot, felekezetet, vallást, nemzetet együvé foglaló haza eszméjében olvasztotta össze maga és a roppant testület minden vágyát, ohajtását.

Báró Podmaniczky Frigyes a következő köszöntést mondotta:

„Szóltott itt ma ur, tudós, a szent ige hirdetője, szóljon végre egy kortes is. Ritka madár most az ilyen, de adja Isten, hogy nem soká többen lehessünk. Egyik megelőzőm azt fejtegette, hogy mi magyarok a hármasszámot szeretjük. Én is azt tartom, hogy ez igaz, mert csak a hármasszámból indulhat ki logika. Például Ludas Matyi is azt mondja Döbröginek: Háromszor veri ezt kenden Ludas Matyi vissza. Szeretőnek valót is háromból válogat a magyar, a táncot is háromszor járja. Három eszmét akarok én is fejtegetni. Az elsőre egy történetet mondok el. Egyik barátomnak szép lombos hársfája volt. Egyszer midőn meglátogatom, az eddig szelek játékaának kitett fát az épület egyik ujonnan emelt szárnya által bekerítve száradó félben találok. Az új épületrész az éjszakai szél miatt lakhatlan volt. Így vagyunk mi is a protestáns alkotmányossal. Századokig virult és haladott a szeleknek kitéve. Most épületet akartak vonni mellé s azt szépen kimeszelve, megkínálták vele bennünket. A mi alkotmányunk megszokta a szél szabad fuvalmát s úgy hiszem, hogy ezutánra is csak ez tarthatja meg ép erőben. A második ohajtásom az, hogy adjon Isten e fának gondos kertészeket, tartsa meg Isten e kertészek nevelőit, az iskolákat. Most már a harmadik dologról akarok szólni. Tizennégy év óta

üzöm a járás-kelés mesterségét, sok nyomasztó körülményeket éltem, mondhatom, hogy jobb kedélyben is voltam, mint most. Bort is ittunk régen sokat, de most úgy hiszem a bor magyar vér, melyet nem szabad vesztegetni. A bor most csak buzdítson, de ne részegítsen. Éljen a haza és az egyetértés!"

Voltak még felkészültések, de mindegyiket kivenni, vagy ha kivehetők lettek volna is, mint nagyrészt magán szivümlengéseket, nagy részt fenszóval tartott gondolkodást e rüpivekbe fölvenni nem áll érdekünkben. Az ünnepélyre vagy iskolára semmi vonatkozással, úgy szólván, csak a találkozás, együttlét érzelmeit tolmácsolták; s mint ilyenek, tullestek az ünnepély körén. Némelyiket csakis a nagy tömeg birhatta meg: nem ment ki belőle. Szinte leáldozóba járt a nap, mikor a lakomai vendégek utolsóig kivonultak a deszka sátorból, melynek még azon estve nagyobb és szebb társaságot, a tánckedvelő mindkét nemű ifjúságot kelle fogadni. Mint varázsütésre alakult át a helyiség: terem lett belőle. Készen levő, igen alkalmas lámpái felgyujtatván, magokhoz való fénybe öltöztették a díszítményeket. A nappalt árnyékosná, az estvét fényessé tettük benne, s a színek egyszerre fölelevenedtek nappali halványságukból. Mig ez lőn, a legderültebb társaságban indult közakarattal egy üdvözlő menet a hercegi vár felé köszönteni ennek asszonyát és vendégeit, különösen Dessewffy Emil és Mikó Imre grófokat. Az elsőnek Török Pál vive jókívánást, utóbbiaknak Bernát Zsigmond, mindkettőnek riadó tetszés nyilvánításai között mindkettő. De hogy el ne legyen veszve a pillanat, beállottak a báli készülődések, s öltöző szobává lett minden lakban minden zugoly. Megkezdődék a kivilágítás is, mit

hasonlóan meg kelle nézni. Az utcák árnyát lámpafény ritkította fel, s a fényt hűvössé tette az est. Valódi olaszországi jelenetek mutatkoztak. Nagyszerű séták itt ott; felsivító élekek innen onnan; a házak előtt sor székek, mint Nápolyban, rajta sort ülők, mint ugyanott csevegve, társalkodva, bírálgatva. Minden házba jött ment az ember mint látogató, mint vendég. Dél óta folyvást terítve álltak az asztalok; a vacsora ott érte az ebédet. Mert a mint képzelni lehet, sokan nem juthattak a főasztalhoz s nem a vendéglőkben ebédhez. A fogadók ki lettek éve. Hanem pótolta mindent az általános vendégszeretet, s megnyílt a gazdasszonyok ünnepe, mert rég tudva van, hogy a pataki asszonyok igen szeretnek sütni főzni, szívesen látni. A kölcsönös bizalom, az egyetemes atyafiság most tünt ki leginkább s fölöslegessé tett az ismeretlenre nézve minden bemutatást háziúr vagy háziasszonynál. Példaul egy ismeretlen ur mene bizonyos házhoz kandiságból vagy jóllakásért, mindegy, de ilyen párbeszédre ada alkalmat: „Vendéglő van itt?” — „Igen!” felel a gazda, „tessék helyet fogni.” — „Köszönöm; hét társam kívül; behívom.” — „Ugy lőn; az ösméretlen ur nyolcad magával eszik, iszik; s megelekedvén tudakozza „Mivel tartozunk?” — „Semmivel” válaszol a gazda. — „Hát ez nem vendéglő?” — „Oh igen, de olyan, a hol nem fizetnek.”

Ezen közben vigan peregetek a kocsik, uri fogat valamennyi, mint valamely nagy városban, a bálterem felé. A kivilágítás engedte a gyalog és hintójárást embergázolás nélkül. Magasan tünt fel a ref. templom tornya lámpáival, zászlóival. Szinte szerette volna az ember messziről nézni, a

Tisza partjáról például, hová igen szépen kellett kilátszania, sőt még tovább is elcsillognia az egész délkeleti síkságon. Voltak ábrázolatok, feliratok átvilágítva. Így a ref. egyház kerítésének kovácsutcai kapujánál nagy rájában, minő a kapu, vágott saját keblébe a pelikán, a mint fiait vérével itatja: a sárospataki ref. egyház címe, ily aláírással a szentkönyvből: Az Isten a mi oltalmunk és erősségünk. XLVI. zsolt. 2. v. A főiskola homlokzatán az első emeleten, a rajzterem három ablakában három alak volt átvilágítva. Az ujhelyi oldalra első ablakban a bölcsesség istennője (Pallasz-Minerva) látszott szokott jelvényeivel, melyek dárda jobb kezében, borostyán koszorú baljában, odanyujtva, álarcos sisak fején; öltözete kötésig páncélos; jobb lábával emelvényre hág, melyen nyitott könyv, mellette körző, földteke, távcső, megerősítve valami lábon, e láb mellett rajztábla, ecset, festékek, egy négyszög fiókformában delejtű, s amazon az éberség jelképe, a bagoly. Az alsó vagy Tokaj felé eső ablakban Foibosz - Apolló kötésig nyitott mezben. Balkeze lantot tart, mely mintha a földön állana, de a feldüléstől általa tartatik fen. Jobbja szintén borostyánt nyujt. Távlatban előtte látszik a Pantheon. A középső ablak a főiskola címerét láttatá. Ez egy szárnyas angyal, térdepelve két gömbön, sulyegyenben maradva a fuvó szél ellenére. Homlokát koszorú ékíti, jobbjaiban nyitott könyv, melybe írva egyik oldalon: Apoc. Cap. XIV. v. 67., másikon: Psalm. CXXVI. v. 12.; balkezeiben alábocsátott trombita, öltönye aláfoló redőzetes bőruha, fehér, lengeteg, melyet hajával együtt a szél kapkod. Ezen alakot két borostyán galy kö-

ríté, nemzeti szalaggal összefoglalva. Alatta nemzeti színű átvilágításban e két sorra tört rimes pentameter volt olvasható:

„Három fáklyám ég:

Hit, haza, emberiség.

A nyomda, mely az iskola épületének alsó szegletén földszint van, hasonlóul ki vala világítva. Egyik ablakában a magyar korona, óriási mérvben, s alá a „Szózat“ két első sora. Nem kelle több a könnyen gerjedhető közönségnek. Egy öreg ur, feje részben kopasz, részben ősz, lett rá figyelmessé. Megáll az ablak alatt egyedül s a legnagyobb ajtatossággal elkezd énekelni. A második sort már nem maga énekelte, hanem száz, és a harmadikat ezer s így tovább, mignem a leghatalmasabb kar kerekedett ki egy pár perc alatt. A másik ablak mutatá e szavakat: Éljen a magyar nemzet!“

Izraelita kereskedő Grünwald boltjának ajtaja fölött e szavak égtek:

„Mi a jelszó?“

„Egyetértés!“

Ugyancsak a piacutcán, a főiskola tözsomszédjában, Molnár Dániel nyomdász ablakát korona és „éljen a magyar,“ felírás világítá, melyre a tömeg sivitott, ujongott, énekelt.

Több épületen nem volt felirat, hanem igenis egyes zászlókon, minő az ujhelyi héber atyafiaké s a petrahai egyházé: mindkettő a sárospataki ref. főiskola háromszázados ünnepének emlékére; egy polgár zászlaján: „szeresd a hazát.“ Egy ablakban csillaglampa égett s a szentkönyves nép azonnal kitalálni hitte rejtvényét, mondván: ez a betlehem-i csillag. A városháza ablakán, emeletben, szín-

te volt egy átlátszvány: Sárospatak városának címere, mely is négy angyal kivont karddal, a légben koronát tartva valami víz felett; szárnyas, fedett alak mind a négy. A diadalkapukon, melyeket vászonra füstettt korinthisz oszlopok diszesíté- nek, három mezőre osztott téren, három címer: középen az országé, balra az iskolaé, jobbra a vá- rosé, Vadászi Albert ecsetje alól. A főiskolaét a tanácsterem is mutatá olajban, az országét vizfüs- tésben Révész Györgytől, ki a vezérsászlón a fő- iskola és Lorántfy Zsuzsána címerét is, a mint ez a pataki vár délnyugati oldalán látható 1643 ból, füstette. A többi Szücs István főiskolai rajztanító műve volt.

A magyar színészet is megjelent Sárospa- takon a Kocsiszovszki Jusztin igazgatása alatti dráma és népszínmű-társulatban. E végre szinkör állíttatott fel egy kovácsutcai üres telken az ugynevezett Kálniczky-Kardosház megett. Hogy sokan látogatták, s többen a hírcért, mint a való drámái élvért, bizonyos. Hiába! a napnak igen sok teendője volt. A társulatról elismeréssel köte- lességünk szólani. Julius 7-én adatott „Könyves Kálmán“ dráma öt felv. Irta Jókai Mór. 8-án Be cs ü l e t s z ó, 40 aranydíjt nyert eredeti vígjá- ték két felv. Irta Szigethi József. Felvonás közben szavalt Szerdahelyi Kálmán, Kakas Mártontól: „Egy akol egy pásztor.“ Feleky Miklós ugyancsak Kakas Mártontól: „Magyardi- vat.“ Végre Egressy Gábor szavalá, Vörös- marty ódáját „Liszt Ferenchez.“ Hetfőn Falusi- ak, eredeti vígj: három felvonásban. Irta Szi- gethi József. A szintársulat személyei álljanak ide írva, és pedig a nők: Geróné, Jánosfiné, K. Boreza,

Kopócsiné, Kovácsné, Ráczné, Révainé, Szöllősiné ; férfiak: Benedek, Csőnyi, Gerő, Jánosfi, Kiss, Kocsisovszky, Kovács, Rácz, Rencz, Szabó, Szöllősi. Helyek ára: számjegy 80 kr., földszint 50 kr. karzat 30 kr.

Még egy bálnak kelle sükerülni, hogy a kegyeletes szertartások és lakoma után a kedély világi vágyainak is elég legyen téve, s a táncolni szerető ifjúság elmondhassa mi jól mulatott.

A b á l.

A főiskolai kert, melynek síkján a táncterem állott, középpontja lett az estveli mulatságnak. A nem nagy, de nagyot mutató angol kert utjai föl-metszve, járdái világosítva. Kiki tudja, mi szépek a zöld lombok világításban. A szűk éjszakai látkör tündérivé alakult, vonzá a közönséget. Deli természetű mindkét nemű ifjak lebegtek a kert utjain mint soha nem ezelőtt, talán ezután sem, ide gondolva a negyedik százados örömnepet is. A táncterem bejárása mihamar meg lön szállva. Ajtónál tolakodás, bent alig egy két alak; elvesztek a roppant öbölben, mely nyelte az embereket. De bármi nagynak mutatkozott is a terem eleinte, megtelt utoljára. Elkelt jegyek után ítélve, ezer két száz negyven öt, ird 1245 volt a belépő. A főiskola cimere volt az egyetlen jel, mely a multság alkalmát hirdeté, egyszerű de sokat mondó aláírással: 1549—1860.—A minden rendű s rangú báli vendégfűzér nemzetibe levén öltözve, senki sem volt nemegyenlő. Mégis feltűnt az is, a miben az egyesek különböztek egymástól: színben, csinban, iz-

lésben. Mindenki örült a szép viseletnek, a mint-hogy meg is kell vallani, hogy a magyar divat nem csak egyeseknek hanem tömegeknek is új jellemet ad, kedvező kifejezést kölcsönöz. Ha valaha máskép ítéltünk, az valóban tévedés volt, s hogy csakugyan ítéltünk, van reá példa 1848—49-ből, mikor az országgyűlésen is, kivétel nélkül, nyugat divatját lehetne látni; csudálatos jelenség, mely szerencsére egykorú a megpróbáltatás keserű esztendeivel. Az öltözet külseje, úgy látszik, elvesztette közönyösségét. Azelőtt mindegy volt; és a fővároson nemzetileg öltözve látni valakit, falusi elmaradottságra vagy különcsége mutatót. Nemde oly igen szerettük a külföldit, hogy megelégedtünk vele s most a magunkéhoz annál inkább vonzódunk? Mindamellet ha valaki nem fog egészen talpig magyar öltözetbe borulni, el fogjuk-e itélni, örökre? Csak egy észrevétel merült föl némely izlésbarátok előtt a ruhára nézve. Tudjuk, hogy Kőlcsey, egyik leghitelesb hazai név, hányta szemünkre éppen a ruházattól véve gunyorát, hogy sallangos nemzet vagyunk. Nem kétkedünk benne, hogy Kőlcsey ha élne, máskép fogná metszeni gyöngeségünket, mégis meg kell emlékezni, hogy utána mások, kikre szerettünk hallgatni, vették által az éles mondatot, s vágták fejünkhöz elégszer. Az eddigi ruhapéldányok még csak előkísérletei valamely derekas divatnak. Az ember szeme könnyen megütközik rajtok. Szabad-e elhallgatni, ha mi ellenvetésünk volna? Az ékítés, mi bőven fér a magyar öltözetre, úgy látszik, előli. Egyiknek előnye a másiknak hátránya, s tulterheltséggé válik az egészen. Ugy kell pedig lenni, hogy az ékítés könnyű legyen, nem

ugyan a testnek, a mely viseli, hanem a szemnek, a mely nézi; mert a szem botránkozásai vagy az alakon ejtett hibák ha nem oly élesen sértenek is, mint p. egy hamis hang, de úgy fognak sérteni azáltal, hogy nem mulnak el mint ez, hanem folyvást előttünk maradván, megkövülnek állandóságukban. A férföltönyök zsinórzata nehézkes. A csin elveszti mellékes voltát, lenézeti a kelmét s csaknem felejteti a szabást. Csudáljuk a mester ügyesbajoskodását, mely szerint ariadnei ügyességgel bírja kísérni a szálakat, de mégis hamarább jut eszünkbe a gombkötő mint a szabó, a pompa mint a csin. A női öltözeteknek nem kelle annyit alakulni, s habár nemzetivé lettek, mégis közelebb maradtak a világ folyó divatához. A magyar öltözetnek saját metszés után saját kelmére is volna szüksége; ez még feltalálendő.

Belépőnek szemben, a terem egyik oldala emelvényén játszott Mányi Lajos zenekara néhány egyénnel erősítve, de azért a terem végei felé alig volt hallani. Azonban figyelmesekké lettünk egy új hangszerre, melynek saját nótája és kifejezése van, s mely pótolá a zene hiányát: ez a sarkantyú. Valóban ennek pengése vitte a táncot. Hatását legelőször hölgyek vették észre viszonzásul a pártaért, melyet meg a férfiak találtak igen szépnek a hölgyek hajára tűzve. Nemzeti tánc mellett volt francia négyes; lengyel is akart lenni, de sok készülődéssel járván, elmaradt, noha ki volt jelölve. Jó volt látni, hogy a három a tánc' régi mondást nemcsak értik, hanem követik is. A lassu, toborzó vagy bokázó, a frís vagy ugrós és csárdás folytak egymásután. A mulatság fényes volt és fesztelen; ritka két dolog

együtt, pedig való, hogy rang és osztálykülönbség nélkül léptek be vendégei, lehet gondolni, egy forint belépti ár mellett; és a legfőbb rangú hölgyek, urak bizony nem voltak kicsi számmal. A terem oly nagy volt, hogy a kik ohajták, külön együtt lehettek, s a ki eltévedt a magáéitól, szerencse volt újra találkoznia. Egy tánc eltartott két óra hosszat. A kedv igen derült és lankadatlan. Most az egyszer nem úgy járták a mint húzták, hanem megfordítva. A tánckedv parancsolt egész éjen át, jele, hogy bent a szivekben volt a lelkesedés, nem a nyirettyű vonásaiban.

A tánctermen kívül, a kert fái között is, szólt a zene s igen sok hallgatót édesgete magához. Itt némi frisitők, hideg ételek szolgáltatottak. A kinek szive teljes volt, asztalra lépett, nyilatkozott, s fogadni lehet, hogy soha nem volt szive-sebb hallgatóság előtte. Felköszöntés, adoma, élc, beszélgetés világos kiviradtig folyt és mulattatott. Ez volt a legfesztelenebb társaság valamennyi között. A jó emberek, kik egymást látni vágytak, látták egymást és távozniook kellett. A mint a hajnal hasadt, már jelenkeztek szolgálk, szobaleányok, várva uraik s urnóik rendeletét az indulás iránt. A terem forróságából kilépve üde lég csapá a kilépőket, s a külső mulatságnak elmaradozó hangjai mind gyöngébbé tették a vigadóknészét, mignem a táncterem is ürülni kezdett. A nap jött, a vendégek mentek. Mikor fogják ezek egymást ujból így láthatni! A város, mely egész éjen át nem nyugodott, ujjabb mozgásra viradott fel. Száz meg száz kocsi, szekér indult hazafelé, rendesen egyegy, a kocsi oldalára feltűzöt emlékHzászlóval, az urak kalapvéve, kezökkel üdvöt, áldást. inte-

getve, éljenzésekkel sivalkodva hagyák el az ünnepély városát, míg főleg az előkelő hölgyek, éji álmatlanságukért a kocsi vánkossai közt kerestek pótlékot, s nem egy „szépen nőtt virágot“ láttunk „elhajolni“ — ülésében.

Már teljes világos volt, mikor az utcákon hol egy, hol más oldalról, itt is ott is egyegy zenekar tűnt elé, melyekkel az induló félben levő ifjak a városon végig muzsikáltatták magokat. Ez így ment még kedden reggel is, s csak lassanként fogyott el az ünnep zaja, s a legvégső elválásnál mindenki a negyedik százados ünnepre gondolt: hogy lesz, mint lesz akkor; lesz-e oly korszerűsége s fényköre, mint a három századosnak.

Viszapilantás.

Az élet álom, s a rendkívüliség is csak jelenet. Mint Calderon vígjátékában az ámult, akkép viradtunk fel az ünnepély után egy pár nap múlva, s benne voltunk ismét a régiben. Csak egy jel mutatta még a voltat, t. i. a főiskola tetején hagyott magános zászló; egyéb minden elenyészett. De nem szabad elenyészni a jelenet jelentőségének. A mi Sárospatakon történt, nem maradhat nyom nélkül. Nyomának kell lenni a lelkekben, az elmékben; vagy szégyen és képmutatás volt történni az egésznek s elfajult vakmerőség nélkül nem dicsekedhetünk vele a világ előtt. Nem mondjuk ugyan, hogy ünnepélyünkre oly rengeteg sokaságu nép jött volna fel, mint Augustus császár parancsára, hogy „számláltassék mind e széles világ;“ de annyi való, hogy mégis tudhatni belőle ha nem azt, mennyin vagyunk,

legalább annyit, hogy nem vagyunk kevesen; lakománkat nem mérhetjük ugyan az öt árpa cipó és két halacska isteni vendéglátásának rejtelmes fönségéhez, de annyit mondhatunk felőle, hogy a léleknek is volt táplaléka morzsáiból; táncmulatságunkat sem hasonlíthatjuk szent Dávid táncához a frigy ládája körül, hanem hogy mégis valamely hallgatag frigykötésről lehet szólni az iskola és az élet, a felekezet és a nemzet között, erről, úgy hiszszük, semmi kétség sem hagyható fen többé.

Igen! A három száz esztendő anyaintézet tized izíglén látta unokáit táncolni a hatodik arany lakodalmon, hol azon ige, azon esküforma ismételtetett s ujítatott meg, mely a szerencsés házasságot, Isten jóvoltából, kezdetben összekötötte, századokon keresztül virágoztatta. Az unokák pedig fölnéztek a hegyekre, melyek szikláiról epedtek őseik az ígélet földére, hová soha el nem juthattak, hanem szent lelkesedéssel hagyták a vágyat és küzdelmet végrendeletül utódaiknak, ha szinte Golgotha volt is rájuk nézve az emelkedettség, a jövő felmaradás vágyainak, kételyeinek kilátása, emelkedettsége.

Tehát beléptünk s egész ünnepélyességgel léptünk be a negyedik századba, de vajjon tettünk-e fogadást a Sionon, melyet megtartván, jöjjenek hozzánk a népek mindenfelől? — Való, hogy az ember másképen gondolkozik a sokaságban mint egyedül. A tömeges együttlét fölidegzi a lelket. Benne a kedélyhangulat magas irányt és emelkedett folyást vesz, mint Terni patakja, mely hegyeken fut s hiában bukik alá mélységes völgybe, mert a cseppek ismét összefolynak, és a lélek országát

nagyobb erő tartja össze mint a vízseppeket. A szellemi köteléknek ha csak egy szálát is fonhatuk ki újra vagy erősíthettük meg ismét, már elég. Mert nincs nyilvános intézet, mely a közvélemény légmérséket ignorálhatná, s befolyását nélkülözhetné. Az iskolák, elhallgatva minden más egyebet, ily közszemlére való intézetek. Az iskola, mint nyilvános intézet, sokaságra számít, miképen a fa, hogy erdő legyen belőle. A cserleveleket elviszi a szél, az erdő megmarad, és minden esztendő látja virágzását, meghozza barna hüvösét, rejtelmes hallgatagságát. Ezer meg ezer szüle néz sovár elmélkedéssel az iskolák felé, számít és veteget együvé időt, költséget, kényelmet, erkölcsöt és tudományt.

És midőn mi a főiskola ünnepén oly tömegesen valánk együtt és másképen gondolkoztunk együtt, mint külön: meg van téve a szent fogadás úgy az iskola mint a közönség részéről, a melynek varázsigéi alatt induljunk a negyedik századnak. De hiszszük, hogy e részben lehet egy két szót utóhangul mondani, s őszinte beszédek útján közelebb hozni a gondolatokat egymáshoz. — Minden intézet, mely tömegekre támaszkodik, úgy szólván, ki van téve a véleménytájak valamennyi szelének; jelenet, mely a természetben vihart idéz, a szellem világában életet. A sárospataki főiskola érzé nyílt állását, s vezetői sohasem szüntek meg jelezni az időjárást körülötte, a hó és suly fokainak örökös tisztában tartásával. Tudatik ugyanis, hogy van a sárospataki főiskolának egy oly tömör közönsége, melyet, mint a régi várfalakat, hiába ver a viszontagság s nem is tudni, mikor foghatna elverni tőle valaha. Azok ezek, kik mint tizedizíglén

való unoka táncoltak s fordultak meg a legközelebbi arany lakodalmon, s ezt ohajtják tizediziglen lehető unokáiknak is. Ez a masszív sokaság sohasem fog vitatkozni a sárospataki főiskola mellett, hanem az ellen, a ki nem mellette. Hihető ez okból, hogy könnyü szerrel fogja kétségbe hozni ellenfele belátását, igaz magyarságát, jó kereszttyénségét, sőt személyes becsületességét is. Nem valószínűtlen, hogyha az irodalom és tudomány mezejére kell menni példáért állításának erősítése végett, minő derék iskola ez a pataki, nem is fog látni más irót, más tudóst, mint a ki Sárospatakról került, sőt arra is készen lehetsz, hogy a Magy. Tud. Akadémia, Kisfaludy-Társaság és minden más intézet ott rogya össze, a hol van, ha néhány sárospataki tanulóbul vált író nem támogatná; ha pedig arról kérdezősködnél vagy kételkednél: van-e nagyobb templom, derekabb iskola-épület, szebb könyvtár, jobb éneklőkar nemcsak Magyarországon, de az egész birodalomban is, mint a sárospataki: bizonyos lehetsz felőle, hogy első esetben a legkerekebb tagadó választ, a másodikban szánakodó vagy lenéző pillanatot nyernél válaszul, mint a ki annyit sem tudsz. Ezen osztály testestül lelkestül pataki. Társadalmi rangjára nézve nem oly állásu, hogy irányt adna egy tudományos intézet virágzásának, nem oly rangu, hogy kitünőleg neveztetetnék patrónusnak, hanem eléggé szegény arra nézve, hogy megértse mit tesz az, mikor az anyaiskola szükségéről panaszkodik, s elég gazdag, hogy soha ne vonja meg fillérét tőle; s ha nem számít is ősei között egyegy kitünő alapítót, végrendelőt, de annyi szent, hogy kicsinyben minden eldőde fejenkénti jólte-

vője volt az iskolának. Ezen osztály az, mely közvizsga, gyászistentiszteleti alkalmakra tíz, husz mértföldről sem restel bejöni a nyári munka közepeből; az, mely évről évre tudja: ki a legjobb diák az iskolában, legmélyebb bassista a karban, legjobb költő az ifjui társulatban; az, mely szentül hiszi, hogy csakugyan volt képviselve az angol királynő a három százados ünnepen, mert nem is leheté máskép; s csak ez kelle még Sárospataknak, hogy az egész világ épen úgy tudja, mint ő régen megmondá, hogy ez az első iskola messzi országokon.

De tudatik, hogy van egy más osztály is, mely fentebb kezdi birálatát és jó hittel, őszinte meggyőződéssel vallja és beösméri, hogy Sárospatakon igen jól tanítják a szoros értelemben vehető papi tudományokat, és a bölcsészetből is valamit; hasonlól jól megy a görög, héber és latin nyelv tanítása, de nagy a hiány az újabb európai nyelvek dolgában. Jobb volna talán kevesebb görög és több angol, kevesebb héber és több német, kevesebb latin és több francia. Ezen kívül a realiák tanítása sem elégíti ki a mai tudományos műveltség követeléseit. Hasonlól felhasználtatik ellenvetésül, hogy Sárospatak fölötte kis város; benne kevés a látni s tapasztalni való: sem ipara sem kereskedése; legnagyobb hiány pedig, hogy nincs társas élete, s a tanulónak nincs módja megösmernedni bizonyos külső, de nélkülözhetlen s magaviseleti formákkal, a miért egyoldalú, talán épen szügletes modorú szokásokkal lép ki az élet szinterére. Ezen osztály igen jól tudja bár, hogy nincs főiskola e földön, mely minden igényeket kielégítene, igen tudja például, hogy a sárospata-

ki tanintézet felekezeti, s az ősök reá e szempont-
bul áldoztak, ez alapon alapítottak, következéské-
p igényeket is csak a felekezet érdekében formálhat-
ni iránta, s belőle politekhnikumot vagy más re-
áliskolát csinálni oly céltévesztett lenne, hogy az
épen rendeltetése feláldozásával történhetnék.

El kell fogadnunk ez ellenvetéseket, mert
mind e szavak úgy szólván egyenesen az életből
vannak kikapva s utánmondva, egyuttal jelenraj-
zát adják a közönség kívánalmainak. De meg-
jegyzendő mindenek felett, hogy azok helyén
vannak ugyan az egyetem es műveltség szem-
pontjából, s igen jól vennék ki magokat egy isko-
laügyi tervezetben, vagy olyan országos taninté-
zet felállításánál, melyre az állami költségvetés
esztendőnként mindig készen állana, de nincsenek
helyén a protestantizmus különös és kor-
látozott viszonyaihoz képest, melyek szerint most
is tenállásaért kell inkább küzdeni, mint biztos vi-
rágzás kilátásaiban gyönyörködni.

Hanem van igenis egy osztály, melynek vé-
leménye elüt valamennyiétől, s azzal áll elő: ne
kérdézzétek: mi nincs, hanem fogadjátok el, a mi
van. Ne beszéljeteK egyetemességről, hanem
tartsátok szemmel a különösséget. A reáliák
oly nagy terjedelmű előadása példaul, hogy min-
den theologus egyszersmind kész geolog vagy bo-
tanikus legyen, midőn az iskolából kikerül, nem
látszik nélkülözhetlennek, noha megvallja, mi-
szerint a földisme és fűvészet a legszebb tudomá-
nyokhoz tartoznak. Elég azokat megízéltetni. A
régii klasszikus és szentirati nyelvekkel az igaz,
hogy nem megy az ember oly messze mint a fran-
cia vagy angollal—egész Keletindiaig s az euró-

pai diplomácia mezején, de a szentkönyvek magyarázata, a mi egyházunk sarkelveinek üsmerése a héber és görög nyelv nélkül lehetlenek; ezenkívül a görög, latin örök alapjai az európai művelt nyelveknek, s ki azokat érti, ezeket félig bírja. Ha olyan ellenvetésre is hallgatnánk, minő a város kicsisége: akkor el kellene felejteni Németország sok egyetemét s meghatározni, mint álljanak egymáshoz város és iskola, hány ezer lakosu városban lehet vagy nem lehet főiskola.

Ezen osztály, melyhez szerencsére a sárospataki főiskola előkelő barátai tartoznak, a protestantizmus elvében több valamit lát, mint pusztán Kálvin tanát az elővégzetről, vagy Méliusz Péter szétmorzsoló polémiáit az egységhevők, Pósházi és Alvinczi hadjáratait Pázmány bibornok ellen. Ennek szemében a protestantizmus Magyarországon jelenleg oly nyugvó hely (*locus quiescens*), minő a rezgő testekben taníttatik, minő a terhelt hajó sulypontja, mely nélkül amaz első ugyan örökös nyugtalanságban vergődnök, emez utolsó pedig nagy hab nélkül is felfordulna. Nem szükség hosszas magyarázat. Ezen nyugvó pontot jelölte ki magának az igazgatóság, midőn a legközelebbi decennium alatt is folytatta magas tisztét, és gondoskodott, hogy, ha egyfelül lemondani volt kénytelen a jogakadémiáról, és bölcsészetiokről, másfelül utánalásson, hol és miben pótolhatná eme váratlan veszteséget. Így született a képezde, a nevelés oktatás szabadságának édes gyermeke, a lehető legnagyobb népességre számítva jóltevő befolyásával, midőn népiskolai tanítók képzéséről intézkedik. A mult decennium szülötte a rajz- és énekiskola nagyobb mérvű berendezése, a test-

gyakorló intézet, francia és német nyelvmester beállítása, s ma holnap egy rendes felügyelés alatti úszoda, és a mi a szegényebb sorsu osztály gyermekei tanítására nézve beláthatlan horderejű, a tápintézet életbe léptetése — mindez oly időben, mikor elég volt el nem pusztulni.

Imé ez a három vélemény lengeti a sárospataki iskola jelenének zászlóját. Az első osztály mindenkor számíthat részünkről kegyeletes indulatának tiszteletére, csak ne várja, hogy tetszéseit, gondolatjait vezérfényül elfogadjuk. Ez esetben nem volna egyéb hátra mint borostyánokon, rózsaleveleken nyugodni, a melyek elhervadnak. A második osztályt jó hallgatni, de lehetlen meghallgatni, mert legjobb akarattal sem oda vezetné ügyünket, a hová hagyományaink következetesége hozza magával. Tudjuk bár, hogy ez ama tehetősebb osztály, mely fényt hoz és visz hozzánk és tőlünk, de—van valami szentebb az egyes osztályok érdekénél, érdekesebb a divatnál. A harmadik osztály kétségkívül állapotaink helyes elfogásával különbözteti meg magát, s a lehető legjobb pontot veszi birálata pontjaul. Ha nem elégzik meg oly könnyen mint az első, de nem is oly nehézkes mint a második. Nem oly maradó mint amaz, nem is oly tulhajtó mint emez; azért ha olykor a protestans elvek védésében, kivitelében megállni látszik is, az csak megnyugvás az állandóságért; ha előre törekszik, az csak útnak eredés az eredményért. Mert sem áll sem indul hiába.

Hanem van egy fölötte nagy dolog, egy ropant hiány, mely egyébbiránt közös minden hazai protestáns iskolával. De ugy látszik, hogy ezt nem igen bánják, sőt épen azért, mert a reáliákat fő-

löttébb sürgetik, hallgatva mellőzni látszanak, s ez a bölcsészeti tudományok elmaradása. Azonban még nagyobb ennél, hogy protestans ember is van, ki ez iránt közönyös. Elég, fogják mondani, s mondották is már, ha taníttatik a theologia; ennyivel meg van feelve a protestans igényeknek. Ám engedjük meg, hogy ez csakugyan akadémiai szempontból és terjedelemmel taníttatik, a mihez szintén férne szó: de a világért sem vagyunk hajlandók megengedni, hogy ha még oly nagy mérvben taníttatnék is, elég volna téve a protestans tudományosság kivánalmainak. A theologia szent és magas tudomány, sacrosancta theologia, de a bölcsészeti protestans tudomány, és ez a kettő közti különbség. Azon osztály tehát, ha van ilyen, mely a bölcsészeti tudományok hiányát észrevette, a protestantizmus sebeiben tartja ujjait, s hagyja magát ihlettetni a szent sebek fájdalmaitól, örökös remegésben a felett, ha netalán a dicső szenvedő elvérzenék a mostoha velebánás miatt. A bölcsészeti tudományok ügyének felkarolása e szerint protestans tanintézetünk égető kérdése. Így, a mint most vagyunk, maga az egyházi élet, melyre mint végső eredményre s gyakorlatra mutatunk, nem szabadulhat meg ama kilátástól, hogy az eldöntő percben csak egy választása lehet: vagy pópa vagy pap. Mint örvendetes jelenséget, melylyel ha nem többet értünk el, de legalább meg van mentve a protestans tanári karnak, mint tudományos testületnek becsülete, jegyezzük ide a debreceni tanárok előterjesztését a bölcsészeti tanfolyam fenntartása iránt, kiemelve belőle a következő alapigazságot. „Mi egy protestans főiskola lényeges tényezője?—„Nem más,“ felelik az érdemes ta-

nárok, „mint egy erős bölcsészeti szakkal támogatott hittani szak oly módon, hogy a mely iskolában az utóbbi az előbbi nélkül egyedül áll: azt hittani főiskolának igen, de protestans főiskolának nevezni teljességgel nem lehet.“

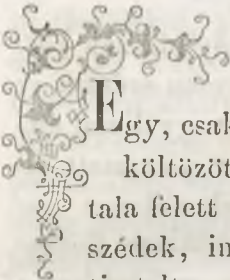
Mi is ezen véleményhez csatlakozunk, és úgy hisszük, hogy ez a sárospataki főiskola sorsa intézőinek is mind jobban uralkodásra emelkedő véleménye. Sőt ezt teszszük hozzá: szeretni a tudományt (a mi alatt kétségen kívül a bölcsészeti szak érthető, mert a többi, úgy szólván, kenyértudomány), de nem a protestantizmusért, hanem a protestantizmust a tudományért, ez azon magas nézet, melyben a cél és eszköz folytonosan együtt hatnak, örökös viszonyos munkásságban előre törnek; nézet, mely minden tudományos intézet örökös programja, nézet, mely kimeríti az iskola eszméjét, megvonja az iskola feladatának határait, szorítkózván arra, mi nélkül nincs kultúra, nincs civilizáció, nézet, mely gyökerében hatja meg emberi, nemzeti s protestans összes lételünket.

A sárospataki főiskola megtette a magáét, mint nemzeti és protestans intézet. Ennek volt elismerése, tolmácsolása a három százados ünnepi nagyszerű nyilatkozás minden rendből, rangból és értelmiségből. Az iskola régi lámpa, de megbirja az új olajat. „Több világosságot, mehr Licht! mint Göthe utolsó szava volt, és megleszen a világosság, melytől ezen anyaintézet új hajnala fel fog biborodni — a negyedik századdal!

II.

Id. b. Vay Miklós megnyitó beszéde.

Igen tisztelt gyülekezet!

Egy, csak kevésel ezelőtt örök nyugalomra költözött, kedves elhunytunk gyászravatala felett elhangozván immár a halotti beszédek, imák és énekek, legyen szabad a tisztelt gyülekezet becses figyelmét kevés ideig még azon reánk váró másik s derültebb ünnepélyre kérnem fel, melyet a multak iránti kegyelet szenteltet velünk evangyéliomi megújult valláséletünk egyik s e honban azzal majdnem egykoru, szellemi tényezőjének; s ha e háromszázados ünnepélynek, mint ezt kifejtteni az utánam szónoklandóknak léssen füladata, az célja s értelme, hogy a lefolyt évek hosszú során végig tekintve, helybeli főiskolánknek hitfelekezeti nyilvános létünkkel s nemzetiségünkkel folytonosan szoros kapcsolatban volt eseményeiről, boldog s boldogtalan napjairól, időnkénti működéseiről, alapítóiról, jóltevőiről, szellemi sáfáraitól, keblé-

ből időnként kikerült növendékeiről, és eként honunk művelődésére és sorsára is mennyiben volt hatásáról emlékezzünk meg: ugy érdekes bizonyára, miként igénytelen ünnepélyünk háborítlan megtarthatása épen e jelen napokra, melyek vallás-életünkben egy viharos évtizedre, azon válságos nyolc havi időszakra következenek, mely inkább mint valaha tevő vallásos érzetünket, a gondviselésben vetett bizalmunkat, bátorságunkat, elszántságunkat, szóval mindazon keresztyéni s polgári erélyeket bennünk tűzpróbára, melyeknek iskoláink bölcsői, tanaink ápolói, megérlelői pedig a gyakorlati téren soha eléggé nem félthető önkormányzati egyházszervezetünk.

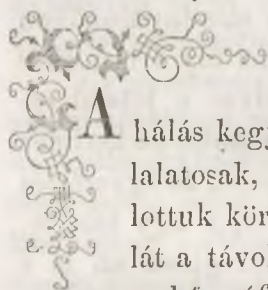
Ily emlékezetes, ily jelentékeny időszak közvetlen közelében, mondom, kétszeresen érdekes ez ünnepély egyházkerületünkre s evangyéliomi életünk fölött mindig anyai gonddal virasztott, sikertanusító szellemi működéseinek sokszor már s most közelebről is méltán örvendhetett főiskolánkra nézve; sőt bátran állítható, miként azt a létező körülmények között, hitfeleinknek s annyi más tisztelt vendégeinknek ily nagy száma, hálával üdvözlött, részvétanusító jelenléte összes reformált egyházunk s így imádott köz édes anyánk, minden hű fiát egyiránt szerető kedves szép hazánk, örömnünnepévé sziveskedett fölavatni.

Miután pedig ez ünnepélynek megnyitása, mint egyházkerületi s főiskolai világi főgondnoknak, nekem áll kedves tisztemben, legyen szabad azt azon buzgó ohajtással tehetnem, vajha ennek szellemi köréből merülne föl ez órában, ha csak egy éltető újabb, meleg szikrája is, három száza-
don keresztül szakadatlanul ápolt s magát leg-

közelebb is fényesen igazolt vallásérzelmünknek; fejlődnék ki abból ha csak egy kis sugára is az összes Magyarhon s ebben egyházunk által is kegyelettel ápolta reményteljes azon hitének, miként nemzeti öröklétünk hisztóriai alapját meg-
rázkodtathatják ugyan mulólag az események, de a vallástól ihletett nemzetiség s alkotmányosság minden magyar szívet egyiránt és egyenlően boldogító s lelkesítő isteni érzetét e népfaj minden szépre, nemesre s jóra egyiránt hevülő kebléből ugyan kiolthatni soha de soha nem fogják; s vajha e pár órányi együttlétünk alkalmával is azon erős meggyőződés nyerne mindnyájunkban új táplálékot, hogy nem létezhet oly óriási akadály az erkölcsi világban, melyet a jóbani erényedetlen kitartás végre is hatalmába ne kerítene ott, hol erős és józan akarat tüzé ki, az egyetértés paizsa alatt, varázserejű zászlaját; s úgy hiszem, hogy miután ily lobogó körül sereglénk mi is e jelen percben szellemileg össze, ünnepélyünket, a sárospataki főiskola háromszázados ünnepét, bizvást megnyitottnak nyilváníthatom.

Árvai József tanár beszéde.

Mélyen tisztelt gyülekezet!

A hálás kegyelet munkájában voltunk foglalatosak, midőn ünnepélyes díszben állottuk körül a dicsőült főpásztor ravatalát a távolban. Illő volt megemlékezni a hú sáfárról, kinek szive mindnyájunk ügye, a közügy aggasztó sorsa felett idő előtt megtört, kinek szemci csaknem előttünk zárdtak örök álmokra, kinek ajkai előttünk halványultak el. Illő, hogy a közügy hú munkása ne legyen könnyezetlen halott.

De lefizetvén e szent tartozást, töröljük le a könnyeket, öltük le a gyászt s örömtől sugárzó arccal közeledjünk a dicsőség templomához, mely főiskolánk három század óta elhunyt nagyjainak sirja felett emelkedik, örömmel közeledjünk az oltárhoz, mely tíz év óta vár áldozó papjára. Igen, a sárospataki főiskola három százados multját ünnepeljük öröm és méltó lelkesedés közt. Kevéssel elelőtt elhatott a hír a haza minden vidékeire a

magyar köz és tudományos élet organumai útján, hogy Patak főiskolája három százados ünnepet fog ülni, s ime örömét, mondhatni, magáévá tette a haza s vele szívben és lélekben együtt ünnepel. És mi az, mi e szokatlan lelkesedést előidézte, ily élénk mozgalomba hozta a haza minden rendű lakóit? A szellem az, mely hódít, s ha itt vonzalomról lehet szó, a szellem az, mely azt kívívta: az ősről nem puszta hagyománykép reánk szállott, de szívünk életével egygyé lett, őszinte és megingathatlan hazai irány. Mert Patak idegen istenek oltárain soha nem áldozott, nem a szerencse napjaiban, nem a háborúságok közt; és ez nem betanult gondolkodás, mely az idő és körülmények szerint változik, hanem szellem, melybe mélyen beélte magát, s ösztön, melynek ellenére nem tehet, nem, ha az élet és halál közt kellene is választást tennie. Szerencsés helyzet, midőn valamely intézetnek hite, nézete és meggyőződése van, mely őt boldogítja s emellett a közvélemény előtt is tisztelben tartja. E boldogító szellem halhatatlan őseink lelkéből sugárzott ki, kiknek gondolkodásuk tiszta, bölcseségük mélységes volt; s most az ő sirhalmaik felett állunk eltelve hálával emlékükhöz, mit oly igen megérdemelnek, mert ők eszközölték nem olcsó dicsőség útján, de nehéz küzdelmek közt, hogy most lelkünknek nyugalma és világossága van. A valódi érdem iránt legtöbb elismeréssel van a késő kor, mert arra a verseny fáradalmi és gyűlölsége nélkül csak dicsősége és örömei szállottak a küzdelmeknek; de éppen azért annak csillaga soha el nem homályosodik, hanem minden századdal magasabbra emelkedik, hogy nagyobb kör felett világoljon; ez ünneplő gyüle-

kezet is azért állotta most körül az ősök ravatalát, hogy hálás kezekkel magasabbra hányja fel a beomlott sírok felett a sülyedő hantokat, s azon szellem előtt, mely eddig lelkesítette és boldogította, megújítsa a hűség esküjét.

E szellem fejtette ki a sárospataki főiskola keblében a tudományt, egyházi és polgári életet megható tevékenységet. Bár e főiskola mint olyan, három száz tiz év óta áll fenn, dicső alapítók, ne kérdezzetek, hol késtünk egy évtized óta három százados ünneplésünkkel: a kísértetek harcát vívtuk, és e harcot meg kelle vívnunk, hogy illő lehessen ünneplésünk.

Valóban oly jól esik a közel multakra viszagondolni; oly jól esik a lelkesedés szent tüzeiben látni egy bár nem kicsi, de nem is roppant népet, látni nemes küzdelemben egy szorongatott tömeget, melyet az ősök hite lelkesít s mely előtt magasabb érdekek is vannak mint e földi élet.

A küzdés kora egyesek mint milliók életében a legszebb kor; a küzdésnek, ha méltó tárgya van és ha végkép veszve nincs a remény, megvan saját gyönyöre, megvan saját élvezete. Azonban különben sem az a mi végzetünk e földön, hogy csekély áldozattal nagy eredményhez lehetne jutnunk, sőt a legüdvösebb intézkedések sorsa is többnyire bukás, rövid időre terjedő fenmaradás: azért csak örülnünk kell, midőn egy nagy fontosságú tudományos intézet századokra terjedő üdvös fenállásából ezredekre terjedő fenmaradását lehet remélnünk. A helybeli főiskolát értem, egyik legszebb emlékét e hazában a protestantizmus három százados multjának, templomát a tudományok-

nak, a nemzetiség egyik leghivebb örét s munkáját a hazában.

Ha ily fontos hivatás jutott e főiskolának, illő, hogy az alapítók emlékét épen e helyen ünnepeljük meg; mert a kik a közmíveltség, egyház, haza, a legmagasabb isteni és emberi jogok érdekében oly hiven sáfárkodtak, az égnek küldöttei voltak; és mert tudjuk, hogy a mi az égiekhez kötötte magát, annak van egyedül marandósága e földön, s a mi az égiektől elszakadt, azt meg nem védi semmi hatalom.

És most foglalkodjunk közelebről a multak szent emlékével, hisz oly igen méltók a hódolatra derék őseink halhatlan érdemei, kik a sárospataki főiskolában a tudományok templomát, a közmíveltség szellemét, a vallás és lelkiismeretszabadság legdrágább örökségét hagyták reánk. És midőn az ősök emlékét megújítjuk, a multak feltámadását, a multak halhatlanságát ünnepeljük. —

A multak hagyománya nagybecsű örökség, abból fejlett ki a jelen gondolkodása, s ha nagy volt a mult, nagy célokat tűz a jövő elé. Minden nemzet és minden előretörő nép érezte ennek szükségét, s ha multakban szegény volt, a jövő számára költeményekből alkotott multat, mely lelkesítsen. Mi egészen más helyzetben vagyunk. Ez iskolának történeti multja van, melynél nagyobb e hazában egy tanintézet sem dicsekedhetik, s bár nem a mi érdemünk, hogy e drága örökség reánk szállott, de minden esetre a mi szerencsénk; érdemünk lesz, ha ügyét elébb viszzük s ha a régiék mellett új alapját tehetjük le a tovább fejlődésnek.

A sárospataki főiskola a reformáció szülötte'

egyidős az értelmi és erkölcsi szellem emancipációjával. Az egyház, melynek a reformáció lételt adott, ama szögletköre, a Megváltóra, s a régi templom oszlopaira épült; szentélyébe, hogy meg ne romoljon, az evangyéliom élő és éltető, ujuló és ujító szellemét helyezte be, s a zászlóra, mely alatt küzdött, ez volt felírva: a z ember meg igazul hit által. Igen, a reformációnak ez ama Pál apostol szellemében kihirdetett alapelve, mely, hogy ugy szóljunk, a népeket sziven találta. S ezzel ki van mondva az ember közvetlensége Istenhez; a reformáció kimondotta, hogy a gondolkodás-szabadság sérthetlen, az ész vizsgáló joga szent. S mi más ez, mint az emberi nem nagykorúságának kihirdetése, az emberi szabadság igazolása a legfőbb, az istenhezi viszonyban? A reformáció nagy szellemi forradalom, nem ugy tűnt fel, mint valamely hirtelen jelenkező és hirtelen elmuló meteor. Azt az emberiség szellemi fejlődésében nyilatkozó isteni törvény, a világot igazgató bölcs gondviselés akarta, s a misszió, melyet teljesített és teljesítenie kell, nagy és szent.

A katholicizmus és protestantizmus állottak egymással szemben, s már a küzdelmek által nagy szolgálatot tettek az emberiségnek. A két munkás harca kelt egymás ellen; de a küzdelemben megismerék egymást, s mint Homér hősei a csata végeztével, kicserélték fegyverüket, s bár közöttük a küzdelem folyvást tart, ez mérget elvesztette, ez verseny; most ugy állnak egymás mellett, mint egy tőnek két erőteljes hajtása, akarván egymást nem erőszakosan kidönteni, hanem mennél gyorsabb és teljesebb életfejlődéssel beárnyékolni, a növényország tenyésztő ösztönének példajaként.

A reformáció nem német, a reformáció olasz földön kezdődött, ama világraszóló hatalom és tekintély közelében, melyet szűkebb korlátok közé szorítani volt nehéz feladata, hogy kiebb terjedjenek az emberiség jogai. A cél nagy volt, melyet maga elé kitűzött, de nem voltak kisebbek a nehézségek sem. Valóban a reformáció egyike a legnagyobb és legmerészebb gondolatoknak, melyekkel valaha emberi elme komolyan foglalkodott, s talán magok a reformátorok akkor fogták fel annak temérdekségét, midőn már ellenállhatlanul a gondolat hatalmában voltak, midőn már az eszme győzedelme vonzóbb volt előttük mint az élet, melyet érette kockára tehetek.

A reformáció előhírnökei olasz dalnokok voltak.

Nem első ízben történt, hogy a költészet adott emelkedést a civilizációnak. Talán ily végszzerű jelentőségben állott annak isteni hivatása a mi felejthetlen Külcseynk előtt, midőn így nyilatkozék: „Ha költő nevet csak az érdemel, ki nemesített érzelmeket hordoz keblében, ki a természetre, az emberi szenvedelmekre vizsgáló tekintetet vete, ki a való életet magas szempontokból vevé fel, s dalát a szépnek és jónak s az örök dicsőségnek szentelé, hogy általa minden ifju kebel szent lánggra gyuladjon: valljátok meg, akkor a költő bizonyos jóltevője az emberiségnek, s nevét hála és tisztelet érzelmei közt kell neveznünk. A miveltség kezdő korában minden nemesb érzemény és ismeret költő által énekelteték. Vallás, filozofia, történetettudomány költészet karján léptek fel.“

Az olasz költők azonban csak az éle és guny

fegyverével vívtak, nem foglalkodtak közelebbről a reformáció, mint vallásujítás, nagy gondolatával. Ők nem fogták fel alapszabályait a rendszert, nem szálltak annak mélyére, nem gondoltak egy ujabbra, melylyel amazt kicserélnék, nem formulázták nézeteiket, nem volt meg náluk kellő tisztaságban sem az eszme, sem a lelkesedés, mely egy gondolatért mindent kockára tesz: vagyont, szabadságot, életet. De fellépésüket mégis reformátori küzdelmek előjátékaul lehet tekinteni, a mennyiben az irodalom útján sajátos irányban hatottak a közvéleményre, a fenálló és sérthetlenné tartott rendszer külső hiányait merészen megtámadták s magot hintettek el az elmékbe, a szabadabb gondolkodás magvait.

A komoly tárgyat a német reformátorok fogták fel ahhoz illő mélységgel, tudománynyal, lelkesedéssel és elszántsággal. Ők alapszabályait támadák meg a fenálló rendszert, helyébe azonnal új rendszert léptettek, s az emberi elme bámulatos mélységével keresték fel a pontokat, melyek körül az egészet összeállítsák, képezvén az egésznek központját a hit, és a lelkiismeret a szentírás elvei szerint.

A nagyszerű szellemi mozgalmak iránt, melyek Németország és Helvécia gondolkodását hullámvészre hozták, mindjárt kezdetben különös fogékonyság mutatkozott az elnökben e haza minden vidékein. Ehez járult, hogy a reformáció vallás és lelkiismeretszabadságot lehellő elvei azon időben kezdettek közöttünk ismertté lenni, midőn a mohácsi vész napjaiban a sár és enyészet szélén állott a haza; egy rész elveszett, a polgári szabadság, a nemzet függetlensége és az alkotmány fe-

nyezetve volt, s tudjuk, hogy az elnyomottak birtak minden időben legtöbb fogékonysággal a szabadság iránt. A reformáció szabad elvei jótékonyan és vigasztalólag hatottak a lesujtott nemzetre, enyhítgeték majdnem elviselhetetlen szenvedéseit, fölemelék levertségéből, reményt és bizalmat keltének szívében; kebléből ki nem halt a szabadság érzete, a protestantizmus ébren tartotta azt, megvolt annak kitéphetetlen magva a hit szabadságában, s oly nagy fogékonyság mutatkozott keblében az új tudomány, a reformáció megisztult elvei iránt, miszerint egy századdal az után, hogy zászlója kitűzetett, felvették a hazalegelső rangú családai.

Legelső volt a haza nagyai közt, ki lelke nyugalmát e hitben találta, Perényi Péter, a nádor fia, temesi gróf, erdélyi vajda, a magyar hadak fővezére, 1526. után Sárospatak és más nagy birtokok ura. Elég bizonyosága annak, hogy a mit tett, függetlenül tette s nem földi érdekek hódolt, de bizonyosága az új hit hatalmának és dicsőségének is, mely egy évtized alatt a trónokig felvívta magát.

Perényi Péter nemesak követője volt az új tudománynak, hanem terjesztője is; nemesak reformált, hanem reformátor is; nemesak szívében hordozta a megújított vallást, hanem kezébe vévén annak égő szövétnekét, megvilágosítá vele a Dráva és Bodrog partjait s a Mátra völgyét.

Azonban a reformációnak biztosítékokra volt szüksége; a hitet tanulmányozni kellett, a megnyugvás elmélkedéshez köttetett, végre a gyermekekben kellett magát feldicsőíteni a munkának: szükséggé váltak az iskolák. Pataknak már

1531-ben prot. iskolája volt, Perényi Péter alapította azt.

Tisztelt gyülekezet! E városban a reformáció előtt fennállott négy kolostor omladékain járunk. Hol állottak azok, ma már a helyet sem lehet biztosan kimutatni; de az több mint valószínű, hogy ott, hol jelenleg a főiskola épületei emelkednek, a reformáció korában a ferenc-szerzetesek kolostora állt. Kópácsi István volt a rend főnöke, s lett a Perényi oltalma alatt Patak reformátora, a gyülekezet legelső papja, az iskolának legelső tanítója. Emléke közöttünk örökre szent legyen! Segéd társa volt a nagy munkában szerzetes társa Sztárai Mihály, mint udvari pap, szemtanuja a mohácsi vésznek.

Patak reformátorai e szerint elébb ferenc-szerzetbeli atyák voltak, Perényi Péterrel együtt emelkedett szellemű, magas gondolkodású férfiak, hivei a lelkiismeretszabadság és a haza szent ügyének. Az alapítók eme szellemét szent ereklye gyanánt őrizi keblében a főiskola s tartja fenn nemzedékről nemzedékre.

Perényi Péter a türelmetlen Zápolyához nem csatlakozhatott szabad elhatározásból, a szelidebb gondolkodású I. Ferdinándhoz állott, de szolgálataért a legnemesebb és a legnagyobb értékű díjt kötötte ki: a vallás és lelkiismeretszabadságot. A király a polgáriak felett volt ur, a lelkiek felett Perényi örködött, s mint nemes keblű férfiú nem elégedett meg azzal, hogy maga élvezze a léleknek azon nyugalmát, melyet neki a hit szabadsága adott: terjesztője volt annak a meg nem szállott helyeken, sőt szíven hordozta a török iga alatt nyögő hitsorsosok ügyét is, hogy vallásu-

kat szabadon gyakorolhassák védő levelet eszközvén ki számukra, mely a Budán székelő ozman parancsnok által évenként megújított. A török dult és rabolt, de nem volt türelmetlen a vallás iránt, a mint írja Simándi dunántuli szuperintendens: „Nekem sok leveleim vannak a hatalmas vezérektől török és magyar nyelven megiratva és megpecsételve.... s a vitézlő török uraktól is minden becsületünk és oltalmunk megvagyon panasz nélkül...., leveleink vannak, hogy miiket senki ne háborgasson, sem török, sem jobbágy, hanem tisztünkben eljárassunk.“

A török e szerint vallásukban nem háborgatta a protestánsokat, védelmezte intézkedéseiket s a nemzet nyelvén szólott a nemzethez, melyet saját erejével hódított meg. Perényinek gondja volt a hazára, a szenvedőkre, az egyházra, az iskolákra.

Polgári életét rajzolni megbizatom körén kívül esik, de hogyan hallgassam el, hogy az iskola alapítója és tulajdonosa élte alkonyán Ferdinánd által majdnem hat évre terjedő súlyos fogságra vettetett? Illő tudnunk, hogy nagyjaink minő magasságra, mi fényben és tisztaságban vityák fel magokat. Perényihez mindig ragaszkodással volt a nemzet, ő volt azon időben legnagyobb államférfia és katonája. Fogságában a nagyszombati országgyűlés által az egész nemzet kezessül ajánlotta magát érte; mindegy, hogy a kezeség el nem fogadtatott: kinek sorsát magáévátette a nemzet, a nemzet embere volt.

Szerencsétlenebb korban élt, s nagyobb szerepet vitt, hogysen a bukást elkerülhette volna. Előrelátható volt, hogy a birodalom érdekei be-

hálózzák a nemzet érdekeit. Vannak vállalatok és törekvések, melyek ha megbuktak, vérpadra, ha sikerültek, a halhatatlanság templomába vezetnek; vigasztalás, hogy van egy megvesztegethetlen ítélő szék, a történelem, mely magasabb szempontból s nem egyes személyek érdekében fogja fel az eseményeket; előtte még nem volt ugyanazon törekvés a célon innen gonoszság, a célnál erény.

Az apa halhatlan érdemeit az egyház és iskola irányában újabb érdemekkel tetézte a hozzá oly igen méltó fiú, Perényi Gábor, ki nemcsak atyja végrendelete, de lelke meggyőződése szerint is híve maradt a protestáns vallásnak.

Mit atyja a pataki oskolára nézve megkezdett, ő tovább vitte; lelkes védelme és pártolása s a Nagybányáról visszahívott Kopácsi István vezetése alatt Pataknak már 1549-ben főiskolája volt, s azt a Perényi kifogyhatlan kegyessége tartotta fenn, ki az iskolának fekvő vagyont, biztos és állandó jüvedelmet, évi folytonos segélyzést rendelt, s ez adományozásaira királyi jóváhagyást és szentesítést eszközölt. Kopácsit egy telekkel ajándékozta meg, Balsarátit a nemesek közé vétette föl, Szikszai Kovács Balázsnak jó karban lévő ház helyet adott; a templom építését bevégezte.

De a Perényiek nemcsak az egyháznak és iskoláknak éltek: maga a nemzet hálával tartozik emléküknök. Ha e szűk átkelőn, hol a Bodrog a Hegyalja lábait mossa, a Perényiek gondoskodása a pataki főiskolában áttörhetlen erősségét nem állítja fel a nemzetiségnek, talán azóta éjszak felől egy idegen elem a Tiszáig nyomul s az ő magyar, ki az alföld térein szántogat, most nem érte-

né e vidék lakóit. Valóban a Perényi áldozatkészsége az iskola megalapításában oly tüneménynek látszik, melylyel mintegy megelőzte az időket. —

A fényes Perényi család ezen ága kihalt, de emléke él és örökké élni fog; emlék, szebb és maradandóbb, protestáns ember sirja felett nem emelkedik e hazában: e nagyszerű emlék a sárospataki főiskola.

Ki ne óhajtana tudni, hol nyugsznak a dícső Perényiek hamvai? Sárospatakon, a vártemplom sírboltjában, melyet ők építettek.

A jeles Perényi család utolsó férfi sarjadéka a felejthetlen emlékű Perényi Gábor volt; halálával birtokai II. Miksa király alatt a koronára szállottak. Nemesak a javakat, hanem a protestánsok és a pataki iskola irányában a Perényiek szellemét is öröklötte a kegyes és türelmes uralkodó, az iskola bőkezű jóltevője, igazi Mécénása. Az iskola minden jogait s illetőleg fennállását, királyi jóváhagyással szentesítette, számára állandó segílyt rendelt oly mértékben, mint maga Perényi Gábor meghagyta. Nem az anyagi segílyzés magában, mi az utódokat örök hálára kötelezi, hanem emellett azon nagy fontosságú kegyelet, hogy az iskola törvényes fennállása királyi parancs és jóváhagyás által van szentesítve. Ennyi kegyesség által II. Miksa király a pataki főiskola történetében nevének örök emléket emelt. Ez iskola a koronás fők közt iránta van legtöbb hálára kötelezve.

Majd az Eger vára ostrománál halhatatlanná lett Dobó István neje, Sulyok Sára, s fiok Dobó Ferenc, mint Patak tulajdonosai, vették ápoló gondoskodásuk alá a főiskolát, s nagylelkűleg

gondoskodtak az építkezések mellett a fizetésekről, az ifjak segélyezéséről. Az ég úgy akarta, hogy oly sok lelkes, és a haza előtt fényes érdemekkel koszorúzott család jöjjön összeköttetésbe a főiskolával, talán hogy multjához annál több kegyeletes emlék csatlakozzék; s mily természetes láncolata a képzeteknek: Patak, Dobó, Eger, a haza!

A lelkes Dobók után a Rákóciak és Lorántfy Zsuzsána jönnek. Az ősök áldást hoztak magukkal, az utódokról később fogunk szólni.

Külső és belső élete az iskolának e korban indult egész erővel fejlődésnek.

E kort I. Rákóczy György nyitja meg, elébb borsodi főispán, s Bethlen Gábor felsőmagyarországi hadainak fővezére, 1630-tól erdélyi fejedelelem; 1616-ban házasságra lépett a magas szellemű Lorántfy Zsuzsánával s lett utána Sárospatak ura, nyervén mindkettőjük részére III. Ferdinándtól újabb királyi adományt.

Ő a pataki főiskolát akarván a Bethlen fejérvár-nagyenyedi kollégiumának fényére emelni, legelsőben is épületekkel látta el; majd az iszonyú pestis dühének áldozatul esvén 1621-ben a főiskola minden tanára, Tolnai Istvánt hozatta el tanítóul, míg 1626-ban a felsőbb tudományok előadásával három tanító foglalkodott, kiket I. Rákóczy György saját pénztárából fizetett, s az elébbi építkezések mellett újabbakat tett.

A Tarczali Pál esperes előadása szerint: „A schola tiz esztendőök forgása alatt szépen nevedék, hasznos szép épületek lőnek, typographia erigáltaték, az idvezült Lorántfy Zsuzsána Comenius Jánost idegen országból sok költséggel

aláhozata, négy classicus praeceptoroknak szép fizetést rendelte és a classisok azokhoz illendő szép auditoriumokkal erigáltatának, melyekben mind nagyok, aprók dicséretesen épültenek.“

Ez időben már Patakon az alsó és felső tudományos osztályok vezetésével összesen hét egyén foglalkodott, s az iskolában egy nyomda működött, bizonyosságaul annak, hogy az iskola keblében a szenvedőleges fogékonyságon felül a cselekvő munkásság ösztöne is érezhető volt.

Maga a kegyes fejedelem, I. Rákóczy György, a had lármája és nehéz gondjai közt sem felejtkezett el a tudományokról. Jelentékeny szellemi és tudományos munkásságra hívta fel Erdély és Magyarország protestans egyházi férfait, tudósait, meghagyván 1638-ban, hogy amazok a tiszántuliakkal egyesülve az eredeti héber nyelvből az ó, a tiszáninneniek a görügből az ujszövetségi szentiratokat magyar nyelvre fordítsák. Ha elgondoljuk, mennyi tudományos buvárkodást, tanulmányozást fültételez egy ily nagy munka szerencsés bevégzése, s mily emelkedést veendett az által az egyházi alapos tudományosság, fejlődést a nemzeti nyelv: nem lehet elismerés nélkül szólani tudományos érdemeiről. Hogy a munkásokhoz intézett újabb felhívás is siker nélkül maradt, csak sajnálni lehet.

Maga tiszta evangyéliomi vallásosságtól áthatva, barátja a polgári szabadságnak és a lelki élet függetlenségének, bajtársaival, a derék erdélyiekkel együtt keblével fogta fel a csapást, mely a szabadság ellen volt irányozva, győzelmeiben sem keresvén egyebet, mint véget vetni a háborúságoknak, megszerezni a békét az államnak és az

egyháznak, a polgári életnek és a lelkiismeretnek. Elég bizonyosága ennek a linzi béke, mely annyi polgári zavaroknak véget vetett s millió keblek nyugalmaát adta vissza.

Mig kívülről fegyverrel védelmezte az egyházat, belülről szellemi táplálékot nyújtott a vallásos kegyességnek: kinyomatván a Graduált, 200 példánnyal ugyanannyi protestans egyházat ajándékozott meg. Maga annyira bibliai érzelmű, annyira áthatva annak igazságaitól, hogy a szentkönyvet hadaiban is magával vitte, mint hajdan Homér költeményeit Nagy Sándor.

Hogy e kegyes fejdelem, világtörténeti nevezetesség a linzi béke által, a pataki iskolát egykor szerette, ápolta: e kedves viszony kegyeletes emlékét ki nem fogják törölni sem a századok sem ezredek, sőt ez iskolának mindig büszkesége lesz, hogy egykor a Rákóczyak iskolája volt.

Halála után, mely 1648-ban történt, özvegye a lelkes Lorántfy Zsuzsána, a pataki főiskola ápoló dajkája, bőkezű kegyasszonya, fiával Zsigmondal Patakra költözött s életét mondhatni az iskola felvirágzásának szentelte.

Az ókor mai napig bámult klasszikus irói azon uralkodókat, kik a tudományok ápolói voltak, az istenek közé helyezték, félelem vagy hízegés okozta, mindegy, de megtörtént. S ha érdem a szellemnek imez emelkedése férfiakban, kik birodalmak kormányzására voltak elhiva, a mi mélyre ható bölcseséget föltételez: lehetünk-e elég elismeréssel azon nő iránt, ki oly meleg szeretettel, részvéttel, mondhatni nyugtalansággal ápolja a tudományokat, mintha az iskola egy bölcső volna, melyben első szülötte felett viraszt?

És ő e magasultság által nem vetkezett ki a nőiségből, hanem felülemelkedett azon ama nagyságig, hol már a jellemeket csak bámulni lehet.

Szóljanak tettei. 1650 ben Koménius Jánost, a tudományos intézetek organizálásának, az okszerű tanításnak nagy mesterét, mint pedagogiarkhát külföldről nagy költséggel Patakra hozatta, akarván ez intézetet az európai tudományos miveltség színvonalára emelni.

Lorántfy Zuzsána ezáltal az iskolának érezhető szellemi emelkedést adott; nevelte a tanszékek számát, az iskolának gazdagon jüvedelmező fekvő javakat ajándékozott, mint azokat, ugy a mások által ajándékozottakat a terhek alól fölmentette; az ifjakat a várból kiszolgáltatót jótéménnyel bőkezűleg ellátta, többeket kiküldött a külföldi egyetemekre, valamint férje is azelőtt, hogy a tanári hivatalra folyvást alkalmas egyének képeztesse; s hogy az iskolához vonzó szeretete a földi élet határain is túl terjedjen, végrendeletében azon esetre, ha fia örökösök nélkül halnának el, javainak jelentékeny részét az iskolára hagyta.

És e kegyes lelket mélyen sebzették élte alkonyán az iskolai zavargások.

Vessünk egy futó pillanatot a történetekre, melyek halálát megelőzték; hisz egyrészen az ő halálának két százados emlékét ünnepeljük: ő 1660-ban halt meg, valamint fia II. Rákóczy György is.

1621-ben I. Rákóczy György gondoskodott iskolai törvényekről, s új tanrendszerről, akarván reformokat hozni be a tanításba. Ez ellen élesen nyilatkozott az ifjuság, ragaszkodván a régi eljá-

ráshoz. A zavarok 1648-ban megújultak. A fejedelemnő kedves udvari papját, Medgyesi Pált, bizta meg, hogy készítene törvényeket, melyek által a csend az iskolában kellőleg biztosíttassék. A törvények kihirdették, az ifjuság gunynyal válaszolt s csipős megjegyzéseket irt azokra. Az ügy a zavargások lecsendesítése végett zsinat elé vitetett, de siker nélkül, a felhabzó kedélyek le nem csendesedtek. Az összes tanuló ifjuság, mint hajdan a római nép, midőn a szent hegyre költözött, a várost, elhagyta az iskolát, azonban harmadnapra ismét visszatért. A kegyes fejedelemnő még azon évben 1660-ban meghalt, s mily nehezen szívelte a történeteket, Tarczali Pál esperes és főiskolai egyházi gondnok következőleg adja elő:

„...Elközelgetvén idvezült Lorántfy Zsuzsánának is életének végső napja, kimúlék ez világból Szentgyörgynap táján. Kinek meghidegedett részeit midőn a koporsóba betötték, fedelet az koporsóra maga kezeivel fedezett üdvözült Zákány András urunk, sűrű könnyhullatása orcáján és vén szakállán alá folyván, keserves zokogással az körülállóknak hallattokra ezt mondotta: Ah átkozott diákok! ti öltétek ezt meg, ti fosztátok meg az szegény magyar nemzetet ez drága kincstől. Nem is ok nélkül való szók voltak, mert engemet seniort halálra való betegülése előtt mintegy hatodnappal felhivatván magához méltóságos Lorántfy Zsuzsána és házában csak magammal beszélgetvén mintegy két óráig, beszéde közt ottan ottan sirásra fakadván ki, ilyen szokat is szólott: Idvözült urammal ifjuságomtól fogva istenesen élvén, de sem annak, sem édes kedves fiamnak Rákóczy Zsigmondnak halálán annyit nem sirtam, kesereg-

tem, mint az ifjuságnak ez rajtam tött méltatlan cselekedetin. Te látod Isten, mint az édes anya magzatit, az dajka az ő kicsindedit, úgy igyekeztem nevelni Istennek és szegény hazánknek szolgálójára, de sok dajkálkodásimat ime mivel fizetik!“ Néhány nappal azután, hogy e hattyuénekét elmondotta, megszűnt dobogni a nemes sziv. Hamvai Patakon nyugosznak.

Egy hatásban át nem gondolt fellépés a legjobb szivben minő fájdalmat keltett! Talán, hogy emléken annál szentebb pietással függjön az utókor.

A derék szülékhez méltó fiak II. Rákóczy György és Zsigmond első rendű jóltevői közé tartoznak a főiskolának. Ez utóbbi, különös kedvelője a tudományoknak, volt főkép a Tolnai János ajánlatára eszközlője, hogy Lorántfy Zsuzsána Koménius Jánost Patakra hozassa, s Koménius őt, a tudományok barátját, ki a pataki iskola növendéke volt s az iskolában lakott, nem egyszer a nemzet szemefényének nevezte. A könyvtárt drága munkákkal ajándékozta, s könyvtára az iskolára szállván: azon időben Magyarországon és Erdélyben a pataki főiskola könyvtára volt a leggazdagabb.

Az iskola még nagyrészt mindig egyesek iskolája volt; aranynapokat élt, ha kegyelem mosolygott reá, máskor számüzöttek s bujdosók voltak ifjak és tanárok, a mint a kegy és szeszély változott. Ez nem lehet egy protestans tanintézet sorsa és rendeltetése, nem lehet az pusztán kegyuri intézmény, nem kevesebb, az mint a felekezet élő gondolkodása, a felekezet öntudatából kellett annak kifejlődnie, életszálainak a felekezet szivé-

ben kell gyökereznie; a tudomány, közmivelttség, hit és lelkiismeret szabadsága, melyet hirdet, a vallásos polgári és házi erények, melyeket ápol, az egyház, a haza és az emberiség ügye, melynek életét szenteli, mindnyájunk közös ügye: kell hogy mindnyájunké légyen az iskola. Legalább egy szálacskának mindnyájunk életfonalából az iskola életébe kell beszövédnie, hadd mutassa meg magát mindnyájunk arcán annak életteljessége, hadd érezzük, ha volnának, aggodalmait. A mit mindenki szeret, mindenki félti azt s védelmezni fogja.

A pataki főiskolát századok óta fűzik az áldozat és köztársaság elszaggathatlan kötelékei nagyjaink szívéhez. És e benső viszony a főiskola történeti fejlődésével van kapcsolatban.

Letűntek a boldog idők. Lorántfy Zsuzsána és fia II. Rákóczy György halálával a főiskola derült ege hirtelen elsötétül, borúlat kél a láthatáron, beállanak a megkisértés és a megpróbáltatás napjai. Elközeltettek a napok, melyeket Koménius János állítólag fájó profétai lélekkel megjövendölt: hogy e család az utódokban a főiskola legnagyobb üldözőjévé lesz. A mi egykor tetőpontját eléri, hanyatlásnak indul. A Rákóczy név dicsősége magasabban állt Lorántfy Zsuzsána halálával, hogysem a következő utódok elébb vihették volna: hanyatlásnak kelle indulnia. Nem ritkán lehet tapasztalni, hogy némely családoknál bizonyos kedélyhangulat, tehetség és hajlam nemzedékről nemzedékre megy át. Annál különösebb, annál sajnosabb, hogy épen a Rákóczy család keblében a lelkes elődök nyomdokait elhagyták az utódok. Vajha csak oda hagyták volna, mit szabadon tehettek,

ha lelkük nyugalma azt kívánta: de nemcsak megvonták az iskolától a kegyelmet, ezt is teheték, mert ez is csupán kegyelet dolga, hanem kiméletlenül megsemmisítették az ősök intézkedését, bevonták az apák által tett alapítványokat, egy nagy ügy szolgálatában álló intézetnek üldözőivé lettek, holt maga az ősök kegyeletes ápolása szelidebb és emberibb gondolkodás mellett legalább kiméletre intheté vala őket.

Rákóczyak dulják fel a Rákóczyak iskoláját; de még sem ők egészen. — A női kegy szelid melegsége, anyai ápolása emelte a főiskolát magasra, most a női szenvedély fordul ellene, s mit a derék férj, II. Rákóczy György, életében féken tudott tartani, most annál zabolátlanabbul tör ki intézkedései ellen neje: e nő Báthory Zsófia volt. Lehet-e szebb érzés, mint a tiszta női kebelből felbuzgó vallásosság? De kivetkezzék-e a nő jelleméből a szelidségből, hogy vallásos legyen? Szükséges-e ahhoz a türelmetlenség? S hogy hitének szolgálatot tegyen, szükséges-e feldúlnia mások nyugalmaát? Az özvegy nő a derék férj és az ősök intézkedéseinek felforgatásával enyhítgeté fájdalmait s a következő évben fiával I. Rákóczy Ferenczel együtt elhagyta a hitet, mely az apákat boldogította. A hit megváltoztatása nagy lelki erőre mutat, de ha nem belső szükségből eredt, örök nyugtalanságot támaszt a lélekben. Azonban ugy látszik, az ifju is kellően el volt készítve lépésre. Ha rajongóvá lesz a hit, maga körül mindent lever, mindent elnémít, s I. Rákóczy Ferenc a szent könyvet, melyet nagyatyja magával hordott a hadakban, s melyből annyi vigasztalást merített,

míg huszonhét-szer elolvasott, törrel keresztülítve a tűzbe vetette.

II. Rákóczy György halála után néhány hónappal az iskola és egyházak jövedelmei bevonattak, a két Rákóczy és Lorántfy Zsuzsána által nyújtott segély végkép megtagadtatott. Mi volt hátra, mint hogy azonnal fel kell oszolnia az iskolának. De a fenyegető veszélytől megmenték azt a felekezet nagyjai.

1663-ban Patakon tartott részszinat ekkép intézkedett: minthogy ennekelötte a Magyarországon levő református főrendekből a sárospataki iskolához bizonyos jóltevők választattak és rendeltettek, azok a most kinevezendő küldöttek által levelben kéressenek fel, hogy irassa be kiki, mennyi és minemű segedelmezéssel akar lenni a sárospataki iskolához. A helyett tehát, hogy feloszlott volna az intézet, jövedelme és fenállása rendszerezve és nagyrészt biztosítva lett. Hogy az iskola e viszontagságos időkben magára nem hagyatott, azt nagy részben az egyháziak bugóságának lehet köszönni. Eljárásukat így adja elő Tarczali Pál esperes:

„Mi időtől fogva az pataki ref. schola istenes kegyes gondviselő dajkáitól megválasztaték és mintegy magának hagyattaték, minden gondunkat, elmékedésünket arra fordítottuk, hogy a scholát pusztulástól oltalmazhatnók, költségünket, fáradságunkat nem szántuk, sőt az természettül belénk oltatott szemérmességet félre téve, magunkat mintegy szemtelenekké tettük, irásaink s kibocsátott követeink által sőt magunk személyében is az nagy rendűeknek ajtójokon, fülökön zörgettünk, s ugy kúdultunk, hogy a scholá-

ban tanító mestereket és praeceptorokat tarthatnánk.“

A segélygyűjtés mindig bajjal jár, nem ritkán személyes kellemetlenségekkel van összekötve, de annál nagyobb hálára kötelezték az utókort magok iránt a lelkes férfiak, kik ez áldozatot is megtették, hogy számára megmentsék a főiskolát.

Ez intézkedés a mily üdvös, ép oly szükséges volt. A legyászosabb idők következtek be az iskolára. Hogy multja nagy legyen, el kellett jönni a háborúság napjainak.

Báthory Zsófia és fia I. Rákóczy Ferenc tíz éven át a legmostohább indulattal viseltettek az iskola iránt: behozván Patakra a jézuita atyákat, a tanuló ifjakat a várbeli templomból, a Perényiek templomából, kitiltotta; a tanári lakokat elszedte; a város urai által több mint 100 év óta folyvást kiszolgáltatott segélyt megvonta, a várat német katonaságnak átadta, a templomot és az iskolát, mely azon időben az ország fényének tartott, fegyveres erővel elfoglalta. E gyászos és az iskola történetében örökre felejthetlen nap 1671. okt. 20-ka volt.

A lelkes ifjuság vonakodott elhagyni az iskolát, a melynek jogait törvényes uralkodók jóváhagyása s megerősítése mellett országgyűlési törvények biztosították. Ostromágyukkal ellátott ezredék vezették a fegyvertelenek ellen; az ifjuságnak a kettő közt kellett választást tennie, vagy az iskola omladékai alá temetkezni minden védelem nélkül, vagy felvenni a száműzöttek keresztjét s hordozni keblében majdnem elviselhetlen fájdalmat a reménységért, hogy a visszatérők megépítendik az új Jeruzsálemet. A lelkes csapat el-

hagyta a várost Buzinkai és Pósalhazi tanárok vezetése alatt a száműzötteknek Ujfalu és Kenyészlő adott elsőben szállást, majd Debrecen mutata szíveséget, mely a bujdosokkal kevés időre elfelejteté, hogy szerencsétlenek, s melylyel a jobb lelkek szokták azok szenvedéseit enyhíteni, kik egy szent ügy nemes áldozatai.

Azonban nem kényelem volt az, mit ők kerestek; az iskola nevét kelle fentartaniok; a hol ők voltak, ott kellett lenni a pataki főiskolának; ők voltak a mag, melyből annak ismét ki kellett hajtani. A Rákóczy Ferenc pusztításai Erdélyben készítettek nekik helyet; ott várta őket az üresen marad gyulafejvári iskola, mely a had rombolásai miatt Nagyenyedre tétetett: a testvérhaza, a sokat szenvedett Erdély, tartotta meg s adta vissza Magyarországnak a pataki főiskolát. Gyulafejváron, később Marosvásárhelyt találtak a bujdosók és hontalanok hazát, iskolát és annak fentartására illő jövedelmet. A derék fejdelem, ki nevét e kegyességben feldicsőítette, I. Apafy Mihály volt.

Miképen gondolkodtak ő róla azon kor jeles férfiai, kiket a haza, az egyház és a tudományok ügye közéről érdekelt, eléggé mutatják Nógrádi Mátyás tiszántuli szuperintendens következő szavai: „Szívemben forgattam eltörülhetetlen üszönül, mely nagy kegyelmességet, szent irgalmasságot cselekedett nagyságod egész keresztyén státusival és a nemes országgal, a szegény számkivetett pataki scholának lakosival és proféták fiaival, kiknek birodalmában szállást rendelt; kiket mint igaz atya és dicsőséges fejdelem az élő Isten kedvéért szárnyaival befedeztetett, több igaz ek-

klézsia és hazafiaival: ennek bőséges jutalma leszen a fényes egekben, e világon pedig mulhatatlan sőt eltörölhetlen emlékezete a boldog fejlődésekről íratott históriákban. Oh meggyászolhatatlan pataki schola! kinek az ur engedett tanulásra való nyugodalmat Gyulafejérváron, és kinek takargató anyja vala a sok habok között Debrecen városa.“

Az Apafy név iránti hála ujjljon meg minden századdal, melyet a kegyes gondviselés a pataki főiskolának enged! —

Tíz évet töltött száműzetésben a pataki főiskola, míg végre Tököli Imre birtokába vétén Patakot, megszűntek egy időre a bajok. 1682 dec. 22-kén Sallai szénior vezetése alatt visszatért a száműzött ifjuság egy része; az elaggott tanárok Buzinkai és Pósházi Erdélyben maradtak; a súlyedező élethajókkal nem lehetett újabb zivatarok elé indulniok. Erdély fogadta keblére a száműzötteket s adott hamvaiknak földében örök pihenést. Buzinkai ugy is csak meghalni jött volna Patakra: 1683-ban sirba szállt; három év mulva Pósházi is azon határokhöz költözött, hol megszűnnek minden földi háboruságok.

Az iskolának, mely a Sallai visszatérésével új életre ébredt, három és fél éven át egy tanára sem volt; nem volt tanár s mégis volt iskola: egymást oktatták az ifjak, a gyengébbeket igaz testvériséggel vezették az erősebbek; emellett kezelték az iskola vagyionát, sőt figyelmüket a vidéken levő iskolákra is kiterjesztették, tanítással foglalkodtak azokban Rozgonyi Mihály egyházi és Klobusziczky Pál világi gondnokok felügyelete alatt.

A lelkes Sallai körülbelől két évet töltött mint szénior az iskolában, s annak csaknem 180 éve már, és a nagy közönség ehivatalt annyi időn keresztül és igen méltán folyvást ösztönyszerű kegyelettel ápolja.

Alig pihenték ki magukat a hazatért száműzöttek, 1687. apr. 24-én ismét fegyveres német csapatok rohanták meg az iskolát. Az ifjak az egy évvel azelőtt elválasztott tanár Csécsi János vezetése alatt Vizsolyba, majd Göncre vonultak, nevezvén magokat Erdélyben mint Göncön folyvást pataki deákoknak.

Azonban Gönc a jézuita atyáknak zálogosítatván el, a pataki iskolának onnan ki kellett költöznie; a tanulók szám szerint 350-en elszéledtek, a felsőbb tudományokat hallgató ifjak pedig az iskola jóltevőinél találtak menedéket, míg 1695-ben Kassán Csécsi igazgatása alatt ismét megnyitattott a pataki iskola. Azonban Kassán ismét háborúságot szenved, a külvárosba vonul, majd Rákóczy hadai által a város ostroma alatt feldulatván, Csécsi keves övéivel a belvárosba megy, az ostromot férfiasan kiállja, veszélyeztetvén inkább életét, mint a keves számra leolvadt tanuló ifjuságot széteszolni engedje. A nagyobb vész elől maga a császári hadvezér Nigrelli javaslatára azonban 1703-ban Patakra visszatér a pusztulásnak indult falak közé.

A szécsenyi gyűlés 1705-ben a pataki iskola minden elébbeni jogait megerősítette, jövedelmeit visszaadta s birtokaiba visszahelyezte 1706-ban egy bizottmány által.

Tantae molis erarat condere . . . !

A pataki főiskola sorsa nem egyszer volt a

nemzet figyelmének tárgya. Sőt volt idő, midőn az európai diplomacia foglalkodott ügyeivel. VI. Károly alatt 1714-ben egy újabb támadás intézettek az iskola ellen. Az erőszakos foglalást megakadályozták a tanuló ifjak és a város lakói, kik tömegesen keltek fel az iskola védelmére. A nagyok mindent megtettek az udvarnál, hogy az iskola jogait nyilvánvalóvá tegyék s érvényesítsék, sőt közbevetették magokat, a helvét köztársaság és egyház felhívására, I. György angol és Frigyes Vilmos porosz király, valamint a szövetséges Belgium kormánya, fellépván a pataki főiskola mint az ő Magyarországon létező közös tanintézetök mellett.

A szenvedések előtt, midőn a Rákóczy ház kegye megfogyatkozott, tetemesen megnevekedett az ápoló kegyelet érzete a szivekben. A félelmet nagyai csaknem mindnyájan jóltevői voltak a főiskolának, mint Bocskai István, Vay, Szemere, Lónyay, Fáy, Szepessy, Bornemisza, Patay, Kazinczy és sok más kitűnő családok.

Majd a lelkes egyházi férfiak, kik a zsinatok alkalmával gyűjtöttek segílyt, buzgón ajánlották hiveiknek a főiskolát, szívökre kötven annak sorsát: leebb szövödtek a kegyelet szálai, lefutottak a néposztályok legalsó rétegeig, s ott az anyagi segílyek folyvást megújuló s mondhatni kiapadhatlan forrása nyílt meg s lett az iskola a nagy közönség tulajdonává. Ki ne látná annak erkölesi becsét, hogy az iskola a nép szívével jött összeköttetésbe, mely azt, minél gyorsabb és szerencsésebb lesz fejlődése, annál magasabb fokára fogja emelni a civilizációnak.

Kitüntették magokat az iskola iránti kegyes-

ségben: Sulyok Sára, Dobó István neje, Báthory István, Czeglédi Ferenc, Homonnai Drugeth Bálint és István, Magócsi Ferenc, Bethlen Gábor és István, Barkóczy László, Tököli, Rhédey Ferenc, Apafy Mihály és neje Bornemisza Anna, Bánfy Dénes, Lónyay Anna, Beleznay, Bárczyak, a Vay család. Legujabb időben Pallay Erzsébet, özv. Klobusiczkyne, Pogány Karolina, Bónis Barnabás neje és Rhédey László.

Az élő s nagyrészt jelenlevő kegyes alapítókat, jóltevőit az iskolának megnevezni a következő századok kötelessége lesz, azok fognak lelkesedve szólni rólok, kiknek minden idők elismerésére s hálájára méltó áldozatkészsége a legnagyobb hazai és kül élet viszonyok közt is virágzó állapotban tartja fel e főiskolát.

Az iskola virágzása és szerencsés fejlődése legszebb bizonyossága egyszersmind a böles kormányzatnak, s érdekes tudni: minő alakban gyakoroltatott a felügyelet a főiskolában. Egyházi és világi felügyelők voltak a legrégebbs idő óta, elsőben a pataki egyház lelkésze s különösen a zempléni esperes és négy egyházmegye Ung, Zemplén, Abauj és Borsod közgyűlése vagy zsinata. Megerősítette ezen jogot I. Rákóczy György 1621-ben. Ő volt a patrónus, a közvetlen felügyelet e részben a zempléni esperességere bízván. A Perényiek és Rákóczyak, mint az iskola tulajdonosai, saját személyökben gyakorolták a felügyeletet, képviselőik levén az általok kinevezett világi gondnokok, így Lorántfy Zsuzsána alatt Zákány András. Első, hivatalbeli főgondnoka volt az anya iskolának Bocskai István, Zemplénmegye

főispánja. Azon időből veszi kezdetét ez intézkedés, midőn a patronátus joga és kötelessége megszűnt a jóltevők közt s több egyesekre ment át, s ez idő óta világi fő és algondnokok az egyházi gondnokkal közösen gyakorolták a felügyeletet. Ily kétoldalúsága által ez intézkedésnek a felügyelet és az iskola egymás előtt kölesönös fontosságot nyer. A felügyelőség tekintélye annál nagyobb az iskola előtt, minthogy minden oldalról ekkép van kiegészítve; viszont az iskola fontosságát mutatja, hogy ügyeinek szerencsés vezetése végett e komoly intézkedés szüksége el van ismerve s tetteleg életbe léptetve. Imé az iskola külsőben látjuk az egyházi és világi elem legelső szerencsés találkozását a közügyek vezetésében; s ez annyira a hazai protestantizmus természetéből van véve, hogy minden elméletet megelőzve, annak életszükségéből egyenesen mintegy ösztönyszerűleg fejlődött ki és valósult meg.

Midőn az egyház közigazgatási rendszere lassanként megalakult, egy közös egyházi felügyelőség alá helyezkedtek a megyék, a szuperintendens a pataki anyaiskola egyházi főgondnoka lett. Ekkép egészíti ki és ellensúlyozza egymást, ezen a fokon is, protestans közigazgatási rendszerünkben legnagyobb szerencsével az egyházi és világi elem közös egysége.

Az egyházkerület legelső szuperintendense Szentgyörgyi Sámuel (1735-ben) nem volt főgondnoka az iskolának, hanem az utána következő Csáji Márton 1745-ben. Ő vele együtt 1860-ig, tehát 115 év lefolyása alatt, összesen hat főpásztor viselte a diszes főgondnoki hivatalt, míg az egyházi algondnokság folyvást az alsözempléni espe-

resnél volt, első világi algonodnokul 1652-ben Klobusiczky András rendeltetvén. E hivatal Koménius javaslatára állíttatott fel, mi a tudós férfit gyakorlati életbölcsességére mutat.

E hivatalok folyvást működésben voltak a főiskola üdvére az 1848-ki eseményekig, midőn a világi fő és algonodnokság felfüggesztetvén, egy főiskolai bizotmány neveztetett ki az ügyek vezetésére, melynek világi elnökségében egyesítetett mindkét hivatal, míg e folyó év tavaszán az egyházkerület tetteleg visszahelyezkedett az 1848. előtti törvényes állapotra, betöltvén az egyházak szabad választása utján a szuperintendensi, valamint a világi fő és algonodnoki hivatalokat. —

A mi a szellemieket illeti: Pataknak kevésse a mohácsi vész után 1530 körül alsóbb rendű protestans iskolája volt, mely 1550-ben már főiskolává lett Kopácsi István alatt, kit a hozzá közelebb élt írók szent és nagy Kopácsinak neveztek. Gyors fejlődésének nyilvános bizonyossága, hogy már 1543-ban tanulás végett külföldi ifjak is meglátogatták; elsőben egy két, majd egy század mulva, Lorántfy Zsuzsána idejében, hét tanítóval s ugyanannyi osztálylyal, 1549-ben már hittan, latin és görög irodalom taníttatott Patakon. Főgonod az egyháziakra fordíttatott, ugy mindazáltal, hogy azokat a világi nagyok is kitűnő szorgalommal tanulmányozták. Tanítási nyelv mint minden felsőbb rendű tanintézetben, egész az ujjabb időkig, a latin volt.

Célul tűzetett ki az elméleti alaposság, klaszszikus miveltség, formai tökély és a gyakorlat. Őseink nem kívántak szobatudósokat nevelni: a szószékre és a kor szelleménél fogva divatos hitta-

ni vitatkozásokra nevelték az ifjakat. És e vitatkozások komolyak voltak. Zsámbár egy alkalommal csak azon feltétel alatt bocsátkozott vitatkozásba, hogy a ki legyőzetik, fejét veszítse.

Luther értelme korán Kálvin nézeteivel cseréltetett ki. Az iskola csak hamar virágzó állapotra emelkedett s folyvást magába vette a fejlődés és haladás azon elemeit, melyek a külföld szellemi mozgalmainak irányt és emelkedést adtak. Nem lehetett másként, midőn nagyaink gondoskodásából és segélye által a főiskola régibb tanárai közül többen tíz évet töltöttek a külföld tudományos intézeteiben. Az európai műveltség és tudományos élet minden szívdobbanása a pataki iskola munkássága által korán viszhangozott a magyar protestans keblekből. Pataknak már főiskolája volt, midőn Brandenburgban még vándortanítók jártak faluról falura, tanítván az embereket könyörgésekre és pusztítván a határokat.

Korán képeztettek itt iskolatanítók és lelkészek: Miskolc, Rimaszombat, Kassa, Sziget, Zombor, Komárom, Kőrös, Kecskemét, Pápa innen vittek iskolatanítókat, s ha nem tekintethetnek is Patak gyarmatainak, de minden esetre Pataktól erősödést vettek a szellemiekben s a jó szolgálatért az egyházak kebeléből visszazállott az iskolára a mai napig is meg nem szűnő kegyelet. Patak ez uton szoros összeköttetésbe jött, szolidáris viszonyba lépett a haza minden vidékeivel.

Az első időben Melanehton volt nemcsak a német hanem egyszersmind a magyar protestans egyház és iskolák nagy mestere. Legyen ez elismerés hódolat a nagy férfitól emlékének, ki egy a protestans ég első rendű csillagai közt.

Azonban nem voltak elődeink gépies emberek s vak utánzás rabjai. Önálló szellemi törekvések nyomait találjuk, mielőtt egy századot élt volna a főiskola.

A férfiú, kinek lelkében az iskolai gyökeres reformok szüksége korán megérett, Tolnai János volt. Hányjuk fel e férfiú beomlott sirját s tegyünk koszorút fejfájára; legyen a mai nap kedves foglalkodásaink egyike, hogy méltányoljuk őt érdemei szerint, kit kora nem birt méltányolni.

Tolnai oly gondolatokkal foglalkodott, melyek korát a kivitelben századokkal megelőzték; ő későbbi idők szükségeinek érzetét s üdvét hordozta keblében. Szakasztott az uralkodóvá lett skolaszticizmussal, mely klasszikus műveltségét nyelvével együtt nemesak haszonvehető eszközzé, hanem egyszersmind szerencsétlen céljává tette az iskolai tudományosságnak.

Ő érezte, mily nagy dolog az, midőn egy nemzet nem saját nyelvén beszél iskoláiban, s hogy a nemzeti nyelv elidegeníthetlen jogai mellett szót emelt, vétkül tulajdoníttaték neki még azok által is, kik különben elvbarátai voltak. Tolnai a tudományosságnak újabb irányt s magasabb emelkedést akart adni, s tudjuk, hogy azoknak, kik reformátori munkásságra vannak elhíva, le kell mondaniok a földi élet nyugalmaról. A tudós körökben is találkoznak olykor ferdeségek; a kebleket sokszor igazolhatlan ellenszenv tölti el, mely nem ritkán azok tulszárnyaló emelkedésében s hivatásszerű eljárásában gyökerezik, kik ellen irányozva van.

Tolnai állása annál kényelmetlenebb volt, mert nem birt azon higgadtsággal, mely a refor-

mok keresztülviteléhez szükséges. A tüzelelkű férfi kipótolhatlan vesztéségnék tekintett minden pillanatot, mely észszerű elvek győzelmét késlelteté. Örök érdeme, hogy bár elvei nagyrészt évtizedek sőt századok mulva győzedelmeskedtek, ő a gyakorlati hit és paptan megalapítója a főiskolában. Elég bizonyosága annak, hogy a magasabb tudományosságot is a gyakorlati élet érdekében kereste. E mellett elhatározott barátja volt a presbiteri igazgatásnak, s kik elveit leverték, egyházi és világi tekintélyek, később összevetett vállakkal vivék keresztül a bodrogkereszturi tanácskozásban, s összeállították és életbe léptették az egyházi közigazgatás annyira kedvelt tisztán protestans öntetű rendszerét.

Némelyek szerint Tolnai magát mások felett rendkívül tulbecsülte. Talán e bírálóat is sokat fog szelidülni, ha meggondoljuk, miszerint épen ő volt annak eszközlője, hogy Koménius Patakra jöj-jön. Egy hiú tudós nem örömet munkálta volna azt, hogy dicsősége ily európai híru és tekintélyű férfi mellett legkisebb elsötétülést szenvedjen. Lehet, hogy nem tömjénezett azoknak, kik munkássága ellenében csak zajongni tudtak, de semmi emelkedést nem adtak az ügynek, mely kezelésükre bízott, s ez erkölcsi becsérzettel tartozott önmagának.

Tolnai pataki főiskolánk s egész egyházi életünk fejlődésének örök emlékű munkása volt. S ez elismerés annál alkalomszerűbb, mert épen két száz éve annak, hogy ő 1660-ban a közmunkásság szinteréről lelépett.

Valóban szerencse az iskolára, hogy keblében egy tized alatt, sőt épen egy időben, két oly férfi

működött mint Tolnai és Koménius, s annál nagyobb szerencse, mert nem volt közöttük meghasonlás: elvbarátok voltak.

Koménius Morvaországban született, elébb tanár, majd pap és püspök, korszakot alkotó pedagóg volt; nem azért mert dolgozatai csaknem két száz éven át használtattak kézikönyveikül, vagy hogy a kivitel körül kifejlett nézetei oly tiszták, hogy az újabb idő nevelészeti mozgalmai aunnyiban szerencsések, a mennyiben alapelveivel összhangzásban vannak, hanem korszakot alkotó egyéniség, mert rendszerébe három nagy pedagógiai elvet tudott felvenni, s azok viszonyos becsét érdemileg meghatározta: ezek a humanizmus, realizmus és a keresztyénség.

Ő a nevelészetnek nemcsak művészetével bírt, nemcsak a kiviteiben volt szerencsés. Mélyreható elmével jelölte ki az irányt s összhangzó egészsé egyesítette az ugy látszó ellentéteket. Ő már a XVII. század közepén el volt igazodva ezek viszonya, valódi becsé és értéke felett, míg mi, hazai életünk sajátságainál fogva, egy részben a XIX. század elején is egymás ellenébe állítottuk ezeket, sőt korunk szükségéhez a mai napig sem alkalmazhattuk kellően.

Az európai híré pedagóg az iskolák rendezése végett meghívást kapott az angoloktól és a svédoktól; 1650-ben jött Patakra, s ő mint élő kapocs e főiskolát ezelőtt két századdal az európai magasabb tudományos műveltség rendszeréhez kötötte. Megérkezéével hiányul tekintette az iskolában uralkodó meddő latinságot, s hogy az orvosi tudomány és jogtan, felsőbb hittan és bülesészet nem taníttatott. A lelkes Rákóczy Zsigmond ko-

molyan foglalkodott azon nagy gondolattal, hogy a pataki főiskola egyetemmé alakíttassék; azonban nem sokára elhalt, méltó fájdalomra a tudomány barátainak, Koménius 1654-ben elhagyta Patakot, idejütte után 10 évvel elhalt a kegyes fejedelemnő: a nagy tervek halomba dőltek, az iskola siralmas állapotra jutott, noha még 1668-ban hatvan zászlós és főúr jelenléte ünnepélyesítette a közvizsgát.

Majd a nemesen kiállott szenvedések után az iskola gyors fejlődéssel ismét virágzásnak indult; Csécsi, kinek hét éven át nem volt rendes fizetése, a bujdosás idején is tanította a hittaniés bölcsészeti tudományokat. A tanuló ifjak száma pedig 1797 ben 1636-ra ment. Azonban még mindig tanítókat és lelkészeket nevelt, szóval kizárólag az egyház szolgálatában állott, hiányzott koszorujából egy ágacska: nem voltak a haza előtt polgári érdemei. A mult század végén már ezeknek sem volt híjával: felállított a jogi tanszék, megnyilt az iskolának aranykora, s míg az egyháznak lelkes hivatalnokokat nevelt, adott, a nemzet előtt tiszteletben álló Küvy idejében és azután, a hazának jogtudósokat, államférfiakat, szónokokat, adott ezek mellett bölcsészeket és költőket; valláskülönbség nélkül meglátogatók az ifjak minden vidékekről, s lett a haza virágzó iskolája. Azon idő óta, hogy az országgyűlés a nemzet nyelvén szólalt meg, az lett a zonnal tanítási nyelv. A jelesek és nagyok közül, kik ez iskolából kerültek ki s később a nemzet gondolkodására eldöntő befolyással voltak, elég lesz Kazinczy Ferenczet említeni. A protestans theologia e hazában sehol nagyobb fejlő-

désre nem jutott: itt működött Szathmári, itt Somosi János első magyar protestans theologus negyvenkilenc és fél esztendőn által, hírrel és közhaszonnal. A mult század végén s e század elején rendkívüli tünemény volt az iskola életében a nagy Vay József. Hogy a prot. únió utja egyengettessék egy ágostai vallásu tanár hozatott eszközlésére a főiskolába, reformot hozott a tanításba, új iskolai törvényekről gondoskodott, felállította a rajziskolát, az új szövetségi szentírás magyarázására és a ker. egyház történetére új tanszéket alapított.; visszaállította az elpusztult nyomdát; alatta vettetett meg a főiskola új épületének alapja szept. 23. 1806. Barátja volt a nemzeti irányu reáltanításnak, mit azonban főgondnok társa és a tanári kar ellenében ki nem vihetett. Egy alapítványt tett, melynek idővel százezrekkel vagy kedvező körülmények közt egy milliónál többet tevő alappal kell nevelni a főiskola pénzerejét, de csak azon feltétel alatt, ha kormánya az autonom egyházkerület kezében lesz. A főiskola az újabb időben a Vayak iskolája lett.

Ily körülmények közt érték a főiskolát az 1848-ki szerencsétlen események; munkában találtak azok egy elébb kinevezett tudós küldöttséget, melynek feladata lett volna a tanrendszerben a humanizmus és realizmus elvét sulyegyenbe hozni; e két elv a század elején Vay József alatt egymás ellenébe állítottott, közepé felé nem elég szerencsével egyesítettett. A küldöttség munkáját be nem végezheté. Ama vihar, mely a haza egét elborította, kioltogatta azon szövétnekeket, melyeknél a közügyek mun-

kásai dolgoztak : csak hallgatni kellett és nem munkálkodni, mindent az államegység elve szabályozván, ha lehetett volna, még a gondolkozást is. Egy tanterv jelent meg 1849-ben, mely protestans műveltségünk derekát szorította be, a gimnáziumi rendszert szabályozta, bírván kötelező erővel az egész birodalomban. E tantervet a böics egyházi előljáróság, mint kívántatott, föltétlenül el nem fogadta, mert magasabb érdekei is vannak az ifju nemzedékre nézve, mint az államhivatalokra juthatás reménye; ez okból az iskola elvesztette háromszázados nyilvánosságát. S talán tömegesen tolultak ifjaink a nyilvános iskolákba? Sőt inkább napról napra nevededett a tanítványok száma e főiskolában, nevededett az intézet iránt a bizalom nemcsak hitsorsasaink, de a nemzet szívében. Azonban a tárgy nagyon komoly : a pataki főiskola elvesztette a nyilvánosságot!

Talán a történetek miatt a lefolyt évtized munkásait felelősségre vonja az utókor, ne hagyjuk az eljárást érintetlenül.

A protestans egyház és iskola a legszorosabb viszonyban van egymással : egyik fenállása a másiknak életföltéte. Mig a hitcikkelyeket nem a polgári törvényhozás fogja megszabni; mig azok tisztasága felett az egyház örködik, mely isteni intézmény: addig a prot. egyháztól nem lehet elszakasztani az iskolákat, hol azon hitcikkelyek taníttatnak, melyek ápolása mellett juthat konfesszionális öntudatra a serdülő nemzedék. A prot. iskolákat a prot. egyház kebléről leszakasztani annyit tenne, mint az egyház életerét szagatni fel. Ha a nevezett tanterv következetesen keresztülvi-

tetik, megszűnt a kölesönös viszony egyház és iskola közt. Ha az államhatóságtól függő iskolaigazgatóság rendeleteket vesz és hajt végre, melyek felől az egyházi előljáróságnak, az iskola egyedül törvényes urának, nincs tudomása, mondhatja-e a tulajdonos, hogy iskolája van, azon egyen kívül, hogy fentartására évenként ezreket áldoz. Vagy megmarad-e azontul is a tiszta prot. szellem az iskolákban? Ha igen, úgy nincs semmi szükség azokat elszakasztani az egyháztól; ha nem, úgy keblén a prot. egyház fiakat nevelne, kik idővel ellene támadjanak.

Ehez járultak még a hazai érdekek, jött a nemzeti nyelv kérdése. Ha a nevezett tanterv keresztül van vive, úgy most nem öröm, hanem gyászünnepet kelle tartanunk. El kellett jönnünk, hogy megsirassuk a nemzeti nyelvet, melynek a birodalmi egység érdekében a gimnáziumok ajkán épen e folyó 1860. évben végkép el kellett némulnia. Röviden szólok, részletezés nélkül mondom el, miként járt el e kérdésben a főiskola előljárósága: kockára tette az iskola lételét, hogy ne veszélyeztesse a nemzet érdekeit. Volt idő a lefolyt évtized alatt, midőn e részben a haza figyelme Patakra volt irányozva, volt idő, midőn a nemzet sorsa egy részben a pataki főiskola sorsához köttetett. Minden a hazafiui keblek ohajtása szerint ütött ki: a prot. egyház megvédelmezte törvényes jogait s állását a bécsi, niklasburgi és linzi békekötések alapján, melyeket apáink Erdélyben lakó testvéreinkkel közösen vívtak ki, s melyeket a mult század utolsó tizedében a magyar törvényhozó gyűlés örök időkre megpecsételt, megtartotta az iskolákat maga és a nemzet számára.

A prot. egyház és iskolák békekötéseken és országos törvényeken alapuló önkormányzata egyetlen élő vonása a haza nyolcszázados önkormányzatának, s avagy kihalt-e a multak emléke és vágya a keblekből? Oh nem, az öt év óta annyit szorongatott protestans egyházi alkotmányos ügyben velünk érzett, velünk tartott a nemzet; mikor hangzott el kebléből csak egy támadó szózat ügyünk ellenében? De igen is emelkedett győzelmeért millió nem protestans kebel fohásza a kegyelem Istenéhez, a kitől jó az erő és a kitarítás. Valóban mi azon dicső ősök emelkedett szellemű utódai közt élünk, kik az 1791. vallástörvényeket alkották. A nemeslelkü törvényhozók iránt csak úgy mutathatók meg hálánkat, hogy hivek és állhatatosak voltunk az ügylhöz, melynek győzelmét ohajtották unokáik.

Lesz még idő, midőn a haza a prot. tanintézeteket a jogok tiszteletben tartása mellett kedves övéi gyanánt fogja ápolni, azok között az ünneptelt főiskolát is; addig azonban még sok áldozatra van szükség, de a nagy közönség tudni fogja, hogy a szellem felette van mindennek, a mi földi.

Ezen tudatra mutat, hogy míg a jelenlegi mostoha viszonyok közt a jogi tanszék meg van szüntetve egyidőre, azalatt a népnevelés érdekében egy egész, nagyrészt szervezett osztály a nép és iskolatanítókat képző intézet állíttatott fel az akadémiai és gimnáziumi osztályok mellett 1857. nov. havában. Az alap kegyes adományozás és kivetés útján gyűlt be. Ez intézet felállítása a népszellem emelkedésére céloz és mutat. Ez áldozatkészség bizonyossága, hogy a megnevedett életszüksé-

gek s kiadások dacára a főiskolában jelenleg 18 rendes tanári állomás van s összesen 30 egyén foglalkodik a tanítással. Patak az újabb időben az irodalomban is észrevehető szellemi munkásságot tanusított népiskolai, gimnáziumi kézikönyvek, bölcsészeti, hittani, nyelvészeti munkák és egy protestans tudományos folyóirat közrebozsátásával.

És most, ünnepelt főiskola, míg a remény láttat velünk feletted megnyilatkozott egeket s ezredekre terjedő pályát előtted, tudjuk, hogy lesznek küzdelmeid is, mint voltak a multakban és jelenben, és mégsem aggodunk sorsodon: az ég, mely annyi viszontagságok közt megörzött, jövőben sem vonja meg tőled áldó kegyelmét; ad neked, mint adott minden időben, lelkes jóltevőket, bölcs előljárókat, hű vezetőit és tanítóit az újabb nemzedéknek; ifjaidat koronkint ugyanazon szellem fogja áthatni, mely az ősoket lelkesítette. Igen, e főiskolával minden történhetik, csak egy ne történhessék: hogy szelleméhez következetlen legyen, hogy multját megtagadja. Patak főiskolája minden időben a közmíveltség, tudomány, vallás és lelkiismeretszabadság s a haza szent ügyének fog élni.

Ragályi Károly bezáró beszéde.

Tisztelt gyülekezet!

Öröm, hála dagasztja keblemet főiskolánk háromszázados ünnepén. Hála a gondviselésnek, hogy annyi vizály s balszerencse között fentartá Magyarország egyik legrégibb protestans főiskoláját; megőrzé a tudatlanság sötét századában szenvedés és üldöztetéseknek közepette; midőn az ármány s rossz akarat, a szenvedélyek égő szikráit szórván ellene, száműzték: ezen száműzetésében is folytonosan atyailag örködött felette, sőt Isten a magasban, végetlen jóságával kegyelmébe vette és megerősítette annyira, miként nemcsak nőtt, nevededett és felvirágozott: hanem jelenleg az egész birodalomban egyik legnépesebb iskola. És ezért én az ifjú művészek első sikerült munkája feletti örömevel, a lánghevű költőnek hirt, nevet szerzett, pályadíjt nyert költeménye feletti lelkesedésével üdvözlöm önöket, kik becses jelenlétükkel e három-

százados ünnepélyt ily dicső, ily lelket emelő nagyszerűvé varázsolták át. Nagyságát nem a külpompa és fény, nem a robogó diszkocsik, nem az arany és gyöngy halmaza teszi: hanem azon általános lelkesedés, melylyel ez eszmét felkarolták, és a jelenlevők keblében élő részvét gyöngyei, kiket büszkén mondhatunk nagy részben a két testvérhonban az értelmiség képviselőinek. Ily jeles és nagy férfiak díszkoszorújában látom én fölvirulni főiskolánk jövőjét. Tinektek pedig, lelkes és magasztos érzetű hölgyek, már magában megjelentek is nemes biztosíték áldozatkészségtekről.

Fogadják érette hálás köszönetünket, s azon ünnepélyes nyilatkozatot, miként becses neveiket kedves emlék zálogául vesszük, s mint drága ereklyét hűn megőrizzük főiskolánkban.

Kevés az, mit én bezárólag az ünnepélyen előadhatok, mert hinni nem bírom, hogy a már elmondott jeles szónoklatok után, mélyebbé s általánosabbá tehetném azon benyomást, melyet a visszatekintés főiskolánk tanútságos multjára, viszonyítva hazánk főbb mozzanataihoz, melynek él-tével úgy is rég egybeforrt, lelkünk elé állítván, szükségesképen tőn minden, e hazáért és jobb jövőjeért melegen dobogó, kebelre. Nem ismétlem tehát a már elősoroltakat; szabad legyen nekem egy pár vonással érintenem főiskolánk jelenét s kitűzött irányát. De hogy ezt kellően tehesük, nem szabad megfejtkeznünk azokról, mikkel pályáján az újabb időben is találkozott.

Midőn e hon felett átviharzott nehéz időkben, a rettegtetés első korszakában, csaknem mindenektől elhagyatva, önerejére támaszkodva állot-

ta ki a nehéz próbát: hűn és tisztán megőrzé a protestantizmus és nemzetiség elvét. Mert jól tudá, hogy mint egyes emberek becse jellemüktől ugy a nemzet léte azon szilárdságtól függ, melyel ragaszkodik nemzetiségéhez; sőt ereje, hatalma is azon irányban nő, miként pártolja nemzeti-ségét és anyai nyelvét, mint amannak legneme-sebb szellemi kifolyását.

Mi tartá fön hazánkat örökös véres harcaiban az enyészettől annyi idegen befolyásnak köze-pette, csaknem elszigetelten? Egyedül az, hogy a magyarnak szívébe, lelkébe kitörölhetlenül be van vésve a hon s nemzetiség iránti lángoló sze-retet; ez eszme nála századokon át egy volt a vallással, egy volt a szabadsággal, de féltő kincs gyanánt is őrzé azt, melynek birtokában oly gyakran keserűn háborgattatott. Szenvedélyes ra-gaszkodással él hal a magyar a nemzetiségért, be-szötte ezt minden intézményeibe, sőt dicső alkot-mányának is egyik talpköve ez vala; és ha a pol-gárisodás századában egyet vagy mást általvett is a szomszéd idegentől: először mindig átídomítá nemzeti szelleméhez. Így emelkedett fokozatosan kebelében azon öntudat, hogy a nemzetiség és a nyai nyelv Istentől adatott oly elidegeníthetlen adomány, melyet emberi hatalom el nem vehet, melyet csak az összes nemzet elvéréssel lehetne megsemmisíteni, és míg egy magyar élni fog, élni kell a magyar nemzetiségnek is.

Igen, főiskolánk egyik fő feladata mindenkor az vala, jelenleg is az: hazánknak nemcsak tudós és hasznos és ismeretekben gazdag, hanem egy-szersmind lelkes, munkás és becsületes honpolgá-rokat nevelni, kiknek már gyermekkorukban szí-

vökbe csepegtetik a hon és nemzetiség szent szeretetét, kik polgártársaikat a felvilágosodás századában nem külső hitformákért, hanem kitkit belső belbecse és érdeme szerint tisztelnek és szeretnek. Kegyelet a kor, tisztelet a törvény iránt, részrehajlatlan igazság az eljárásban, rend és pontosság a föntartásban, ezek főiskolánk jel-szavai.

Büszkeségem föltárhatni, mert vele az igazságnak tartozom, miként ez intézet jeles és tudós tanárai nemcsak az iskolai üdvös reform minden ágaiban, de az irodalom terén is egymással a legnemesbb versenyzés között, ez iskolánk jelenben csaknem új életet adának; ifjaink pedig mintha összebeszéltek volna, megértvén az idő felhívó lelkét, száműzték körükből mindazt, mit neveletlen durvaságnak vagy erkülesi romlottságnak lehetne mondani, helyében a humanitás és szelídség, a művészet és tudomány iránti előszeretet foglalt helyet. S ezek azok, mik főiskolánkknak a nemzet előtt becsülést, hitfeleinknél pártfogást, az egész hazában pedig jó hirt és nevet szerzének. De nem folytatom e részbeni előadásomat, mert azon végtelen ragaszkodás és szeretet, melylyel főiskolánk iránt gyermekkorom oltá viseltetem, könnyen túlmagasztalásokra ragadna, pedig épen azon előnye van a testületek ürnepélyének, az egyesek hála és tiszteletünnepélyei felett, hogy míg ott a magas és nagyrangú férfiak iránt a nagy tisztelet gyakran akaratlanul is bókokban tör ki, itt egyedül a történelem szigorú bírálata átment gazdag események soroltatnak elő részrehajlatlanul.

Főiskolánkknak két elsőbb századját hallgatással mellőzöm, nehogy a benne átélt szenvedé-

sek, elvérzett és elhurcolt jelesbjeink kinos fáj-dalmai sötét árnyként lelkünkre nehezülvén, bánatos érzéssel töltsék el keblünket. Félre e gyász képekkel! Ne holygassuk fel a bemohosodott sirköveket, hadd nyugodjanak esendesen ama nagy szellemek nemes és jótetteik édes öntudatában.

Tekintsünk inkább vissza harmadik század-jára, hol mint megannyi ragyogó csillagok a tudomány egén, tűnnek fel Patakon jelesebb tanáraink: a történelem nagy buvárja Szombati, a bölcsészet egyik képviselője a lelkes Rozgonyi, a tekintély és becsületesség személyesítője Szathmáry, a magyar törvényben csaknem új korszakot alkotó híres Kövy, a mélységben és humanitásban páratlan Nyíry, s a félszázadon át fáradhatlan lelkesedéssel tanító s korában hazájának legnagyobb protestans theologusa, a tudós Somosi. Büszkén nevezhetjük ezeket főiskolánk növendékeink, s majd később országhirű jeles és tudós tanárainak, kik e honnak a legközelebbi időkben ugy a világi, mint az egyházi pályán egyiránt számos és kitűnő, derék és lelkes honpolgárokat neveltek, kik a szószékben és a tanásteremben, a békében és a hadban, törhetlen szilárdsággal, mint legföltöbb drága kincsét a honnak, védék a nemzetiségét. És e szellemi kincset tekintsék kérem Erdély derék és lelkes fiai némi kárprótlásul azon kincsekért, melyeket egykoron, mint mondják, Patak elmosott Erdélyből.

Pataknak már a neve is érdekes; hű képe ez az életnek. Gyakran ismeretlen forrásból fakad, s a mint utjában göröngy vagy fatörzsbe ütközve irányt ad folyásának, míg nem erőre kapván ren-

des medret ás, hol kristály kavicsain vigan csöregedezve csókolják habjait a part lehajló virágai. Majd szomjat olt és a nap hevétől tikkadt növényzetnek új életet ad, mignem a folyóba beolvad. Így sok jelesbjeink születés helye gyakran szegény kunyhó volt, gyermekkorukban a gyötörö nélkülözés gördíte akadályt eléjük, lebilincselvén a keblökben rejlő isteni szikrákat, míg nem a véletlen Patakra hozta, hol önszorgalmok által pályát és szebb jövőt teremtenek magoknak, s magas szellemöktől oly igen sokan üdvtápot nyerének, mignem a közös sír dicső küzdelmeiket megszünteté. Pataknak vidéke kies, vize jó, levegője egészséges. Kisebb város, mint hogy lármás mulatságai elvonnák ifjainkat a tanulástól, de mégis elég nagy ily számos tanulónak lakot és élelmezést nyújtani. S ezek mind oly szükséges kellékek egy főiskolának alkalmas helyiségnél.

Patak fénykorának most tartja legnagyobb napját. Legyen tehát e nap a hála és kegyelet ünnepe, melynek egy mozzanatát sem szabad elfelednünk. Legyen ez főiskolánk ujászületésének, s a testvériség szent érzetében megújított egyesülésnek nagy napja, mert ha voltak 1848 előtt a reformkérdések felfogása körül különböző pártok és nézetek, de azon nagyszerű átalakulás következtében, melyet hazánk szenvedett, elenyésztek azok, s jelenleg minden nemzeti fontosságú közkérdések körül lényegileg teljes egyértelműség uralkodik annyira, hogy ha alárendelt részletekben eltérnek is, de a leglőbben, a nemzetiség hűn megőrzésében, meg hasonlanunk nem szabad, mert százados tapasztalat bizonyítja, hogy a nemzetiség érzetének enyészete vagy csökkenése bizonyos sülyedése

volt azon nemzetnek, és hogy ha nemzetiségét, melynek életével egybe kellett olvadni, fentartani nem bírta: egy, vagy más nagy egészben vészett el, és e hitnek a honfi kebelből kihalni nem szabad, mert jobb jövőnk iránti reményünk eggyedüli horgonya.

Legyen e nap emlék, a multban élethűn viszatükörözvén az elősorolt, több mint háromezredes eseménygazdag iskolai történetet, hol a folytonos szenvedések hosszú sorozata, az egyenetlen erők küzdelme, az értelmiség és szilárd kitartás győzelme nagyszerűségétől áthatva; legyen tanúságunk belőle, azon útnak és iránynak kimutatására, melyet jövőben követnünk kell; emlékezzünk vissza főiskolánk elhunyt nagy férfaira, s keblünket ugyanazon nemes vágy és küzdelem hevítse; megkezdett lelkes törekvéseinket erélyesen folytassuk, mert csak ezáltal tarthatjuk fel diességünk emlékét.

Legyen e nap a jelenben egy nagyszerű és ünnepélyes fogadás! Fogadjuk fel, hitfeleim, még pedig a magyart oly szépen jellemző becsületszavunkra Isten és ember előtt, hogy ezen főiskolát szeretni, pártolni s ha kell, áldozattal is felsegélteni soha meg nem szűnünk, hogy közülünk kiki ereje s tehetsége szerint hű napszamosa leend, hogy főiskolánknak önkormányzatát, mint legfőbb kincsét, soha és semmi szín alatt feladni nem fogjuk (*fogadjuk!*) Legyünk mindnyájan rendíthetetlen szilárdak a kitartásban, egyetértők a haza és nemzetiség szent ügyében, valódi testvérek a jézusi keresztyéni szeretetben.

Legyen e nap a jövőben, magasztos és nagyszerű reményeink megvalósulásának ohajtva várt

napja; legyen azon erős hit és meggyőződés biztosítéka, miként többé nem jöhet már oly nehéz és nyommasztó körülmény, mely a részvétlenség hideg, dermedtő fagyával birná ismét a honfiak kebelét bevonni. És hogyha minden iskolában ily irány és nevelés adatik ifjainknak: a haza jövője örökre biztosítva van, mert mint Anglia legujabb példája mutatja, hol a nemzet minden fiaiban a honszeretet lángja kiolthatlanul lobog, ott nincs mit félni bármily veszélytől is, ott minden egyes polgár, mint megannyi erős védvár.

Legyen e nap főiskolánk aranynapja; és hogy valóban azzá lehessen: esdve kérünk mindenkit, hogy az e végre készített dísz-aranykönyvbe becses nevét írja be.

Igen, a hála és kegyelet örökíteni szereti kedveseit, még pedig nemcsak pusztán szavakban és írásban, hanem az idő viharjaival ezredeken át dacoló emlékszobrokkal. Így ajándékozta meg jelenleg főiskolánkat hazánk egyik nagyreményű jeles művésze, ifjab b. Vay Miklós úr, kinek magas röptü szelleme, legyőzván a kába előítéleteket, benső legszentebb hivatásának, a művészetnek él. Látni kell őt, a különben szelíd és nyájas férfit, mi büszkén áll művész társai között önerejére támaszkodva, s teremtő lelke mily megalégedés örömezzetével tekint végig sikerült munkái felett. Ilyet adott nekünk, Lorántfy Zsuzsána, egyik alapító, személyét örökítvén szoborban. Siessünk leleplezni ez ohajtva várt kedves ajándékot, hol nemeskeblű jóltevőnk magas szelleme elérzékenyülve tekint le, midőn, habár későn és kis részben is, de több

ezeren rónjuk le tartozott hálánk édes adóját. Mielőtt azonban távoznánk: hivatalos állásomnál fogva egy nagy kérésem van a tisztelt Gyülekezethez, a főiskolánk jövőjét sok részben biztosító, de még csak kezdetben levő tápintézetet magas pártfogó kegyeikbe ajánlom. Nemes adakozásaikért az öntudat legszebb jutalmán felül, nyomor és szükséggel küzdő szegény szülék és gyermekek összetett kezekkel buzgó imáikban kérnek reájok áldást a mindenhatótól.

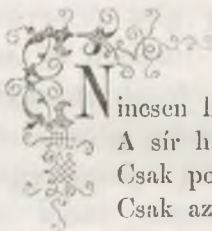
Isten, kegyelem és irgalom atyja! áldd meg ezen főiskolát, áraszd reá s növendékeire végetlen jóságú kegyelmedet, s engedd ily százados ünnepélyeit megtarthassa, míg a világ népei között a felekezeti és nemzetiség különbsége el nem enyészik!

Áldás és béke legyen mindnyájunkkal!

Lorántfy Zsuzsána emlékezete.

Irta s a sárospataki anyaiskolának július 8-án 1860-ban tartott háromszázados emlékünnepeén, Lorántfy Zsuzsána mellszobrának leleplezésekor, felolvasta

Tompa Mihály.

Nincsen halál, — nem szól enyészet
 A sír hideg göröngyiről;
 Csak por, mit porrá lenni késztet,
 Csak az alak mit széttöröl,
 Hatalmában ez sincs egészen. . .
 S milyen volt az eredeti?
 Véső, ecset művészi kézben
 A késő kornak hirdeti.

S míg a márvány a holt alakját
 Mutatja némán, hidegen:
 A kegyelet, forró szózatját
 Érdemiről hallatja fenn;
 A hála, a zt díszsarnokokba,
 Ezt a szivekbe helyezé,
 Könnyű romlás amannak sorsa,
 Örök tartósság emezé.

Im, e dicső fejedelmi asszony
 Két századév hogy sirba szállt;
 De volt, ki sirjánál viraszszon,
 S hallassa fen-csengő szavát:
 Emlékezet! az érdem édes,
 Az érdem méltó magzata,
 Attól e pere oly ünnepélyes,
 Érzelminknek szót az ada.

Fejedelmi nő, az volt bizonynyal,
 Világ szerént, lélek szerént!
 Több díszet nem nyert bársony-biborral,
 De ő hintett ezekre fényt!
 Korát előzte, mint az égen
 A tündér hajnal a napot,
 Hogy akkor is ragyogjon, éjjen,
 Midőn a nap lenyugodott.

Holófermes vérző fejével,
 Vagy a zászlót lengetve fent,
 Ragyoghat a nő hirnevével,
 Lehet bámult és ünnepelt;
 De más, igaz becsét mi adja:
 Lélekfőnség, szív és kedély . . .
 Kicsiny, gyöngéd a menny harmatja,
 De benne áldást szül az éj.

Ilyen volt ő; — s mint címerében
 Fatörzsön zöld ág kanyarúl:
 Családja mellett, nagy tervében,
 Állott szelíd őrangyalúl.
 S fedé, ha gyúlt a harcok üszke,
 Szerencsében s ármány között:
 E szép, erős nemere büszke
 De végzet-teljes törzsökököt.

Mint nő s anya: hordott keresztet,
 Fogyatta kétség, siralom:
 Szeretteit féltetni kellett — — —
 Majd látni a ravatalon:

És a búban, mit sorsa rámért:
 Sugár töré át a könyűt:
 Hőn buzgott a közügy javáért,
 Nagy lelke még termékenyült.

S míg földi tisztét vitte hiven:
 Lelkét a vallás emelé;
 Igy fut a földről fényes ivben
 A szivárvány az ég felé.
 Szomjuhozá a bölcseséget
 Mint Dél királyné asszonya;
 S a tudományok mécese égett:
 Olajat rá bőven hozza.

Nagy neve a történeté már,
 Megőrzi emlékét a hon;
 De rá nálunk legszebb repkény vár,
 Mit hosszú éltü hála fon.
 Ő a mienk! —Bölcsője álmát
 E habmoraj s lég hozta itt;
 Patak látta élte nagyságát,
 Patak őrzi hült porait

Nagy mindenütt, lélekre, polcra,
 De legnagyobb, dicsőbb e helytt:
 Nemes lelke itt gyüle gócba,
 Hevet, sugárt ide lövelt!
 A közműveltség szent ügyének
 Terhét hordá a női váll. . . .
 Hála a jóknak, a kik éltek!
 De ő nagyobb mindannyinai.

Gazdaggá tett ő sok javában;
 S mely most is áldást csepeget:
 A meddő szirtek oldalában
 Nyitott buzgalmas kutfejet,
 S édesgetvén: jött a tudós, bölcs,
 Elhagyta értünk dus honát;
 És tudomány, rend, szellem, erkölcs
 Hozták meg Tempénk fénykorát.

Itt róla szól minden nyom és jel,
 Reá utal a hagyomány;
 Suttog a szellő is nevével
 Lombok között nap alkonyán.
 S ha ajkunkon szó nem zendülne,
 Ha volna keblünk fás, rideg:
 Élte- s holtáról, megrendülve
 Kiáltanának a kövek!

S mily élet ez! szent munka nélkül
 Nem lenni bár egy perere sem!
 És mily halál! mondhatni végül:
 Te látod jól én Istenem!
 Hogy a mint kedves az anyának
 A kiseded, kit dajkál, emet:
 Oly kedves volt neked s hazámnak
 Szentelni éltém- s szívemet!

S midőn elhunyt: gyorsan jövének
 Az üldözés gyász napjai;
 Fejét a muzsák emberének
 Alig volt hol lehajtani;
 Az órjasok művét a törpék
 Víták, tépték vakon s bután...
 De örvendjünk! szét még se törték...
 S derü jött a boru után ..

S most, — a dicsőnek képmásáról
 Hulljon le a rejtő lepel!
 — Mintha jöne a más világról,
 Alakja megdöbrent, emel; —
 A perc büve, hatalma s fénye
 Rá életet játszodjanak. —
 Mintha homlok s kép szint cserélne,
 Mintha mozdulna az ajak!

Le a fátyolt! és homlokára
 Tegyük illatos koszorut!
 A mirtus-ág s a föld virága
 Méltóbb homlokra nem borult!

S mint összekötve van szilárdan
 Mi lételünk s ő élete:
 E ritka ünnep himnuszában
 Hangozzék fent az ő neve!

És hangozzék fent és fentebben
 Az urnak hálaénekiünk!
 Mert nagy csudás történetekben
 Az ő kezére ismerünk!
 Vihar s örvény a gyenge bárkán
 Sokszor már már megosztozott;
 De ő a szélvészt megdorgálván:
 Parthoz vivé az árbocot.

Adott, míg elfolyt három század,
 Hiv őrállót, pásztort, vezért;
 S bizunk: hogy ilyen mindig támad
 A vallásért, az Istenért!
 Bizunk, bizunk, hogy mint erős vár,
 Mely az ő nevéen nyugoszik:
 Fennáll iskolánk, — vihar jő bár —
 Fenn a késő századokig!

Adott: ki fáklyaként világolt,
 S oszlott, foszlott, az éji rém...
 Ki szakgatá a sűrű fátyolt...
 Mely függé milliók szemén;
 Adott: kik a lélekszahadság
 Súlyos békóit tördelék,
 Kiknek, hogy hitők megtagadják:
 A máglya s bárd nem volt elég!

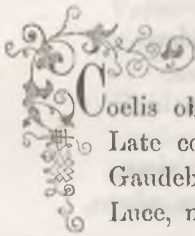
Sokszor gyermek- vagy gyöngye nővel
 Eszközle nagy történetet;
 A kis Dávid parittyakövel
 Végzé, a mért kiküldetett.
 Az urnak útain titok van...
 Óh ember, ezt szivedbe véd!
 És kicsinyekben és nagyokban:
 Imádd a bölcs gondviselést.

Ode,

qua celeb. et doct. Collegio Sárospatakiensi
H. C. sollemnia anni, ex quo stat floretque,
trecentesimo pie celebrati Kesmarkiense
gymnasium A. C. ex animo gratulatur 1860.

— — — Sume superbiam
Quaesitam meritis!

Hor. Car. Libro III. Ode XXX.

Coelis oborto sidere duplici

Late corusci luminis aurei,

Gaudebat omnis gens recenti

Luce, novos ineunte cursus.

Fulsit Lutherus sol regionibus

Germanicis, Albim sitientibus,

Helveticis sol alter oris

Zwinglius ipse refulsit almus.

Axemque circa currere mutuum

Sol flexuosum duplex iter suum

Orditur, et lumen perenne

Consociat radiis amicis.

Illuxit arvis sidus et hungaris

Utrumque, prima lustrat ut orbita

Terras, faces et fert, calores

Pannoniae, sociumque foedus.

Accensa flammis pectora candidis
 Ex igne sacro sideris istius
 Clari gemelli nunc in aris
 Sacra Deo faciunt paterno.

Aedis lacunar dum caput extulit
 Saerae superbum marmore splendido,
 Scholae jubentur tecta poni,
 Sideris ut tueantur ignes.

Effloruit Patak genii novi
 Aflatibus tunc ter calidum sacris,
 Et fusa per venas citata
 Vita novo salit icta pulsu.

Splendebat en Patak studiis suis
 Sarcrae Camoenae clarius hungarum,
 Et artibus bellis superba
 Unda sui Bodrogi tumebat.

Jam terna lapsu secla volubili
 Ruere! — Non vestigia videris
 Deleta rerum; sed palaestrae
 Tempus edax renuit ruinas!

Phoenix favilla surgit ut ultima
 Bustumque ridet veste nova nitens,
 Ac integer diva juventa
 Aethera verberat acer alis:

Aedes Minervae sic cineres leves
 Spernunt, resurgunt ignibus ex suis,
 Novumque vultum informat aevi
 His genius veteres in annos.

Quidquid repostum praesidio manet
 Musae perennat, crescit et altius.
 Parvae scholae vestrae olim, in aedes
 Principis exspatiantur auctae.

Bello superstes Collegium viget;
 Salvum procellae fluctibus exiit.

Non turcicae lunae timebat
Cornua, ceu sibi tutus agger.

Mirum quid illud? Multa cohors virtum
Per secla terna haec arte celebrium
Nec subruendae vi nec annis
Collegio fuerant, — columnae.

Hic jura terrae svavia patriae
Sermone textit, cedere nescio,
Et simplicis moris paterni;
Dulcior alterius fluebat

En melle labris lingua placens viris
Mentes relaxans et numero et sono;
Orator alter grandis ore
Sede sua tonitru tonabat,

Vibrans in hostes ignea fulmina;
Cum gente mulcet regna potens lyrae;
Verbo Dei pectus subactum
Erigit hoc animos premitque.

Quid majus alti dextra Dei potest
Conferre genti Collegio pio,
Mores, quod effingat, colendo
Et bona cuncta fide tuendo?

Quid majus, inquam, nobilibus viris,
Qui, gentis almae sidera lucida,
Sunt prodigi rerum suarum
Gymnasium patriae locando?

Hem! stemma Prényi splendet adorea
Magna jubens exurgere pulvere
Scholas, creas quas Tu, Rákóczy
Prime Georgi, uti rex, recentes;

Stirpisque de Vay nomina fulera sunt
Tibi palaestrae; gens Teleki, decus
Tuum, refulget per caduca
Lustra, Tibi columen perenne.

Crevere tantis praesidiis viri
 Crescuntque semper! — Fama Comenii
 Praeclara per terras vagatur,
 Laude sua decorans lyceum.

Tu jus avitum promseras extimo
 Aevo, coruscum luce nova, Kővy!
 Priscamque linguam tu Kazinczy
 Magna loqui numeris docebas!

Lapsis trecentis cursibus annuis
 Aedes Camoenae laude scientiae
 Magna viretis! Quanta debent
 Ara, domus, populusque vobis!

Prisci parentes vos celebraverant,
 Vestrisque fervet laudibus hoc genus;
 Neposque vos serus canebit;
 Vos sociae recolunt palaestrae!

Septemtrionis vos gremio e pio
 Kesmark salutata, condere nescium,
 Quos nutrit ardentes amores
 In penetralibus ut sacerdos;

Laetum per auras mittit et Evoc
 Tibi palaestrae (quod resonat diu),
 Gratos in amplexus per udum
 Aethera ceu ruitura Musa.

I, — i secundo, tu soror, omine!
 Faustisque crescas auspiciis Dei,
 Nec caliginosa premaris
 Nocte, magis radians in annos

Omnes futuros, siderea face
 Lucem ferendo lustra per ultima
 Mentis tenbras dissipantem
 Et patriae et juvenum coronae.

Et quem beabas munere splendido
 Annos trecentos tu populum tuum,

Te mutua dives redornet
Dote, decus meritis rependens.

Sta, sta procellis fortius omnibus,
Cinctum patronis Collegium tuis,
Non diruendis ceu columnis,
Gentis opus validae superbum,

Donec Tibisco miscet aquas Bodrog
Flavas amanti digna silentia,
Et lingua per vites feraces
Hungara voce sonat decora!

Interprete optatorum

Jo. Samuele Bene.

1860.

Karénekek a teplomban

Előének.

Üljetek örömnépet
Üljetek, keresztyének!
Ájtatosság s hálaérzet
Foglalja el szívetek.
Isten, szerető atyánk
Kegyelme mosolyga ránk
Háromszáz éven keresztül.
Buzdúlj fel érző szív, s örülj!

Szónoklat előtt.

Dall. Erős várunk nekünk az Isten.

Áldott legyen az örök Isten!
Nem hagyja magát dicsőíten.
Övéinek gondját viselvén
Nagysága zeng a hála nyelvén.
Halandó nem árthat nekünk,
Mert ő mi velünk;
A ki ellenálljon,
Nincs a földszínen.
„Erős várunk nekünk az Isten“!

A nagy Istenben a mi hitünk,
Mi e hit szikláján építünk.
És bár le nem porlik is rólunk
Nyomorúságos véges voltunk:

Mégis vívunk emelt fővel,
Minden erővel;
Hitlenek országa
Dől gyászos éjbe.
„Megáll az Istennek igéje“!

Mi az, mit emberek beszélnek?
Kevés valónak, sok reménynek.
Mi e világnak java, rosza,
Ha eltörik a hit árboca?
Elváltozik az ég és föld
Az idő előtt.
Isten lelke marad
Örök akarat.
„Az ő országa mindenelőtt“!

Szónoklat után.

Dal. Örök Isten, égi dicső fenségben.

Elporlik, a mit embernek keze rak,
Nyomára sem lel majd az utókor.
Innen is elmúlhatnak e szent falak,
De csillagok jelzik helyét akkor.
Hol annyi elme nyert hitet, világot,
Nem hallgathat többé homály, némaság ott.

Virágozzék köztök erkölcs, tudomány,
Ifjú népét szállja ég kegyelme;
Boldogítsa bék, nehogy saját nyomán
Tévedezzen, bujdosásra kelve.
Gyászidőkre keresztyén szív ne sirjon,
Rendületlen álljon fel e magyar Sion!

Pótlék.

A 22—28. lapokon elészámlált küldöttségekhez jó még a „pesti ref. egyház küldöttsége, melynek tagjai voltak Gerenday Ambrus, Giczei Samu, Lichtenstein Lajos és Tóth Gáspár. Így az üdvözlő testületek száma nem 41, hanem 42.

S Á R O S P A T A K

NYOMTATTA JÁGER KÁROLY, A REF. FŐISKOLA BETŪIVEL

1860.